

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH
INFORMACÍ

**ZEMĚDĚLSKÁ
EKONOMIKA**
AGRICULTURAL ECONOMICS

8

ČK 40 (LXVII)
H 1994
SN 0139-570X

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD
SLOVENSKÁ AKADÉMIA PÔDOHOSPODÁRSKYCH VIED

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA AGRICULTURAL ECONOMICS

VOLUME 40 (LXVII)

REDAKČNÍ RADA – EDITORIAL BOARD

Předseda – Chairman

Doc. ing. Vladimír J e n í č e k , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza B l a a s , CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav B u c h t a , CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Juraj C v e č k o , CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Prof. ing. Jan H r o n , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Mgr. Helena H u d e č k o v á , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Ing. Viera I ž á k o v á , CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Josef K r a u s , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. ing. Zdeněk P o d ě b r a d s k ý , CSc. (Výzkumný ústav živočišné výroby, Praha-Uhřetěves, ČR)

Ing. Bohumil P r o u z a , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. ing. František S t ř e l e č e k , CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Š i n d l á ř o v á (Vysoká škola zemědělská, Brno, ČR)

Prof. ing. Karel V i n o h r a d s k ý , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Brno, ČR)

Prof. ing. Jozef V i š ň o v s k ý , CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Prof. ing. Ivan V r a n a , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

KVAPILÍK, J. – KUNDRÁTOVÁ, Z., Výzkumný ústav pro chov skotu, Rapotín, Česká republika

Problematika cen jatečného skotu a hovězího masa

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 8, s. 633–643. –1 obr., 7 tab., lit. 3, res. čes., angl.

V závislosti na způsobu prodeje obchodním organizacím (prodej nerozbouraných, resp. rozbouraných půlek) lze průměrnou výší zpracovatelských nákladů odhadnout na 1 131, resp. 1 967 Kč obchodní rozpětí (náklady a zisk obchodních organizací) na 3 967, resp. 3 131 Kč na jatečný kus (býci, krávy, jalovice). Znamená to, že přibližně srovnatelná položka je u obchodních organizací 1,6 až 3,5krát vyšší než u nákupních a zpracovatelských organizací. Z hlediska nákupních a zpracovatelských organizací (jatek) se jako ekonomicky nejefektivnější jeví nákup jatečných krav, jako nejméně efektivní (ztrátový) nákup jatečných býků. Producenti jatečného skotu (farmáři) vykazují dlouhodobě ekonomickou ztrátu. V rozmezí let 1991 až 1993 se nákupní ceny (třída jakosti A, nákup v živém) jatečných býků, resp. krav zvýšily o 0,3 a 15,8 %, obchodní ceny předního hovězího masa s kostí, resp. zadního bez kosti se zvýšily o 15,8 % a 24,2 %, spotřebitelské ceny uvedených druhů hovězího masa se zvýšily o 25,1 a 34,2 %. Vzhledem k nedostatku spolehlivých statistických informací je třeba uváděné výsledky a závěry považovat za orientační.

jatečný skot, býci, krávy, jalovice, nákupní ceny, spotřebitelské ceny, analýza, závislosti

---

I přes zvyšování cen a pokles spotřeby na obyvatele představuje hovězí maso významnou součást českého jídelníčku. O vývoji trhu této významné agrární komodity budou rozhodovat především ekonomické ukazatele, tzn. nákupní (producentické) ceny jatečného skotu, resp. objem realizovaný chovateli skotu, a výše spotřebitelských cen hovězího masa.

Nákupní (producentické) ceny jednotlivých kategorií jatečného skotu (býci, jalovice, krávy, telata, volí) a jejich další možná a žádoucí diferenciací v závis-

losti na kvalitě dávají možnost i výrazného odstupňování spotřebitelských cen hovězího masa tak, aby mohli být uspokojeni spotřebitelé s rozdílnými finančními možnostmi a požadavky na kvalitu.

Cílem příspěvku je analýza některých vztahů mezi nákupními (farmářskými) cenami jatečného skotu a obchodními a spotřebitelskými cenami hovězího masa v České republice.

MATERIÁL A METODA

Analyzované ekonomické a výrobní ukazatele vycházejí z údajů Českého statistického úřadu, ze statistických údajů publikovaných v odborném tisku (Zemědělec, Hospodářské noviny, Řeznickouzenářské noviny), z Komoditních studií vydávaných Ministerstvem zemědělství České republiky a z výsledků vlastního šetření za rok 1993.

Jako nákupní (producentové, farmářské) jsou označovány ceny jatečného skotu placené chovatelům (producentům) nákupními organizacemi. Nákupní organizace (jatky) dodávají hovězí maso obchodním organizacím za obchodní ceny, přičemž spotřebitel hovězí maso nakupuje za spotřebitelské ceny. Zpracovatelské náklady (rozdíl mezi nákupní a obchodní cenou) představují náklady vynaložené na porážku jatečných zvířat a na „zpracování“ jatečných těl včetně příslušného podílu zisku. Obchodní (cenové) rozpětí je tvořeno rozdílem mezi spotřebitelskou a obchodní cenou hovězího masa, a představuje položku na úhradu nákladů (včetně podílu zisku) spojených s prodejem masa.

Uváděné kalkulace a modelové výpočty vycházejí z vykazovaných statistických údajů, tzn. že nerespektují vliv daně z přidané hodnoty. Případné zohlednění jejího vlivu by mohlo ovlivnit absolutní výši jednotlivých cen maximálně o 5 %, přičemž relace mezi jednotlivými cenami a ekonomickými ukazateli by byly ovlivněny pouze minimálně.

Vzhledem k rozdílu mezi ukazateli pocházejícími z různých „zdrojů“ a k nedostatku spolehlivých statistických údajů je třeba uváděné výsledky a závěry považovat za orientační.

SOUČASNÁ EKONOMICKÁ SITUACE PRODUCENTŮ JATEČNÉHO SKOTU

Nákup jatečného skotu dosáhl v roce 1993 celkem 390,3 tis. tun (v živém). Odhad spotřeby hovězího masa na kosti v roce 1992 činí 20,2 kg na obyvatele. Je to spotřeba srovnatelná s některými dalšími vyspělými státy za rok 1990 (Švédsko 16,6 kg, Dánsko 18,7 kg, Rakousko 19,6 kg, Švýcarsko 20,2 kg, SRN 21,0 kg, Francie 24,1 kg). Na celkové produkci jatečného skotu se podílejí přibližně 45 % jateční býci, 42 % jatečné krávy, 11 % jatečné jalovice a 2 % jatečná telata. Nákupní ceny (tab. I) jatečných býků a vykrmovaných jalovic výrazně ovlivňují ekonomické výsledky těchto výrobních odvětví chovu skotu, nákupní

I. Nákupní ceny jatečného skotu za rok 1993 (Kč za 1 kg hmotnosti) – Slaughter cattle buying prices in 1993 (Kč per 1 kg)

Kategorie ¹	Nákup ²	Třída ³	Průměr ⁴	Rozmezí ^{*5}
Býci jateční ⁶	v živém ⁷	A	27,57	20,00–33,61
		B	24,37	14,00–31,00
	v mase ⁸	A	49,19	32,00–58,40
		B	43,33	33,20–55,00
Krávy ⁹	v živém	A	17,96	11,87–29,86
		B	16,23	10,00–34,05
	v mase	A	35,36	18,00–44,16
		B	32,04	15,00–43,67
Jalovice ¹⁰	v živém	A	23,85	13,92–38,67
		B	21,02	8,00–26,00
	v mase	A	44,30	30,00–55,70
		B	39,02	23,40–50,48
Telata savá ¹¹	v živém	B	23,23	15,00–46,00
		C	16,88	10,00–30,00
Telata mléčný výkrm ¹²	v živém	A	25,78	10,00–44,00
		B	22,04	16,00–34,00

* minimální a maximální „měsíční“ nákupní ceny zjištěné ČSÚ v některé z 29 oblastí ČR – minimum and maximum „monthly“ buying prices found out in some of 29 regions

¹category, ²purchase, ³grade, ⁴average, ⁵range, ⁶slaughter bulls, ⁷lwt, ⁸cwt, ⁹cows, ¹⁰heifers, ¹¹sucking calves, ¹²calves in milk-fattening

ceny dalších kategorií jatečného skotu (krav, z chovu vyřazených jalovic a telat) pak ekonomické výsledky chovu krav (produkce mléka).

Na základě výsledků zjištěných v zemědělských podnicích za rok 1992 a modelových propočtů (K v a p i l í k 1993) lze pro přírůstek hmotnosti kolem 750 g na kus a den odhadnout náklady na kilogram hmotnosti na 32,50 Kč. Při průměrných nákupních cenách jatečných býků ve třídě jakosti A (rok 1993) 27,57 Kč a porážkové hmotnosti 550 kg odpovídala ztráta zemědělských producentů cca 2 712 Kč na kus a 4,90 Kč na 1 kg hmotnosti. Při očekávaném zvýšení nákupní ceny na 29,50 Kč za 1 kg hmotnosti a při stejných nákladech by došlo v roce 1994 ke snížení ekonomické ztráty o 1 026 Kč na 1 650 Kč na kus a 3,00 Kč na kilogram hmotnosti.

Odpisy krav, které představují rozdíl mezi cenou (náklady) do stáda zařazené vysokobřezí jalovice nebo prvotelky a nákupní cenou z chovu vyřazené krávy,

dosáhly za rok 1992 v přepočtu na krmný den cca 9,20 Kč (0,84 Kč na litr mléka) a na celkových nákladech chovu krav se podílely 13,4 %. Na jejich výši se kromě relativně krátkodobého využívání krav v chovu podílí i nízká nákupní cena jatečných krav (17,96 Kč za třídu A v roce 1993).

Rovněž nákupní cena jalovic vyřazených z chovu byla v roce 1993 nižší (23,85 Kč za 1 kg hmotnosti v jakostní třídě A) než náklady na jejich produkci (cca 33,00 Kč na 1 kg hmotnosti).

Uvedené orientační základní údaje poukazují na krajně nepříznivou ekonomickou situaci producentů a na oprávněnost jejich požadavku na zvýšení producentůvých cen všech kategorií jatečného skotu.

CENY JATEČNÉHO SKOTU A HOVĚZÍHO MASA

Odhad podílu na zisku z produkce, zpracování a prodeje jatečného skotu a hovězího masa vychází ze zpeněžování skotu na pevně v maso. Za přejímací hmotnost se podle K a h o u n a (1981) v tomto případě považuje hmotnost dvou půlek (nebo čtyř čtvrtí) v jatečné úpravě zjištěná vážením v teplém stavu nejpozději do 30 minut po skončení porážky a veterinární prohlídce masa.

Nákupní (producentův) ceny hlavních kategorií jatečného skotu při zpeněžování v živém a na pevně v maso za rok 1993 uvádí tab. I. Je z ní zřejmé, že za „nejkvalitnější“ kategorii jatečného skotu jsou považováni jateční býci, za „nejméně kvalitní“ pak jatečné krávy. Jatečné krávy, resp. jalovice zařazené do jakostní třídy A, dosáhly při nákupu v živém 65,1, resp. 86,5 %, při nákupu na pevně v maso 71,9 resp. 90,1 % nákupních cen jatečných býků zařazených do stejné jakostní třídy. Poměr mezi nákupními cenami jatečných zvířat (třída jakosti A) při nákupu v živém a na pevně v maso odpovídá jatečné výtěžnosti 56,0, 50,8 a 53,8 %. Poněvadž se uvedené údaje přibližují údajům zjišťovaným v praxi, je v modelových ekonomických kalkulacích uvažováno s výtěžností 56, 50 a 53 % u jatečných býků, krav a jalovic. Odhad produkce jednotlivých „druhů masa“ u jatečných býků, krav a jalovic při porážkové hmotnosti 550, 520 a 400 kg uvádí tab. II. Vzhledem k rozdílům zjišťovaným ve složení jatečných těl skotu v závislosti na věku, porážkové hmotnosti, pohlaví zvířat, úrovni výživy (intenzitě výkrmu), plemeni (užitkovém typu) aj. je třeba ukazatele uvedené v tab. II považovat za přibližné a orientační. Přibližně 52 % jatečného těla (řádky 2 až 5) je možno zařadit mezi maso I. jakosti, 48 % (řádky 6 až 10) mezi maso II. jakosti. Při rozdělení masa do tří skupin jakosti se mezi hodnotné části řadí kýta, roštěnec se svíčkovou a vysoký roštěnec, mezi díly středně hodnotné plec, podplecí a krk, a mezi částí málo hodnotné bok s kostí a hrudí se žebrem. Při této klasifikaci připadá na hodnotné části asi 46 %, na středně hodnotné asi 32 % a na málo hodnotné 22 %. Obchodní a spotřebitelské ceny hovězího masa respektují tato kvalitativní hlediska.

II. Základní dělení jatečných těl skotu – Basic division of cattle slaughter carcasses

Poř. čís. ¹	Ukazatel ²	%	Býci ³ kg	Krávy ⁴ kg	Jalovice ⁵ kg
1	Porážková hmotnost ⁶	–	550	520	400
2	Kýta s kličkou ⁷	33,2	102	86	70
3	Nízký roštěnec ⁸	8,1	25	21	17
4	Svíčková ⁹	2,3	7	6	5
5	Plec s kličkou ¹⁰	16,5	51	43	35
6	Bok bez kostí ¹¹	5,8	18	15	12
7	Bok s kostí ¹²	4,0	12	11	9
8	Hrudí se žebry ¹³	12,6	39	33	27
9	Vysoký roštěnec, podplečí ¹⁴	9,3	29	24	20
10	Krk ¹⁵	8,2	25	21	17
11	Celkem ^{*,16}	100,0	308	260	212

* hmotnost jatečných těl, jatečná výtěžnost 56, 50 a 53 % – slaughter carcasses weight, slaughter exploit 56, 50 and 53 per cent

¹number, ²feature, ³bulls, ⁴cows, ⁵heifers, ⁶slaughter weight, ⁷joint, ⁸low rump, ⁹sirloin, ¹⁰shoulder, ¹¹side boneless, ¹²side on bone, ¹³spare rib, ¹⁴high rump, ¹⁵neck, ¹⁶total

Poměr předních a zadních čtvrtí jatečných těl skotu lze přibližně odhadnout na 1 : 1,1. Znamená to, že na celkové hmotnosti jatečného těla se kolem 47 % podílejí přední a 53 % zadní čtvrtě.

Z tohoto poměru a z obchodních cen předních a zadních čtvrtí (tab. III) lze odhadnout tržby zpracovatelských závodů (jatek) za jednotlivé kategorie jatečného skotu. Obdobný výpočet umožňují i ceny jednotlivých částí jatečných těl (tab. III).

Přesný součet spotřebitelských cen za jatečná těla různých kategorií skotu je z několika důvodů obtížný. Hlavními příčinami jsou nedostatek spolehlivých informací o spotřebitelských cenách jednotlivých druhů masa, využívání některých „odpadních“ částí jatečných těl (kostí, tuku aj.) apod. Přibližný odhad tržeb za jatečná těla jednotlivých kategorií skotu vychází ze spotřebitelských cen předního masa s kostí (hrudí, bok), předního masa bez kosti (plec s kličkou, krk, vysoký roštěnec), roštěné (nízký roštěnec), svíčkové a zadního bez kosti (kýta s kličkou, bok).

Z tab. IV je zřejmé, že největší podíl na spotřebitelské ceně jatečného těla skotu má zadní bez kosti (44,3 %) a přední bez kosti (28,7 %), naopak nejnižší podíl i přes zřetelně nejvyšší cenu za kilogram (182,39 Kč) vykazuje svíčková (6,8 %). U skupin masa se zjištěnými obchodními a spotřebitelskými cenami

III. Obchodní ceny hovězího masa za rok 1993 (Kč za 1 kg hmotnosti) – Wholesale prices of beef in 1993 (Kč per 1 kg)

Druh masa ¹	Průměr ²	Měsíční variabilita ^{*,3}
Přední čtvrtě ⁴	40,54	36,60–45,25
Zadní čtvrtě ⁵	53,24	48,80–58,25
Přední s kostí ⁶	31,67	27,50–35,40
Přední bez kosti ⁷	53,99	49,10–59,80
Roštěná ⁸	75,38	69,65–83,14
Svíčková ⁹	158,60	150,00–167,84
Zadní bez kosti ¹⁰	66,54	61,20–73,10

* minimální a maximální „měsíční“ nákupní ceny zjištěné ČSÚ v některé z 29 oblastí ČR – minimum and maximum „monthly“ buying prices found out in some of 29 regions

¹ kind of meat, ² average, ³ monthly variability, ⁴ forequarters, ⁵ hindquarters, ⁶ forequarter meat on bone, ⁷ forequarter meat boneless, ⁸ rump, ⁹ sirloin, ¹⁰ hindquarter meat boneless

IV. Spotřebitelské ceny hovězího masa – Consumer's prices of beef

Druh (skupina) masa ¹	Podíl ^{*,2}	Spotřebitelská cena ³		Podíl ^{**}
	%	Kč/kg	%	%
Přední s kostí ⁴	16,6	38,32	52,9	10,3
Přední bez kosti ⁵	26,0	68,02	94,0	28,7
Roštěná ⁶	6,7	90,46 ^{***}	124,9	9,9
Svíčková ⁷	2,3	182,39 ^{***}	251,9	6,8
Zadní bez kosti ⁸	33,5	81,51	112,6	44,3
Celkem ⁹	85,1	72,40	100,0	100,0

* z jatečného těla (půlek) dodávaného z jatek (kg) – from the slaughter carcass (halves) delivered from slaughterhouse (kg)

** podíl z ceny jatečného těla (půlky) – share from the price of the slaughtered carcass (half)

*** odhad na základě obchodní ceny (zvýšení o cenové rozpětí ve výši 20 % u roštěné a 15 % u svíčkové) – estimate based on wholesale price (plus 20 per cent price margin for rump and 15 per cent for sirloin)

¹ kind (part) of meat, ² share, ³ consumer's price, ⁴ forequarter meat on bone, ⁵ forequarter meat boneless, ⁶ rump, ⁷ sirloin, ⁸ hindquarter meat boneless, ⁹ total

bylo možno zjistit cenové (obchodní) rozpětí. U předního masa s kostí, předního bez kosti a zadního bez kosti cenové rozpětí dosahovalo 16,6, 20,7 a 18,8 % spotřebitelských cen (38,32, 68,02 a 81,51 Kč za kilogram). Uvedené rozmezí se

blíží údaj z Řeznickouzenářských novin č. 20 ze dne 14. 10. 1993, v nichž se mimo jiné uvádí, že „.....cenové rozpětí mezi průměrnou obchodní a spotřebitelskou cenou činí 20,4 %“.

Srovnání orientačních nákupních (farmářských), obchodních a spotřebitelských cen za jatečná těla jednotlivých kategorií skotu uvádí tab. V. Nákupní ceny vycházejí z jatečné hmotnosti (býci, krávy a jalovice 308, 260 a 212 kg) a z nákupních cen za 1 kg hmotnosti při nákupu na pevně v masě za třídu jakosti A (tab. I). Obchodní cena vychází jednak z prodeje celých (nerozbouraných), jednak z rozbouraných jatečných čtvrtí a z příslušných obchodních cen za 1 kg hmotnosti (tab. III). Spotřebitelské ceny za jatečná těla respektují množství (85,1 % hmotnosti jatečných půlek) a ceny jednotlivých druhů masa (tab. IV).

V. Odhad cen hlavních kategorií jatečného skotu (Kč za jatečné tělo*) – Price estimate for the main beef cattle categories (Kč per slaughter carcass)

Cena ¹	Býci ²	Krávy ³	Jalovice ⁴
Nákupní ^{**5}	15 150	9 194	9 392
Obchodní ⁵ – A	14 559	12 295	10 025
– B	15 487	13 081	10 666
Spotřebitelská ⁶	18 975	16 019	13 062

* jatečná hmotnost býků, krav a jalovic 308, 260 a 212 kg – slaughter weight of bulls, cows and heifers 308,260, 212 kg

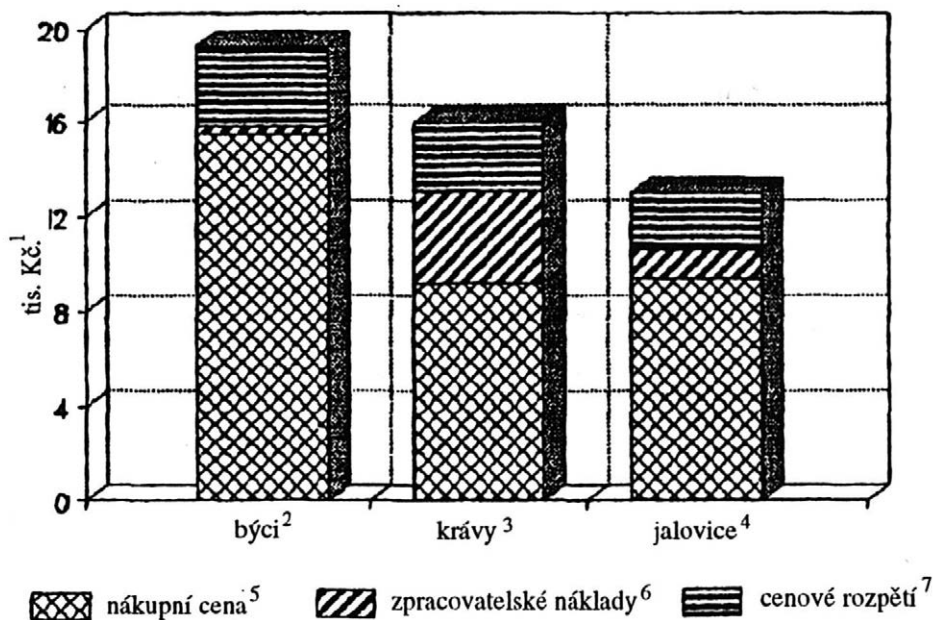
** třída jakosti A – quality grade A

A = výpočet z prodeje nerozbouraných čtvrtí – calculation from the sale of non-portioned quarters

B = výpočet z prodeje rozbouraných čtvrtí – calculation from the sale of portioned quarters

¹price, ²bulls, ³cows, ⁴heifers, ⁵buying, ⁶wholesale, ⁷consumer's

Z tab. V a z obr. 1 vyplývá, že rozdíl mezi obchodní a nákupní cenou (zpracovatelské náklady) dosahuje u jatečných býků při prodeji nerozbouraných, resp. rozbouraných čtvrtí –591, resp. 337 Kč na kus. Znamená to, že v případě dosažení uvažovaných parametrů by u této kategorie jatečného skotu nákupní a zpracovatelské organizace (jatyky) vykazovaly ekonomickou ztrátu. Nejvyšší podíl zpracovatelských nákladů připadá na jatečné krávy (3 101, resp. 3 887 Kč), podstatně nižší pak na jatečné jalovice (633, resp. 1 274 Kč za jatečné tělo). Při podílu poražených býků, krav a jalovic 46, 43 a 11 % na celkovém počtu poražených zvířat připadá na jeden jatečný kus v průměru 1 144 Kč (při prodeji celých čtvrtí), resp. 1 965 Kč (prodej rozbouraných čtvrtí) na úhradu nákladů jatek (svoz a po-

1. Orientační cenové ukazatele jatečného skotu (Kč za kus) – Orientation price indicators of slaughter cattle (Kč per head)

¹bulls, ²cows, ³heifers, ⁴year, ⁵thous. Kč, ⁶buying price, ⁷processing costs, ⁸price margin

rážky zvířat, bourání, chlazení, skladování, likvidace odpadů aj.) a na realizaci zisku.

Cenové rozpětí (rozdíl mezi spotřebitelskými a obchodními cenami) dosahuje u uvedených kategorií jatečného skotu při nákupu celých čtvrtí 4 416, 3 724 a 3 037 Kč (průměr 3 967 Kč), při nákupu rozbouraných čtvrtí pak 3 488, 2 938 a 2 396 Kč (průměr 3 131 Kč) za jatečné tělo. Znamená to, že částka na úhradu nákladů spojených s prodejem masa a na realizaci zisku je u obchodních organizací (obchodu) v prvním případě (nákup celých čtvrtí) v průměru 3,5krát, v druhém případě (nákup rozbouraných čtvrtí) 1,6krát vyšší než obdobná položka realizovaná nákupními a zpracovatelskými organizacemi.

Rozdílné ekonomické výsledky nákupních a zpracovatelských organizací (jatek) při nákupu, porážkách a zpracování různých kategorií jatečného skotu jsou do značné míry způsobeny diferenciací nákupních (producentů) cen jatečných býků, krav a jalovic a nediferencovanými obchodními a spotřebitelskými cenami masa těchto kategorií jatečného skotu. Znamená to, že v diferencovaných nákupních cenách jatečného skotu se projevuje snaha o zohlednění „kvality“ jatečných zvířat, zatímco z hlediska spotřebitele se rozdílná kvalita stejných partií jatečných těl rozdílných kategorií jatečného skotu „vytrácí“.

Z uvedených údajů je zřejmé, že z ekonomického hlediska jatek a zpracovatelských podniků se jako nejvýhodnější jeví dodávat „obchodní“ rozbouraná jatečná těla s případným využitím méně kvalitních a levnějších částí jatečných těl (obvykle předního masa) ke zpracování do masných výrobků. Volba možnosti způsobu prodeje však bude do značné míry ovlivněna poptávkou a nabídkou.

Z vývoje cen hlavních kategorií jatečného skotu a hovězího masa v uplynulých třech letech (tab. VI) vyplývá, že zvyšování spotřebitelských cen hovězího masa nekoresponduje s nárůstem obchodních, zejména ale nákupních (farmářských) cen jatečného skotu. Nákupní ceny se v průběhu minulých tří let zvýšily pouze u kategorie „jatečné krávy“. Průměrné zvýšení nákupních cen jatečných býků a krav dosáhlo cca 8 %, obchodních cen předního masa s kostí a zadního bez kosti 20 % a spotřebitelských cen těchto druhů hovězího masa cca 30 %.

VI. Vývoj cen jatečného skotu a hovězího masa (na 1 kg hmotnosti) – Development of slaughter cattle and beef prices (per 1 kg)

Cena ¹	Kategorie (maso) ²	1991		1992		1993	
		Kč	%	Kč	%	Kč	%
Nákupní ^{*,3}	býci ⁴ , tř. A ⁵	27,48	100	26,36	96	27,57	100
	krávy ⁶ , tř. A	15,51	100	16,54	107	17,96	116
Obchodní ⁷	přední s kostí ⁸	27,36	100	28,37	104	31,67	116
	zadní bez kosti ⁹	53,59	100	59,35	111	66,54	124
Spotřebitelská ¹⁰	přední s kostí ⁸	30,64	100	33,23	109	38,32	125
	zadní bez kosti ⁹	60,76	100	67,60	111	81,51	134

* v živém – livewieght

¹price, ²category (meat), ³buying, ⁴bulls, ⁵grade A, ⁶cows, ⁷wholesale, ⁸forequarter meat on bone, ⁹hindquarter meat boneless, ¹⁰consumer's

Z posouzení několika základních ukazatelů z oblasti „ekonomiky“ jatečného skotu ve Spolkové republice Německo a v České republice (tab. VII) vyplývá, že ve srovnání se SRN je v ČR „podhodnocena“ nákupní cena jatečných krav. Spotřebitelská cena hovězího masa k vaření dosáhla v roce 1990 v průměru 10,36 DM, k pečení 18,30 DM za 1 kg. Je to 166 a 293 % nákupní ceny jatečných býků. Spotřebitelská cena předního hovězího masa s kostí v ČR činila 38,32 Kč, zadního bez kosti 81,51 Kč. Představuje to 76 a 166 % nákupní ceny jatečných býků. I přes obtížnou „srovnatelnost“ jakosti obou druhů srovnávaného masa lze usuzovat na vyšší „úroveň“ spotřebitelských cen hovězího masa ve Spolkové republice Německo.

VII. Některé ekonomické ukazatele jatečného skotu ve SRN a v ČR – Some economic indicators of slaughter cattle in FRG and Czech Republic

Ukazatel ¹	SRN ² (1990)		ČR ³ (1993)	
	DM	%	Kč	%
Nákupní cena ^{*4} – býci ⁵	6,25	100	49,19	100
– volí ⁶	6,13	98	–	–
– krávy ⁷	5,11	82	35,36	72
– jalovice ⁸	5,81	93	44,30	90

* nákup na pevno v mase (za 1 kg hmotnosti) – fixed purchase in cwt - per 1 kg

¹feature, ²buying price, ³bulls, ⁴oxes, ⁵cows, ⁶heifers

ZÁVĚR

Uvedené modelové kalkulace jsou pouze orientační. Pro výpočet skutečně dosahovaného zisku by bylo třeba znát a vyhodnotit především náklady (doprava zvířat, porážky, bourání jatečných těl, chlazení, kontrola, likvidace odpadků, mzdy, odpisy, nájemné aj.), ale i případné další tržby (kůže, kosti, krvavý ořez aj.) nákupních organizací a obchodu. Zjištění a analýza nákladových položek a případných tržeb je téměř nemožná, a to z důvodů neochoty příslušných organizací tyto informace poskytovat, a z příliš „komplikovaného“ provozu většiny jatek (porážky několika druhů jatečných zvířat, častá kombinace s produkcí masných výrobků, rozdílná technická úroveň aj.). Z dílčích a orientačních výsledků a ukazatelů je však zřejmé, že ekonomická situace nákupních a zpracovatelských organizací jatečného skotu (jatek) je horší než situace obchodu. Potvrzení a upřesnění této situace vyžaduje další přesnější podklady a kalkulace.

Literatura

KAHOUN, J.: Výroba hovězího a telecího masa. In: Kopecký a kol.: Chov skotu, SZN Praha, 1981.

KVAPILÍK, J. - KUNDRÁTOVÁ, Z.: Orientační ekonomické ukazatele chovu krav. Agroekonomika, 1993, č. 10, s. 469-470.

ČASOPISY Zemědělec, Hospodářské noviny, Řeznickouzenářské noviny, ročník 1993.

Došlo 15. 3. 1994

Slaughter cattle and beef meat price problematics

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 8, pp. 633-643. – 1 fig., 7 tabs., refs. 3, summaries in cz, en

The average processing costs of the organization can be judged, in dependance on the way of sale to the retail organizations (sale of non-portioned or portioned halves), at 1 131, respectively 1 967 Kč, the trade margin (costs and profit of the retail dealers) at 3 967, resp. 3 131 Kč per one slaughtered animal (bulls, cows, heifers). It means, that the approximately comparable item is 1.6 up to 3.5 times higher for retail dealers than it is for the buyers and processing organizations. From the point of view of the buyers and processing organizations, as the most economically effective can be judged buying of slaughter cows, as the least effective (unprofitable) that of slaughter bulls. Slaughter cattle producers (farmers) show an economic loss in the long run. In the period 1991-1993, buying prices of slaughter bulls, resp. cows (quality grade A, liveweight) have increased by 0.3, resp. 15.8 per cent, wholesale prices of beef forequarter on bone, resp. hindquarter boneless went up by 15.8, resp. 24.2 per cent and consumer's pricers of the mentioned kinds of beef increased by 15.8 and 24.2 per cent. The results mentioned should be, with regard to the insufficient statistical data, regarded as only orientative ones.

slaughter cattle, bulls, cows, heifers, buying prices, consumer's prices, analysis, dependencies

---

Adresa autorů:

Ing. Jindřich K v a p i l í k , CSc., Zdeňka K u n d r á t o v á , Výzkumný ústav pro chov skotu, Rapotín, 788 13 Vikýřovice, Česká republika, tel. 0649/41 01

AD *eko*
A.S.

ADEKO a. s. Vám nabízí

- FINANČNÍ LEASING
- ZPROSTŘEDKOVATELSKOU OBCHODNÍ
ČINNOST
- PORADENSTVÍ V OBLASTI PODNIKÁNÍ,
FINANCOVÁNÍ A ORGANIZACE

**ADEKO a. s.
Slezská 7
120 56 Praha 2**

tel.: 258 342   fax: 207 229

NÁVRH KRITÉRIÍ PRO VÝBĚR PROBLÉMOVÝCH REGIONŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

NĚMEC J., HRABÁNKOVÁ M., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky,
Praha, Česká republika

Návrh kritérií pro výběr problémových regionů

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 8, s. 645–665. – 2 tab., lit. 5, res. čes., angl.

Pro účely rozhodovacích úvah a realizaci zemědělské regionální politiky pro rok 1993 a 1994 byl vypracován návrh kritérií pro výběr problémových regionů v zemědělství. Hlavním kritériem zemědělské regionální politiky je kritérium růstu a racionálního využití zdrojů. Jde především o obnovu tradičních zemědělských a založení nových, s životem na venkově spojených aktivit, zejména v hospodářsky problémových regionech, kde důležitým cílem je udržení osídlení a rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství. Při výběru kritérií pro vymezení zemědělsky problémových regionů se vycházelo z metod použitých pro výběr obecných hospodářsky problémových oblastí s důrazem na specifika zemědělství z hlediska jejich produkčních a mimoprodukčních funkcí a ze současných dostupných podkladů charakterizující přírodní, ekologické, ekonomické a sociální podmínky regionů.

regionální politika v zemědělství, problémové regiony, kritéria výběru, ekonomické a sociální podmínky

---

Cíle obecné regionální politiky jsou definovány jako adaptace nebo konverze regionální ekonomiky směřující ke snížení úrovně nezaměstnanosti a zajištění příjmů obyvatel. Státní regionální politika v zemědělství by měla být zaměřena především na restrukturalizaci zemědělské prvovýroby a řešení nerovnoměrné zaměstnanosti a potřeby pracovních sil v jednotlivých regionech. Hlavním kritériem zemědělské regionální politiky je kritérium růstu a racionálního využití vlastních zdrojů. Jde především o obnovu tradičních a založení nových, s životem na venkově spojených zemědělských aktivit, zejména v hospodářsky problémových regionech, kde důležitým cílem je udržení osídlení a rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství.

Strategie regionálního rozvoje na obecné úrovni je značně flexibilní a je závislá od mnoha faktorů, které ji ovlivňují, jako např. cíle státní ekonomické

politiky, celková ekonomická situace státu v daném vývojovém období, politické hodnocení a vliv nátlakových skupin, hustota populace v regionech, typ regionálních problémů a pod. V zemědělství k těmto faktorům dále přistupují přirozené rozdíly v přírodních a ekologických podmínkách a historickém vývoji zemědělství především v příhraničních oblastech a na hranicích zejména s Rakouskem a SRN a v oblastech se silně rozvinutým průmyslem a důlní činností (severočeský a ostravský region).

V období procesu transformace celé státní ekonomické politiky by regionální politika měla směřovat k přibrzdění prohlubování rozdílů mezi regiony a zlepšení celkové hospodářské stability a určité vyváženosti zejména problémových regionů.

Z celkového hlediska je pro vládu i jednotlivé resorty žádoucí podporovat ekonomický vývoj ve vybraných regionech, což při omezených kapitálových zdrojích na financování regionálního rozvoje na vysoké úrovni vyžaduje zajištění samostatného a stálého procesu hospodářského růstu. Z tohoto pohledu je nutné v prvním kroku definovat problémové regiony a v druhém kroku dát prioritu těm regionům, které mají reálnou šanci na hospodářský rozvoj. Z hlediska způsobu financování jednotlivých aktivit v našich podmínkách dosud přetrvávají stále ještě resortní pohledy na řešení regionální politiky. V rámci vymezených finančních prostředků je potom nutné i ve vybraných „problémových regionech“ vymezit priority hospodářských aktivit v zemědělství, na které budou přednostně poskytována ekonomická zvýhodnění ať již státními garancemi na úvěry, nebo zvýhodňováním úvěrových a daňových podmínek pro nejperspektivnější podnikatelské záměry podnikatelských subjektů v daném regionu.

V roce 1993 iniciovalo MZe ČR zpracování regionálních programů prostřednictvím spolupráce ÚO MZe ČR s VÚZE. Cílem bylo zejména stanovení priorit regionů, na které by měla být soustředěna podpora státu především prostřednictvím subvencí z dotačních prostředků MZe ČR a z účelových programů MH ČR. U problémových regionů bylo třeba podpořit dodatečnými prostředky zejména restrukturalizaci zemědělské prvovýroby.

Z toho důvodu byl zpracován návrh kritérií pro vymezení zemědělsky problémových regionů České republiky platné pro rok 1993. V dalším období budou tato kritéria zpřesňována a doplňována z pohledu harmonizace kritérií na potřeby hodnocení regionů v rámci ES.

KRITÉRIA PRO VÝBĚR REGIONŮ V ZEMÍCH EVROPSKÉHO SPOLEČENSTVÍ

Ve většině evropských zemí jsou vymezeny tzv. problémové regiony a na tyto regiony je pak soustředěna pomoc státních orgánů, event. pomoc ze strany nadnárodních orgánů.

Rozsah pomoci problémovým a rozvojovým regionům a formy této pomoci závisí především na možnostech státního rozpočtu příslušného státu a státem uplatňovaném typu makroekonomické politiky.

Problémové oblasti nejsou vždy totožné s oblastmi, jimž se poskytuje pomoc. Ve skutečnosti existuje velký rozdíl mezi regiony se socio-ekonomickými problémy a oblastmi, kterým je poskytována pomoc. Ve všech státech Evropského společenství (ES) představují oblasti, kterým se poskytuje pomoc, velkou část území a populace. V průměru za všechny státy ES to představuje 38 % celkové populace.

Ve většině států neexistuje systematický přístup. Existuje mnoho kritérií k hodnocení území, které se vyznačuje zřetelnými vzájemnými vlivy, jako např. míra nezaměstnanosti, příjem na hlavu, populační vývoj, imigrace, podíl zemědělství na celkové aktivní populaci nebo místní zaměstnanosti, počet pracovních míst na 1 000 obyvatel, ekonomický růst, životní standard, vzdálenost od velkých měst a další.

Většina těchto ukazatelů charakterizuje negativní socio-ekonomické faktory. Zřídka se bere v úvahu místní výhoda nebo rozvojová hodnota regionů. Při výběru rozvojových polí uvnitř určených oblastí (mikroregionů) je věnováno více pozornosti jejich ekonomickému potenciálu, než výběru regionů, jimž se poskytuje pomoc.

Pro zařazení určitého regionu mezi oblasti mající nárok na finanční pomoc z prostředků ES v období let 1989–1993 platila následující kritéria.

Pro regiony se zaostávajícím ekonomickým rozvojem:

- ekonomická úroveň (HDP na obyvatele) regionu musí být nejméně o 25 % nižší než průměr ES,
- musí mít značně nadprůměrnou míru nezaměstnanosti, zejména mladistvých a žen (tyto skupiny osob jsou v rámci celého ES pokládány za zvýšenou měrou ohrožené nezaměstnaností),
- relativní přebytek pracovníků v zemědělství (agrární přelidnění), a to při současném značně nadprůměrném (skoro trojnásobném) podílu tohoto sektoru na celkové nezaměstnanosti.

Mezi tyto oblasti bývají obvykle zařazovány určité regiony některých členských zemí (např. ve Španělsku deset regionů, v Itálii osm regionů) nebo celé členské země (Řecko, Irská republika a Portugalsko).

Pro regiony postižené úpadkem průmyslu:

- průměrná míra nezaměstnanosti za poslední tři roky musí být vyšší než je průměr celého ES,
- procentní podíl zaměstnaných v průmyslu na celkové zaměstnanosti musí být roven nebo vyšší než je průměr ES, a to každoročně od roku 1975,
- musí zde existovat znatelný pokles zaměstnanosti v průmyslu, a to každoročně od roku 1975.

Teritoriální rozložení regionů postižených úpadkem průmyslu je situováno v poměrně malých ostrůvcích nacházejících se ve všech silně industrializovaných oblastech společenství. Jsou to většinou území se značnou hustotou obyvatelstva převyšující zhruba dvojnásobně průměr ES, která se vyznačují vyčerpaností přírodních faktorů ekonomického rozvoje a silnějším znečištěním životního prostředí.

Pro zemědělské regiony vyžadující rozvojově a restrukturalizačně orientovanou pomoc nelze využít kritérium míry nezaměstnanosti. Handicapované zemědělské oblasti mají obvykle:

- méně příznivé půdní a klimatické podmínky pro zemědělskou výrobu (např. horské a podhorské oblasti),
- periferní polohu, tj. značná vzdálenost od hlavních ekonomických center,
- značný stupeň depopulace apod.

Ve srovnání s průměrem ES nemají příliš velkou nezaměstnanost, neboť se jedná o relativně vylidněné oblasti a oblasti se skrytou nezaměstnaností v zemědělství. Při rozhodování o pomoci z prostředků ES je nutné vycházet z komplexního rozboru sociálně ekonomických podmínek a vývojových trendů jednotlivých zemědělských (venkovských) oblastí. V současné době tyto oblasti zahrnují celkem 17 % plochy ES a 5 % jeho obyvatel.

K určení problémových a rozvojových regionů obecně se obvykle používá několik málo agregátních ukazatelů. Mezi ně patří především míra nezaměstnanosti, průměrná výše příjmů v regionu, migrace a vybavenost území základní infrastrukturou, event. místo toho úroveň vzdělanosti.

V ekonomicky stabilizovaných tržních zemích západní Evropy jsou tyto vazby eliminovány a užívají se dvě event. tři základní kritéria:

- současná a očekávaná rovnováha zaměstnanosti,
- úroveň příjmů regionu,
- situace v infrastruktuře.

Pro naši současnou ekonomickou situaci nejsou uvedená kritéria použitelná, a to z těchto důvodů:

- současnou ekonomickou rovnováhu v zaměstnanosti, zejména v zemědělství, nelze exaktně určit. Její vývoj závisí na rychlosti realizace ekonomické reformy, především privatizace, včetně rychlosti postupu restituce zemědělského majetku, transformace zemědělských družstev a restrukturalizaci zemědělské výroby;
- úroveň příjmů regionu se vyjadřuje buď pomocí příjmů shromážděných v oblasti, nebo disponibilních příjmů. Nejlépe se vyjadřuje hrubý domácí produkt regionů, který v naší ekonomice zatím nelze za regiony vyčíslit;
- situace v infrastruktuře, tj. dálniční a cestní síť, železnice, dodávky energie, školy, lékařská péče a další, jsou v současné době s ohledem na probíhající dynamický privatizační proces velmi těžko kvantifikovatelné.

Při výběru problémových regionů je třeba se proto zaměřit na větší okruh faktorů, které v širších souvislostech indikují problémovost území s důrazem na komplexní rozbor přírodních, ekonomických a sociálních podmínek regionu.

VYMEZENÍ ZEMĚDĚLSKY PROBLÉMOVÝCH REGIONŮ ČESKÉ REPUBLIKY V ROCE 1993

Při výběru kritérií pro vymezení zemědělsky problémových regionů se vycházelo z metod použitých pro výběr obecných hospodářsky problémových oblastí s důrazem na specifika zemědělství z hlediska jejich produkčních a mimoprodukčních funkcí a ze současných dostupných podkladů charakterizujících:

- a) přírodní a ekologické podmínky regionů (produkční schopnost zemědělských půd státem chráněných území a území s vlivem průmyslových imisí);
- b) ekonomické podmínky regionů (dosahovaná hrubá zemědělská produkce, zemědělská půda na jednoho pracovníka apod.);
- c) sociální podmínky regionů (pracovníci v zemědělství a jejich úbytek, míra nezaměstnanosti, urychlení privatizace).

Jednotlivá kritéria byla charakterizována následujícími ukazateli:

Ukazatelé přírodních a ekologických podmínek regionů

Přírodní podmínky regionu jsou charakterizovány produkční schopností půd, která je vyjádřena bodovým oceněním půdně-klimatických podmínek. Produkční schopnost půd představuje potenciální produkční schopnost jednotlivých bonitovaných půdně-ekologických jednotek (BPEJ), které se vyskytují v daném regionu. Čím nižší je produkční schopnost území, tím nižší je produkční schopnost území a o to jsou horší výchozí hospodářské podmínky regionu.

Ekologické podmínky jsou charakterizovány rozsahem státem chráněných území a území pod vlivem průmyslových imisí. Omezení ve způsobu hospodaření ve státem chráněných územích - jedná se o oblasti nacházející se v pásmech hygienické ochrany vodních zdrojů (PHO), v chráněných krajinných oblastech (CHKO) a chráněných oblastech přirozené akumulace vod (CHOPAV). Čím větší část území daného regionu se nachází v těchto oblastech, tím menší jsou objektivní možnosti rozvoje zemědělské výroby a produkčních funkcí zemědělství v regionu. Na druhé straně se zvyšuje význam mimoprodukčních funkcí zemědělství.

Území pod vlivem průmyslových imisí – toto území je charakterizované dlouhodobým vlivem (nejméně pětiletým obdobím) průmyslových imisí indikovaných oxidem siřičitým (SO_2) v koncentraci vyšší než $\mu\text{g}/\text{m}^3$ vzduchu. Nepříznivý vliv toxických imisí ovlivňuje množství a kvalitu zemědělské produkce a zdravotní stav hospodářských zvířat. Vysoký stupeň zasažení zemědělského území do

značné míry vylučuje zemědělskou výrobu pro potravinářské účely a tudíž opět snižuje potenciální možnosti zemědělské prvovýroby.

Ukazatelé ekonomických podmínek regionů

Hrubá zemědělská produkce (HZP) je integrovaným ukazatelem hospodaření v daném regionu (resp. u podnikatelského subjektu); zahrnuje vliv přírodních a ekologických podmínek a schopnost podnikového manageringu dosahovat požadovanou produkci. HZP nevyjadřuje realizační možnosti zemědělské výroby. Pro hodnocení problémových regionů bylo použito pořadí regionů (okresů) v rámci ČR sestaveného podle výše dosahované HZP v Kč/ha v roce 1991, resp. 1992.

Zemědělská půda na 1 pracovníka – vyjadřuje do jisté míry relace produktivity práce srovnatelné v rámci regionů v České republice, ale i v mezinárodním měřítku. V současné době je v ČR výměra zemědělské půdy kolem 19 ha na jednoho pracovníka v zemědělství. Tato výměra je srovnatelná s podmínkami v okolních vyspělých státech. Zvyšování výměry zemědělské půdy nad tuto hranici v problémových oblastech může způsobit destabilizační jevy v zemědělsky obhospodařované krajině, a to nejen z hlediska produkční, ale i mimoprodukční (krajinotvorné) funkce zemědělství.

Počet skotu na 100 ha – je jedním z ukazatelů vyjadřující intenzitu zemědělské výroby jak ve vztahu k rostlinné výrobě (využití travních porostů a orné půdy), tak i k investičním prostředkům (ustájovací prostory, hnojiště, silážní žlaby, zemědělská technika apod.), potřebám hnojiv, kompostů, průmyslových hnojiv apod. Čím vyšší je počet skotu, tím náročnější je ekonomika zemědělského podniku. Na druhé straně snižování počtu skotu má svou únosnou mez, pod kterou může docházet k ekonomické labilitě zemědělského podniku.

Je zřejmé, že uvedené ekonomické ukazatele nevyjadřují v současné době trend spočívající v útlumu zemědělské výroby odpovídající dimenzím jeho tzv. „trvale udržitelného rozvoje“.

Ukazatele sociálních podmínek regionů

Pracovníci v zemědělství – tento ukazovatel vypovídá o struktuře ekonomicky aktivního obyvatelstva (EA). Obvykle se váže na hospodářské, přírodní, geografické, ekologické a často i kulturně-společenské podmínky, včetně struktur území. Čím vyšší je podíl pracovníků v zemědělství na EA, tím výrazněji se jedná o zemědělsky využívané území s menšími možnostmi uplatnění obyvatelstva v jiných odvětvích. Pro hodnocení regionů byly použity údaje k 31. 12. 1992.

Úbytek pracovníků v zemědělství – do určité výše úbytku (cca do 50 %) vyjadřuje pozitivní trend v zemědělství, který nastal po privatizaci státních statků a transformaci zemědělských družstev. Vyšší procento úbytku signalizuje nežá-

doucí odliv pracovníků ze zemědělství, a to do jiných odvětví, čímž je ohrožena mimoprodukční (zejména krajinnotvorná) funkce zemědělství, nebo do řad nezaměstnaných, čímž se snižuje životní úroveň obyvatelstva a může vyvolat sociální napětí. Použité údaje o úbytku pracovních sil se vážou k 31. 12. 1992.

Míra nezaměstnanosti – vyjadřuje procento nezaměstnaných pracovníků ze všech oblastí hospodářského života v regionu. Vzhledem k tomu, že údaje o nezaměstnanosti zemědělských pracovníků se nesledují samostatně, tento ukazatel má pro řešení regionální politiky v zemědělství jen orientační vypovídací schopnost.

Urychlení privatizace – v regionech, u kterých je nutné urychlit proces privatizace z důvodu trvale udržitelného zemědělství a zachování produkčních a mimoprodukčních funkcí v společensky žádoucích mezích. Posouzení je individuální s diferencovaným přístupem.

Tyto ukazatele zatím nejsou plně v souladu s ukazateli používanými v zemích Evropského společenství, které zahrnují především ekonomickou úroveň oblasti (měřenou hrubým domácím produktem na jednoho obyvatele), úroveň infrastruktury a přírodních podmínek, demografický vývoj obyvatelstva, ekonomickou strukturu obyvatelstva a míru nezaměstnanosti. Ve své podstatě však jde o ukazatele hodnotící hospodářskou úroveň oblasti a trhu práce z hlediska současných dostupných podkladů jednotlivých regionů (okresů).

Bodové hodnocení zemědělsky problémových regionů

Bodové hodnocení bylo provedeno na základě výsledků srovnávací analýzy přírodních, ekologických a sociálních podmínek regionů ČR.

Za základní územní jednotku vymezování regionů byl zvolen okres z hlediska dostupnosti potřebné faktografie a statistických šetření. Volbu územně nižších jednotek (obce nebo spádové obvody středisek osídlení) nebylo možno zvolit s ohledem na neúplnost statistických souborů.

Podle zvolené metodiky byly okresům přiřazeny mezní hodnoty vlivů jednotlivých ukazatelů, a to diferencovaně od 1 po 3 body (tab. I). Součtem těchto bodů se získalo pořadí jednotlivých okresů. Nejvyšší počet bodů z hlediska kritérií nepříznivých podmínek dosáhl okres Ústí nad Labem. Tento z hlediska zemědělství nejproblémovější okres, který se nachází v strukturálně ohrožené oblasti (severočeská pánevní oblast), obdržel 100 bodů. Ve vztahu k tomuto regionu byly propočítány součty ostatních okresů, čímž se získalo výsledné bodové ocenění zemědělsky problémových regionů České republiky (tab. II).

Pro diferencované řešení dotační a příspěvkové politiky resortu zemědělství byly přednostně vybrány regiony, u kterých bylo bodové hodnocení vyšší než 25 bodů.

I. Mezní hodnoty vlivu vybraných ukazatelů – Limit values of the chosen criteria impact

Ukazatel ¹	Váha vlivu kritéria ²		
	1	2	3
Produkční schopnost půd (bodové ocenění) ³	40–50	40–50	< 40
Omezení ve způsobu hospodaření (% zastoupení na z.p.) ⁴	25–50	50–70	> 75
Průmyslové imise (% zastoupení na z.p.) ⁵	50–70	70–90	> 90
HZP (pořadí v ČR) ⁶	50–60	60–70	> 70
Výměra z.p. v ha na 1 pracovníka ⁷	19–30	30–50	> 50
Počet skotu (ks/100 ha) ⁸	56–66	46–56	< 46
Pracovníci v zemědělství z EA (%) ⁹	4–8	8–12	> 12
Úbytek pracovníků v zemědělství (%) ¹⁰	30–50	50–70	> 70
Míra nezaměstnanosti (%) ¹¹	2–4	4–6	> 6
Urychlení privatizace ¹²	–	–	diferencovaně ¹³

¹criterium, ²weight of the criterium impact, ³soil production capacity - point evaluation, ⁴limitations of production methods in per cent of total acreage, ⁵industrial imissions - in per cent of total acreage, ⁶gross agricultural production - sequence in CR, ⁷acreage of agricultural land in hectares per 1 worker, ⁸beef cattle numbers in heads per 100 hectares, ⁹workers in agriculture in per cent of economically active population, ¹⁰loss of workers in agriculture in per cent, ¹¹unemployment rate in per cent, ¹²acceleration of privatization, ¹³differentiated

Vymezené zemědělské problémové regiony se do značné míry překrývají s hospodářsky problémovými oblastmi ČR, které byly vymezeny Ministerstvem hospodářství ČR, tj. s okresy Bruntál, Šumperk, Svitavy, Hodonín, Vsetín, Vyškov, Znojmo, Žďár nad Sázavou, Frýdek-Místek, Karviná, Most a Chomutov.

Pro zemědělsky problémové regiony ČR je charakteristických několik skutečností:

- mezi regiony s nejhorší úrovní, které mají více než 60 bodů, patří okresy nacházející se v severočeské pánevní oblasti a příhraničních oblastech Čech a Moravy: Ústí nad Labem (100 bodů), Most, Český Krumlov (95 bodů), Vsetín (85 bodů), Bruntál, Tachov (75 bodů), Chomutov, Louny, Česká Lípa, Jablonec nad Nisou, Karlovy Vary (65 bodů), Teplice (60 bodů). V těchto regionech je dramaticky narušena produkční i mimoprodukční funkce zemědělství, demografická situace i trh práce (nejen v zemědělské prvovýrobě);
- mezi okresy s podprůměrnou úrovní, které mají ocenění mezi 40 až 60 body, patří okresy, v kterých se vyskytují významná omezení v hospodaření (státem chráněné oblasti nebo vysoké koncentrace imisí, resp. jejich souběh): Pracha-

tice, Svitavy, Pelhřimov (55 bodů), Žďár nad Sázavou, Cheb, Liberec (50 bodů), Semily, Ústí nad Orlicí, Benešov, Jihlava, Kutná Hora, Břeclav, Znojmo (45 bodů), Kladno, Mělník, Šumperk, Trutnov, Jindřichův Hradec, Litoměřice, Vyškov (40 bodů). V těchto regionech je významně narušena produkční funkce zemědělství a demografická situace;

- mezi okresy s průměrnou úrovní, které mají ocenění mezi 25 až 40 body, náleží: Klatovy, Rychnov nad Kněžnou, Frýdek-Místek, Zlín, Hodonín, Havlíčkův Brod, Brno-venkov, Tábor, Karviná (35 bodů), Náchod, Nový Jičín, Blansko, Chrudim, Uherské Hradiště (30 bodů). V těchto regionech je v rovnováze produkční i mimoprodukční funkce zemědělství, avšak do značné míry je narušena demografická situace a výrazně slabé jsou tržní vztahy.

Výběr kritérií a bodové hodnocení okresů je uvedeno jako příklad hodnocení sledovaných území s tím, že se připravuje další varianta, která by odpovídala jak novým požadavkům na trvale udržitelný rozvoj zemědělství odpovídající územně správnému uspořádání ČR, tak i metodice ES. Proto zejména ekonomické ukazatele bude třeba změnit a konstruovat v souladu s harmonizací kritérií na potřeby hodnocení regionů v rámci ES.

Posouzení okresů prostřednictvím soustavy kritérií bude využito pro účelnější rozdělení a zhodnocení finančních prostředků směřovaných státem na podporu vybraných úkolů v zemědělství. V soustavě ekonomických nástrojů to především znamená rozlišit, kde má stát výrazný zájem ovlivnit stav zemědělství a životního prostředí (péče o krajinu, omezení hospodaření v CHKO, národních parcích, udržení osídlení pohraničí apod.).

S ohledem na mimoprodukční funkce zemědělství by bylo účelné směřovat subvenční politiku zejména na:

- postupné zlepšování vztahů mezi rozvojem produkčních aktivit v životním prostředí a v odpovídajících regionech,
- dlouhodobější programy orientované na trvalou ochranu a údržbu přírodních zdrojů a půdního fondu, rozvoj obnovitelných zdrojů a alternativních zdrojů zemědělské produkce,
- zajišťování přijatelné podoby krajiny a venkova i na územích, která nebudou zemědělsky obdělávána.

Poznatky z realizace regionální politiky uskutečňované v rámci ES dokazují, že objektivní a systematická regionálně diferencovaná hospodářská a sociální politika má nezastupitelné místo v ekonomickém mechanismu vyspělých tržních ekonomik. Ve svém důsledku regionální politika směřuje k posílení hospodářské a sociální soudržnosti ES, protože přispívá ke zmírňování regionálních rozdílů, a tím i k vytváření příznivějšího sociálně politického klima.

II. Bodové ocenění zemědělských regionů České republiky – Point evaluation of agricultural regions in Czech Republic
 a) Přírodní a ekologické podmínky regionů – Natural and ecological conditions of the regions

P.č. ¹	Okres ²	Zemědělská půda ³		Produkční schopnost ⁵		Hospodaření v PHO ⁸		Hospodaření v CHOPAV ¹⁰		Hospodaření v CHKO ¹¹		Průmyslové imise ¹²	
		ha	pořadí ⁴	body ⁶	váha ⁷	% z.p. ⁹	váha	% z.p.	váha	% z.p.	váha	% z.p.	váha
1	Benešov	91 250	5	50,2	–	12,0	–	2,5	–	–	–	0,3	–
2	Beroun	35 266	85	52,5	–	1,2	–	25,5	1	3,6	–	–	–
3	Blansko	44 451	57	54,1	–	28,3	1	4,7	–	–	–	–	–
4	Břeclav	81 651	8	70,2	–	4,9	–	4,3	–	8,0	–	–	–
5	Brno-město	8 424	75	73,8	–	–	–	–	–	–	–	25,6	1
6	Brno-venkov	61 506	33	73,8	–	18,5	–	0,5	–	0,2	–	21,1	–
7	Bruntál	80 569	12	46,0	1	78,8	–	4,9	–	5,4	–	–	–
8	Česká Lípa	45 788	55	56,1	–	8,7	–	17,0	–	55,2	2	60,8	2
9	České Budějovice	86 586	7	52,4	–	16,7	–	0,9	–	17,9	–	–	–
10	Český Krumlov	57 592	41	38,8	3	71,3	2	46,9	1	62,7	2	–	–
11	Děčín	36 384	64	45,1	1	1,5	–	7,8	–	12,3	–	100,0	3
12	Domažlice	61 949	32	48,7	1	6,7	–	–	–	–	–	–	–
13	Frýdek-Místek	50 398	47	48,5	1	2,1	–	7,7	–	9,8	–	21,3	–
14	Havlíčkův Brod	79 997	13	50,4	–	3,8	–	2,7	–	3,0	–	–	–
15	Hodonín	70 022	22	64,8	–	4,1	–	14,0	–	6,3	–	0,3	–
16	Hradec Králové	62 362	31	77,2	–	10,8	–	1,9	–	1,7	–	75,8	2
17	Cheb	43 909	58	47,6	1	23,2	–	7,9	–	67,0	1	4,8	–
18	Chomutov	39 133	61	55,5	–	7,1	–	–	–	24,9	–	100,0	3
19	Chrudim	63 924	29	58,9	–	6,3	–	8,6	–	16,2	–	1,3	–
20	Jablonec n. Nisou	13 086	73	38,0	3	2,9	–	12,7	–	46,3	1	18,7	–

21	Jičín	60 769	36	73,1	-	3,5	-	-	-	16,3	-	21,7	-
22	Jihlava	70 101	21	44,7	2	28,1	-	-	-	-	-	-	-
23	Jindřichův Hradec	92 189	4	48,4	1	7,8	-	19,2	-	13,6	-	-	-
24	Karlovy Vary	60 914	35	42,4	2	44,5	1	12,5	-	22,6	-	78,0	2
25	Karviná	17 797	70	64,7	-	18,2	-	-	-	-	-	42,9	-
26	Kladno	48 621	52	69,8	-	4,3	-	2,2	-	-	-	88,4	2
27	Klatovy	89 898	6	42,0	2	7,8	-	7,5	-	11,2	-	-	-
28	Kolín	68 196	38	76,9	-	3,8	-	-	-	-	-	30,2	-
29	Kroměříž	49 717	49	78,0	-	21,5	-	-	-	11,1	-	-	-
30	Kutná Hora	61 257	34	67,8	-	38,0	1	-	-	-	-	15,1	-
31	Liberec	44 539	56	49,8	1	11,2	-	7,2	-	37,0	1	41,4	-
32	Litoměřice	74 173	18	64,7	-	33,8	1	11,0	-	47,5	1	71,6	2
33	Louny	80 764	11	61,6	-	1,5	-	-	-	-	-	96,5	3
34	Mělník	47 012	54	70,6	-	17,8	-	9,7	-	-	-	79,8	2
35	Mladá Boleslav	66 693	26	72,1	-	8,0	-	-	-	21,6	-	5,5	-
36	Most	13 972	72	55,5	-	-	-	-	-	9,6	-	100,0	3
37	Náchod	52 832	45	53,7	-	24,7	-	-	-	38,2	1	-	-
38	Nový Jičín	60 461	37	55,1	-	5,8	-	7,5	-	-	-	0,5	-
39	Nymburk	63 127	30	74,5	-	2,2	-	-	-	-	-	0,3	-
40	Olomouc	81 292	10	79,7	-	23,8	-	2,5	-	27,6	1	-	-
41	Opava	70 277	20	61,8	-	2,9	-	-	-	-	-	4,7	-
42	Ostrava-město	8 692	74	64,7	-	-	-	-	-	-	-	26,1	1
43	Pardubice	53 906	44	64,1	-	7,4	-	-	-	1,6	-	43,0	1
44	Pelhřimov	79 296	14	47,4	1	72,2	2	-	-	-	-	-	-
45	Písek	64 004	28	50,1	-	0,2	-	-	-	-	-	-	-

Pokračování tab. II – Continuation of Tab. II

P.č. ¹	Okres ²	Zemědělská půda ³		Produkční schopnost ⁵		Hospodaření v PHO ⁸		Hospodaření v CHKO ¹⁰		Hospodaření v CHKO ¹¹		Průmyslové imise ¹²	
		ha	pořadí ⁴	body ⁶	váha ⁷	% z.p. ⁹	váha	% z.p.	váha	% z.p.	váha	% z.p.	váha
46	Plzeň-jih	65 288	27	51,7	–	6,4	–	–	–	–	–	14,6	–
47	Plzeň-město	5 471	76	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
48	Plzeň-sever	68 003	23	55,1	–	0,8	–	0,8	–	0,6	–	41,8	1
49	Prachatice	49 904	48	43,8	2	8,7	–	4,9	–	3,6	–	–	–
50	Praha-město	21 469	67	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
51	Praha-východ	41 988	59	69,4	–	4,4	–	–	–	–	–	32,8	1
52	Praha-západ	37 142	63	67,0	–	23,2	–	2,9	–	–	–	23,6	–
53	Přerov	60 237	36	75,8	–	26,6	1	–	–	10,0	–	15,9	–
54	Příbram	70 820	19	47,4	1	11,6	–	–	–	5,2	–	–	–
55	Prostějov	55 033	42	74,6	–	25,8	1	–	–	–	–	1,2	–
56	Rakovník	48 792	50	57,5	–	6,2	–	18,1	–	–	–	21,8	–
57	Rokycany	27 298	66	51,8	–	4,0	–	10,0	–	7,7	–	13,0	–
58	Rychnov n. K.	54 484	43	51,5	–	7,1	–	8,9	–	84,5	3	3,8	–
59	Semily	37 698	62	43,5	2	1,9	–	11,0	–	20,7	–	–	–
60	Sokolov	20 527	68	37,8	3	16,7	–	42,6	1	–	–	69,2	1
61	Strakonice	66 959	25	47,5	1	3,0	–	2,1	–	–	–	–	–
62	Šumperk	78 888	15	50,8	–	9,5	–	0,4	–	24,7	–	–	–
63	Svitavy	81 441	9	57,2	–	58,1	2	3,5	–	59,8	2	–	–
64	Tábor	78 885	16	57,7	–	7,0	–	1,8	–	9,9	–	–	–
65	Tachov	67 218	24	45,5	1	13,8	–	1,4	–	–	–	–	–
66	Teplice	16 307	71	54,1	–	0,5	–	–	–	–	–	100,0	3

67	Třebíč	97 809	2	51,4	-	21,3	-	-	-	-	-	-	-
68	Trutnov	50 473	46	46,3	1	23,1	-	10,5	-	23,6	-	34,0	-
69	Uherské Hradiště	58 065	40	62,0	-	10,7	-	28,1	1	5,5	-	-	-
70	Ústí n. Labem	18 842	69	40,0	2	-	-	-	-	-	-	100,0	3
71	Ústí n. Orlicí	75 766	17	52,9	-	39,5	1	-	-	63,1	2	-	-
72	Vsetín	40 798	60	39,5	3	40,7	1	27,1	1	56,0	2	-	-
73	Vyškov	48 784	61	74,4	-	10,9	-	-	-	-	-	-	-
74	Zlín	47 768	53	49,3	1	16,1	-	11,9	-	1,9	-	3,4	-
75	Znojmo	113 472	1	72,8	-	12,9	-	2,9	-	-	-	1,7	-
76	Žďár n. Sázavou	94 315	3	46,6	1	32,5	1	19,5	-	12,4	-	-	-
	ČR celkem	4 284 459											

¹sequence number, ²district, ³agricultural land in hectares, ⁴sequence, ⁵production potential, ⁶points, ⁷weight, ⁸production in the water sources protection zones, ⁹percentage of agricultural land, ¹⁰production in the protected landscape areas, ¹¹production in the protected areas of natural water accumulation, ¹²industrial imissions

b) ekonomické podmínky regionů – economical conditions of the regions

P.č. ¹	Okres ²	Hrubá zemědělská produkce ³		Zemědělská půda na 1 pracovníka ⁶		Skot na 100 ha z.p. ⁷	
		pořadí ⁴	váha ⁵	ha	váha	ks ⁸	váha
1	Benešov	54	1	18,6	-	68,7	-
2	Beroun	51	1	19,3	1	69,2	-
3	Blansko	36	-	12,0	-	67,9	-
4	Břeclav	7	-	11,3	-	54,9	2
5	Brno-město	76	3	-	-	-	-
6	Brno-venkov	3	-	8,8	-	61,9	1

Pokračování tab. II – Continuation of Tab. II

P.č. ¹	Okres ²	Hrubá zemědělská produkce ³		Zemědělská půda na 1 pracovníka ⁶		Skot na 100 ha z.p. ⁷	
		pořadí ⁴	váha ⁵	ha	váha	ks ⁸	váha
7	Bruntál	71	3	27,0	1	54,1	2
8	Česká Lípa	57	1	26,4	1	58,2	1
9	České Budějovice	38	–	18,7	–	79,0	–
10	Český Krumlov	67	2	19,5	1	67,0	–
11	Děčín	69	2	34,9	2	56,8	1
12	Domažlice	46	–	15,5	–	78,8	–
13	Frydek-Místek	48	–	15,5	–	63,3	1
14	Havlíčkův Brod	30	–	12,6	–	72,6	–
15	Hodonín	8	–	10,0	–	60,1	1
16	Hradec Králové	1	–	10,7	–	79,7	–
17	Cheb	27	–	26,3	1	55,4	2
18	Chomutov	56	1	36,1	2	49,8	2
19	Chrudim	25	–	14,4	–	75,2	–
20	Jablonec n. Nisou	70	3	14,5	–	60,9	1
21	Jičín	11	–	14,1	–	79,2	–
22	Jihlava	33	–	13,3	–	76,8	–
23	Jindřichův Hradec	21	–	13,5	–	77,7	–
24	Karlovy Vary	68	2	28,3	1	58,0	1
25	Karviná	44	–	18,1	–	55,4	2
26	Kladno	28	–	25,3	1	66,8	–
27	Klatovy	55	1	19,1	1	79,5	–

28	Kolín	26	-	14,9	-	66,7	-
29	Kroměříž	18	-	13,5	-	72,0	-
30	Kutná Hora	41	-	26,1	1	68,0	-
31	Liberec	63	2	22,0	1	63,3	1
32	Litoměřice	16	-	17,7	-	59,6	1
33	Louny	32	-	18,2	-	52,5	2
34	Mělník	49	-	27,5	1	50,9	2
35	Mladá Boleslav	42	-	17,9	-	74,3	-
36	Most	73	3	25,4	3	18,0	3
37	Náchod	22	-	18,8	-	80,5	-
38	Nový Jičín	12	-	17,5	-	74,2	-
39	Nymburk	23	-	16,0	-	65,8	-
40	Olomouc	5	-	11,5	-	71,5	-
41	Opava	10	-	11,2	-	76,9	-
42	Ostrava-město	65	2	19,6	1	55,0	2
43	Pardubice	2	-	15,0	-	80,5	-
44	Pelhřimov	50	1	14,0	-	73,2	-
45	Písek	35	-	16,5	-	76,8	-
46	Plzeň-jih	24	-	14,2	-	77,1	-
47	Plzeň-město	75	3	-	-	-	-
48	Plzeň-sever	43	-	30,4	2	77,6	-
49	Prachatice	61	2	22,0	1	79,1	-
50	Praha-město	4	-	-	-	43,0	3
51	Praha-východ	52	1	22,0	1	61,1	1
52	Praha-západ	59	1	21,7	1	48,9	2

Pokračování tab. II – Continuation of Tab. II

P.č. ¹	Okres ²	Hrubá zemědělská produkce ³		Zemědělská půda na 1 pracovníka ⁶		Skot na 100 ha z.p. ⁷	
		pořadí ⁴	váha ⁵	ha	váha	ks ⁸	váha
53	Přerov	9	–	13,9	–	77,6	–
54	Příbram	53	1	17,5	–	71,5	–
55	Prostějov	13	–	11,7	–	79,8	–
56	Rakovník	39	–	22,1	1	66,6	–
57	Rokycany	–	–	16,5	–	76,9	–
58	Rychnov n. Kněžnou	19	–	17,0	–	78,5	–
59	Semily	60	2	17,3	–	77,2	–
60	Sokolov	74	3	91,2	3	48,9	2
61	Strakonice	31	–	13,7	–	75,5	–
62	Šumperk	58	1	18,4	–	70,4	–
63	Svitavy	17	–	13,2	–	76,8	–
64	Tábor	47	–	14,6	–	79,0	–
65	Tachov	66	2	19,2	1	84,8	–
66	Teplice	6	–	26,3	1	46,0	3
67	Třebíč	37	–	10,5	–	78,1	–
68	Trutnov	62	2	21,2	1	73,1	–
69	Uherské Hradiště	15	–	11,8	–	68,3	–
70	Ústí n. Labem	72	3	107,0	3	46,3	2
71	Ústí n. Orlicí	29	–	12,6	–	83,8	–
72	Vsetín	64	2	11,9	–	69,2	–
73	Vyškov	14	–	8,5	–	74,4	–

75	Zlín	40	-	11,2	-	73,8	-
76	Znojmo	20	-	10,8	-	64,3	1
77	Žďár n. Sázavou	34	-	12,4	-	85,9	-

¹sequence number, ²district, ³gross agricultural production, ⁴sequence, ⁵weight, ⁶agricultural land per 1 worker, ⁷beef cattle per 100 hectares, ⁸number

c) sociální podmínky regionů – social conditions of the regions

P.č. ¹	Okres ²	Urychlení privatizace ³	Pracovníci v zemědělství ⁵		Úbytek pracovníků v zemědělství ⁷		Míra nezaměstnanosti ⁸		Součet váhy ⁹	Bodová hodnota ¹⁰
		váha ⁴	% z EA ⁶	váha	%	váha	%	váha		
1	Benešov	3	10,99	2	62,41	2	2,00	1	9	45
2	Beroun	-	3,44	-	22,84	-	1,97	-	3	15
3	Blansko	3	5,92	1	24,77	-	3,92	1	6	30
4	Břeclav	3	11,68	-	26,36	-	4,39	2	9	45
5	Brno-město	-	-	-	-	-	1,48	-	4	20
6	Brno-venkov	3	8,96	2	24,92	-	3,12	1	7	35
7	Bruntál	3	5,42	1	38,42	1	6,01	3	15	75
8	Česká Lípa	3	4,42	1	46,58	1	2,27	1	13	65
9	České Budějovice	-	5,24	1	26,72	-	1,32	-	1	-
10	Český Krumlov	3	9,81	2	14,29	-	2,91	1	19	95
11	Děčín	3	1,49	-	32,24	1	3,72	1	14	70
12	Domazlice	3	13,30	3	6,06	-	1,38	-	7	35
13	Frýdek-Místek	3	2,95	-	33,44	1	3,39	1	7	35
14	Havlíčkův Brod	3	12,60	3	23,54	-	2,81	1	7	35
15	Hodonín	3	8,87	2	18,91	-	3,26	1	7	35

Pokračování tab. II – Continuation of Tab. II

P.č. ¹	Okres ²	Urychlení privatizace ³	Pracovníci v zemědělství ⁵		Úbytek pracovníků v zemědělství ⁷		Míra nezaměstnanosti ⁸		Součet váhy ⁹	Bodová hodnota ¹⁰
		váha ⁴	% z EA ⁶	váha	%	váha	%	váha		
16	Hradec Králové	–	6,90	1	30,91	1	1,50	–	4	20
17	Cheb	3	3,61	–	91,59	3	0,41	–	10	50
18	Chomutov	3	1,69	–	27,80	–	4,17	2	13	65
19	Chrudim	3	8,31	2	12,78	–	2,50	1	6	30
20	Jablonec n. Nisou	–	1,89	–	61,23	2	1,12	–	13	65
21	Jičín	–	10,79	2	25,16	–	2,39	1	3	15
22	Jihlava	3	9,58	2	12,29	–	4,78	2	9	45
23	Jindřichův Hradec	3	14,53	3	27,79	–	2,54	1	8	40
24	Karlovy Vary	3	3,29	–	39,02	1	0,55	–	13	65
25	Karviná	–	0,69	–	29,34	–	4,23	2	7	35
26	Kladno	–	2,49	–	51,84	2	4,40	2	8	40
27	Klatovy	3	10,67	2	9,70	–	5,09	1	7	35
28	Kolín	–	8,35	2	32,30	1	3,30	1	4	20
29	Kroměříž	–	6,86	1	41,35	1	3,45	1	3	15
30	Kutná Hora	3	9,75	2	33,75	1	2,96	1	9	45
31	Liberec	–	2,40	–	28,90	–	2,23	1	10	50
32	Litoměřice	3	7,21	1	15,30	–	2,85	1	8	40
33	Louny	3	10,10	2	31,35	1	5,33	2	13	65
34	Mělník	–	3,48	–	52,37	2	2,09	1	8	40
35	Mladá Boleslav	–	6,58	1	44,45	1	0,91	–	1	–
36	Most	3	0,09	–	79,60	3	2,63	1	19	95

37	Náchod	3	4,88	1	34,16	1	1,63	-	6	30
38	Nový Jičín	3	4,30	-	30,18	1	4,86	2	6	30
39	Nymburk	-	8,78	2	17,73	1	3,77	1	3	15
40	Olomouc	-	6,25	1	23,67	-	2,09	1	3	15
41	Opava	-	6,95	1	29,95	-	3,85	1	2	10
42	Ostrava-město	-	0,27	-	-	-	2,93	1	-	-
43	Pardubice	-	4,22	1	21,86	-	1,42	-	2	10
44	Pelhřimov	3	14,42	3	9,76	-	2,09	1	11	55
45	Písek	-	10,62	2	12,20	-	2,60	1	3	15
46	Plzeň-jih	-	13,28	3	42,05	1	1,01	-	4	20
47	Plzeň-město	-	-	-	-	-	2,75	1	4	20
48	Plzeň-sever	-	9,70	2	36,74	1	2,60	1	7	35
49	Prachatice	3	8,69	2	18,91	-	2,73	1	11	55
50	Praha-město	-	-	-	-	-	0,32	-	3	15
51	Praha-východ	-	3,94	-	46,67	1	0,75	-	5	25
52	Praha-západ	-	4,43	1	44,03	1	1,67	-	6	30
53	Přerov	-	6,19	1	27,76	-	4,60	2	4	20
54	Příbram	-	7,42	1	29,85	-	4,86	2	5	25
55	Prostějov	-	8,61	2	24,59	-	3,24	1	4	20
56	Rakovník	-	7,96	1	37,43	1	2,10	1	4	20
57	Rokycany	-	7,17	1	25,96	-	3,73	1	2	10
58	Rychnov n. K.	3	7,96	1	26,58	-	1,59	-	7	35
59	Semily	-	5,50	1	36,82	1	1,15	-	9	45
60	Sokolov	3	0,46	-	76,43	3	1,93	-	9	45
61	Strakonice	-	13,38	3	20,94	-	2,87	1	5	25

Pokračování tab. II – Continuation of Tab. II

P.č. ¹	Okres ²	Urychlení privatizace ³	Pracovníci v zemědělství ⁵		Úbytek pracovníků v zemědělství ⁷		Míra nezaměstnanosti ⁸		Součet váhy ⁹	Bodová hodnota ¹⁰
		váha ⁴	% z EA ⁶	váha	%	váha	%	váha		
62	Šumperk	3	5,14	1	45,81	1	5,57	2	8	40
63	Svitavy	3	11,99	2	26,71	–	5,13	2	11	55
64	Tábor	3	10,17	2	26,08	–	2,68	1	7	35
65	Tachov	3	13,48	3	13,02	–	4,22	2	15	75
66	Teplice	3	0,94	–	49,11	1	3,20	1	12	60
67	Třebíč	3	14,58	3	16,56	–	5,68	2	12	60
68	Trutnov	3	3,73	–	21,50	–	2,26	1	8	40
69	Uherské Hradiště	3	6,63	1	28,02	–	1,35	–	5	25
70	Ústí n. Labem	3	0,29	–	75,48	3	2,02	1	20	100
71	Ústí n. Orlicí	3	8,64	2	24,88	–	3,19	1	9	45
72	Vsetín	3	4,62	1	50,37	2	5,76	2	17	85
73	Vyškov	3	13,44	3	17,64	–	4,58	2	8	40
74	Zlín	3	4,16	1	52,67	2	1,13	–	7	35
75	Znojmo	3	19,04	3	18,79	–	5,48	2	9	45
76	Žďár n. Sázavou	3	12,39	3	45,64	1	3,57	1	10	50

¹sequence number, ²district, ³acceleration of privatization, ⁴weight, ⁵workers in agriculture, ⁶in per cent of the economically active population, ⁷loss of workers in agriculture, ⁸unemployment rate, ⁹weight in total, ¹⁰point value

Literatura

- HRABÁNKOVÁ, M. – NĚMEC, J. – MARKOVÁ, C.: Kritéria agrární regionální politiky z hlediska jejich harmonizace se státy ES. [Úvodní studie]. Grantová agentura, 1993, 60 s.
- HUČKA, M.: Zásady regionální politiky v procesu transformace. Národ. Hospod., 1992, č. 11.
- NĚMEC, J.: Vymezení zemědělsky problémových regionů České republiky. [Pracovní studie]. Praha, VÚZE, 1993, 15 s.
- VANHOVE, N. – KLAASSEN, L. N.: Regionální politika – evropský přístup. Interní překlad VÚROM Ostrava, 1991, 47 s.
- VAVŘÍKOVÁ, J. a kol.: Regionální politika v Evropském společenství. [Vstupní studie ke grantovému úkolu.] VÚROM, Ostrava, 1993, 133 s.

Došlo 11. 2. 1994

NĚMEC J., HRABÁNKOVÁ M., Praha, Czech Republic

Criteria proposal for the choice of problem regions in agriculture

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 6, pp. 645–665. – 2 tabs., refs. 5, summaries in cz, en

For the purposes of decision-making and realization of agricultural policy for the years 1993 and 1994, a criteria proposal for the choice of problem regions in agriculture has been elaborated. The main criterium of the regional agricultural policy is the criterium of growth and rational resources utilization. This concerns above all the renewal of the traditional agricultural activities and founding of new ones connected with the rural life, with the important goal of preserving the rural settlement and developing of the non-production functions of agriculture. For choosing the criteria for delimitation of problem agricultural regions, the main issue were the methods used for choosing the general problem economic areas with accent on the agricultural specifics from the point of view of their production and non-production functions and also the presently available data characterizing the natural, ecological, economical and social conditions of the regions.

regional policy in agriculture, problem regions, choice criteria, economical and social conditions

---

Adresa autorů:

Ing. Jiří Němec, CSc., ing. Magdalena Hrabánková, CSc., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, Česká republika, tel. 02/627 55 02

AGROEKONOMIKA

Odborný časopis **AGROEKONOMIKA** obsahuje v čísle 7/1994 tyto články:

- Burdová, S. – Fencel, J.: Je třeba rozeznávat útlum a úpadek zemědělství
Chrastinová, Z.: Finančná analýza výsledkov poľnohospodárskej prvovýroby SR za rok 1993
Chrastinová, Z. – Žitný, J.: Ukazovatele a kritéria na hodnotenie bonity podnikateľských subjektov
Stav českého zemědělství
Solíková, H.: Poskytovanie dotácií PPK SR v roku 1993
Juřica, A.: Porovnávání ekonomických výsledků hospodaření s úrovní ekonomických standardů a peněžních rozpočtů
Bača, J.: Účtovanie vyradeného investičného majetku
Valder, A.: Účetnictví pro podnikatelské subjekty v zemědělství
Záhorka, J.: První sněm Agrární komory
Šubertová, E.: Pohľad na poľnohospodárske družstevníctvo na Slovensku
Janda, V.: Specializace a koncentrace rodinných zemědělsko-lesnických podniků
Vološín, J.: Charakteristika agrárního zahraničního obchodu ČR na základě dohody s Evropskou unií
Heinrich, J. – Hüwe, R. – Višňovský, J.: Problémy stanovenia výšky nájomného za pôdu
Plhal, V.: Pojištění hospodářských zvířat v roce 1993
Kliský, J.: Súčasnosť a perspektívy nášho mliekarenstva
Belinga, P.: Problémy s mliekom sa ešte nekončia
Vybítalová, J.: Výroba a odbyt biopotravin
Hamr, K.: Výsledky kontrol zemědělských produktů
Torma, S.: Kvalita produktov v závislosti od obsahu draslíka v pôde
Heldi, A.: Závlahy pred privatizáciou
Murbacher, J.: Slovenské repárstvo potrebuje oživenie
Vašák, J. – Mikšík, V.: Řepka na trhu zemědělských komodit
Lazarčík, J.: Tendencie intenzity a intenzifikácie ŽV vo vybraných štátoch sveta
Ubrežiová, I. – Chrenek, J.: Ekonomické zhodnotenie výkrmu býkov

STRES A JEHO DŮSLEDKY U MUŽŮ A ŽEN V OBDOBÍ TRANSFORMACE ČESKÉ SPOLEČNOSTI

HRABA J.¹ – LORENZ F.¹ – PECHAČOVÁ Z.² – GANG LEE¹, Iowa State University, Ames, Iowa, USA¹; Vysoká škola zemědělská, Praha, Česká republika²

Stres a jeho důsledky u mužů a žen v období transformace české společnosti

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 8, s. 667–688. – 6 obr., 4 tab., lit. 46, res. čes., angl.

Autoři příspěvku aplikovali v letech 1990–1991 model stres-distres, který vznikl ve Spojených státech amerických v podmínkách nastupující transformace politických a ekonomických změn v České republice. Studie se zabývá dopadem těchto změn na muže a ženy a výsledky srovnává s nálezy u americké populace. Stres je měřen negativními ekonomickými událostmi, problémy v zaměstnání, finančními problémy, negativními sociálními událostmi, distres-depresí, hostilitou, anxiétou a tělesnými změnami (fyzické zdraví). Výsledky prokázaly signifikantní závislosti jednotlivých proměnných a rovněž rozdíly mezi českými a americkými muži a ženami. Na větším distresu českých žen se větší měrou než u amerických žen podílejí zejména problémy v zaměstnání a zátěž z vedení domácnosti.

stres, distres, negativní události, hostilita, deprese, tělesný stav

---

V letech 1990–1991, kdy probíhalo shromažďování dat ke společnému výzkumu dopadů ekonomické transformace na rodiny v České republice, byla přeměna centrálně řízené ekonomiky na tržní ve svém počátku. Hospodářství se potýkalo s vážnými problémy. Ceny rostly velmi rychle, jakož i inflace a nezaměstnanost (P e c h a č o v á , H r a b a 1991). Přes 80 % obyvatel republiky v roce 1990 věřilo, že se jejich životní podmínky v průběhu nadcházejících dvou let zhorší, přes 80 % počítalo s tím, že bude muset omezit osobní výdaje a výdaje na domácnost, přes 65 % mělo problémy se sehnáním potravin, které by si přálo mít, 60 % populace si nemohlo dopřát moderní oblečení (Sociologický ústav, Akademie ČR 1990). Lidé čerpali úspory a žádali finanční pomoc od příbuzných a přá-

tel; pracovali více hodin, pokud to bylo možné; nečerpali dovolenou; omezili provoz auta, využívali více veřejnou dopravu nebo dokonce nakupovali levnější potraviny (P e c h a č o v á , H r a b a 1991).

Přestože ve sledovaném období transformace v zemědělství začínala velmi pozvolna, 12 % venkovského obyvatelstva v našem sledovaném souboru začalo podnikat v zemědělské činnosti.

V letech 1948–1989, v období socialismu, mělo Československo největší zaměstnanost žen v Evropě. Od roku 1989 se zaměstnanost žen v České republice přibližuje k průměru zaměstnanosti žen v Evropě; průměrná nezaměstnanost žen je 30 % (4 % z celkového počtu ekonomicky činných obyvatel). Kromě toho ženy, které pracují, mají od roku 1989 vyšší mzdy, ovšem objevuje se diskriminace v jejich profesní kariéře.

Podstatně vyšší nezaměstnanost je v okresech ČR, kde byla populace v převážné míře zaměstnána v zemědělských podnicích, které jsou zejména v posledním období transformovány na jiné vlastnické formy.

Stres z ekonomických změn v letech 1990–1991 dopadl zejména na ženy (s nezaměstnaností, souběžně vyrovnávání se s inflací a ostatními vznikajícími problémy v domácnosti). Stres je v této studii definován jako „...stav vyburcování organismu vyplývající buď přímo z přítomnosti požadavků sociálního prostředí, které přepínají obvyklou kapacitu jedince k přizpůsobování se, nebo z absence prostředků k dosažení stanovených cílů“ (A n e s h e n s e l 1992). Distres je definován jako fyzický a psychický (fyzický nebo psychický) výsledek, který porušuje fyzickou a psychickou pohodu.

Položili jsme si otázku: Liší se odpovědi žen a mužů v tomto období? Jaké jsou rozdíly mezi pohlavími ve stresu a jeho důsledcích (distres), které souvisejí se změnami společnosti v České republice v letech 1990–1991?

POHLAVÍ A DISTRES VE SPOJENÝCH STÁTECH AMERICKÝCH

Abychom mohli využít zkušenosti z České republiky v budoucnosti, nejdříve jsme posoudili rozdíly mezi pohlavími modelu stres-distres ve Spojených státech. U amerických žen byly zjištěny větší a rozdílné příznaky důsledků stresu než u mužů. Ženy mnohem častěji využily lékařskou péči právě kvůli příznakům vyčerpání v důsledku stresu a diagnózy mužů a žen byly z tohoto hlediska odlišné. (e. g., A d e l m a n 1993; A n e s h e n s e l 1992; A n e s h e n s e l, F r e r i c h s, C l a r k 1981; A n e s h e n s e l, R u t t e r, L a c h e n b r u c h 1991; C l e a r y, M e c h a n i c, G r e e n l e y 1982; C o n g e r, L o r e n z, E l d e r, S i m o n s, G e 1993; G o r e, M a n g i o n e 1983; K e s s l e r 1979; K e s s l e r, M c L e o d 1985; M c L a n a h a n, G l a s s 1985; M a r c u s, S e e m a n 1981; M a r c u s, S i e g e l 1982; N e w m a n n 1984; P e a r l i n, L i e b e r m a n

1978; Roberts, O'Keefe 1981; Robbins 1989; Russo 1990). U žen jsou více pravděpodobné diagnózy jako např. depresivní, anxiózní fobie, obsesivně-kompulsivní, se somatickými příznaky; muži častěji vykazují asociální chování zahrnující hostilitu, používání drog a alkoholu. Stručně řečeno, mezi muži a ženami jsou rozdíly v distresu, kdy ženy stres internalizují a muži externalizují.

Stresory, které způsobují distres, jsou rovněž rozdílné u obou pohlaví. Ženy jsou více než muži vyčerpávány negativními sociálními událostmi ve svém okolí (přátelé, rodina) a muži více negativními ekonomickými událostmi. Kessler a McLeod (1985) usoudili, že tyto diference mezi pohlavími zahrnují i „vysoké výdaje žen“ v poskytování péče druhým. Existuje více vysvětlení pro rozdíly v distresu mezi muži a ženami. V americké společnosti zastávají muži a ženy rozdílné role, a proto jsou vystaveni rozdílným stresorům a v důsledku toho vykazují odlišné typy a rozsah distresu (Aneshensel 1992; Pearlin 1989; Verbrugge 1985, 1989). Ženy jsou více vystaveny stresorům sociálních vztahů a muži více negativním finančním a ekonomickým událostem. Bude tento model platit v České republice? Rozdílná expozice ke stresu je výsledkem buď nerovnosti pohlaví, nebo jednoduše sociální rozdílností (Aneshensel 1992; Silverstein, Perlick, Clauson, McKay 1993; Conger, Lorenz, Elder, Simons, Ge 1993; Mirrowsky, Russo 1989). Obě verze vyúsťují v předpoklad, že muži a ženy mají odlišnou expozici ke stresu.

Další výklad potvrzuje, že existují rozdíly mezi ženami a muži v jejich vnímání stresu (Coyne, Downey 1991; Pearlin 1989; Verbrugge 1985, 1989). Vnímání stresu je hodnoceno okolnostmi, které jsou vnímány jako stresující. Bez tohoto hodnocení se stres nevyskytuje; slovy Lazuruse a Folkmana (1984): „Psychologický stres je zvláštní vztah mezi jedincem a prostředím, které je jedincem hodnoceno jako zatěžující nebo přesahující míru jeho zdrojů a ohrožující jeho psychickou a fyzickou pohodu“. Ženy pravděpodobně oceňují ve větší míře své poměry jako stresující než muži, tedy vykazují kvalitativně i kvantitativně rozdílné symptomy distresu. V této studii nás zajímala hypotéza, zda české ženy budou vnímat a projevovat stres v důsledku sociálních vztahů a muži budou více stresováni ekonomickými a finančními změnami. Postavení českých žen ve společnosti v důsledku jejich vysoké zaměstnanosti je odlišné od postavení amerických žen; zejména pak díky ekonomickým a politickým změnám ve společnosti v letech 1990–1991 (negativní ekonomické události).

Poněvadž jsme byli omezeni v této studii výpověďmi respondentů o stresu, nemohli jsme první hypotézu o rozdílném vystavení stresu testovat, ale mohli jsme testovat rozdíly mezi pohlavími v percepce stresu.

Třetí vysvětlení spočívá v rozdílné odolnosti ke stresu (Aneshensel 1992; Conger et. al. 1993; Coyne, Downey 1991; Cronkite,

Moos 1984; Mirowsky, Ross 1989; Pearlin 1989; Verbrugge 1989; Thoits 1983).

Domníváme se, že jisté osobní postavení může zabránit úplnému dopadu stresu a tedy následně může redukovat symptomy distresu. Nedostatek těchto zdrojů vede k větší zranitelnosti jedince. Dobré fyzické zdraví, pocit sebeovládání a sebekontroly, vysoké sebeocenení a vyrovnávací strategie jsou příklady psychologických zdrojů (Aneshensel 1992; Coyne, Downey 1991; Lin, Ensel 1989; Pilisuk, Montgomery, Parks, Acredolo 1993). Mezi další zdroje, pomocí kterých se snáze vyrovnáváme se stresem, jsou sociální a sociálně ekonomický status, finanční prostředky a sociální podpora (Bakke 1940; Cohen, Wills 1985; Coyne, Downey 1991; Cronkile, Moos 1984; Elder 1974; Kasl, Cobb 1979; Lin, Dean, Ensel 1986; Little 1976; Pilisuk et al. 1993; Reifan, Biernat, Lang 1991). Jednoduchým vysvětlením je, že ženy mají méně těchto zdrojů, a proto vykazují větší distres. Komplexnější vysvětlení je, že rozdílná zranitelnost vůči stresu závisí na stresoru (Conger et al. 1993). Ženy mohou být zranitelnější negativními sociálními událostmi a muži problémy v zaměstnání a finančními problémy, ačkoliv s tím nebudou všichni badatelé souhlasit (Aneshensel et al. 1991). Jestliže je to pravda, očekáváme, že sociální podpora bude snižovat distres u žen a sebeovládání u mužů. Jestliže je zranitelnost vůči stresu kontrolována, důsledkem bude snižování rozdílů mezi ženami a muži (Bird, Fremont 1991; Hang, Folmar 1986; McLanahan, Glass 1985; Verbrugge 1989).

HYPOTÉZY

Jestliže modely stresu-distresu zjišťující rozdíly mezi pohlavími, které vznikly ve Spojených Státech, odpovídaly stavu v České republice v letech 1990–1991, potom bychom měli očekávat potvrzení následujících hypotéz.

1. Rozdíly mezi pohlavími u distresu: české ženy budou vykazovat více příznaků deprese, úzkosti a tělesných změn a muži více hostility a nadměrné požívání alkoholu.
2. Rozdíly mezi pohlavími ve vnímání a prožívání stresu: české ženy budou vykazovat větší vliv negativních sociálních událostí, vyplývajících ze sociálních vztahů a muži negativních ekonomických událostí.
3. Rozdíly mezi pohlavími v citlivosti (zranitelnosti) na stres: české ženy budou vykazovat nižší úroveň sociální podpory a sebeovládání než muži.
4. Rozdíly mezi pohlavími ve vztazích dvou proměnných: distres českých žen bude souviset více s negativní sociální sítí událostí a u mužů bude více souviset s negativními ekonomickými a finančními událostmi.

Zásadní pojetí těchto hypotéz vychází z tradičních rolí pohlaví ve Spojených státech. Distres českých žen bude více redukován sociální podporou a u mužů jejich sebehodnocením a sebekontrolou. Potvrzení hypotézy může být prokázáno právě nalezením této závislosti, tzn. že distres bude u žen více ovlivněn negativními sociálními vztahy (rodina, přátelé) a negativními ekonomickými a finančními událostmi u mužů. Zásadní premisa hypotézy je založena na tradičním pojetí rolí pohlaví ve Spojených státech. Déle se domníváme, že stres českých žen bude redukován více sociální podporou a u mužů jejich sebeoceněním a sebeovládáním. Zdůvodnění této hypotézy záleží na tom, zda bude prokázán větší vliv sociálních událostí na distres u žen a větší vliv ekonomických událostí u mužů.

Další hypotéza, formulovaná českou stranou, předpokládala, že model stresu a distresu bude rozdílný mezi venkovskou a městskou populací (za tím účelem byl i záměrně stanoven soubor). V USA nebylo prováděno srovnání obou populací. V období zemědělské krize, kdy farmáři hromadně zanechávali zemědělské činnosti (80. léta) byla nejvyšší úroveň ekonomického strádání zjištěna u mužů, menší u žen a ještě menší u nezemědělského venkovského obyvatelstva. Tato problematika nebyla v popředí zájmu badatelů, kteří se stresem a jeho důsledky zabývají.

METODY

Soubor

Soubor byl záměrně utvořen, tzn. že jsme nadhodnotili podíl venkovské populace. Důvodem tohoto poměru byla naše hypotéza, která předpokládala, že společenská a ekonomická transformace bude mít odlišný průběh u venkovské a městské populace a v důsledku toho budou i dopady na rodiny obou podsouborů odlišné.

Soubor pro studii byl sestaven ve spolupráci s Českým statistickým úřadem podle těchto kritérií: zaměstnání živitele rodiny (pro účely studie požadováno 50% zastoupení zemědělskými domácnostmi), velikost bydliště, reprezentativní výběr podle velikosti domácností a příjmů. Celkem bylo rozesláno v říjnu 1990 294 dotazníků, vrátilo se zpět 234 vyplněných (návratnost 79,6 %, z toho bylo: 118 rodin zemědělských (50,5 %), 100 rodin zaměstnanců (42,7 %) a 16 rodin dělnických. Téměř dvě třetiny dotazníků vyplnily ženy (66,38 %) a jednu třetinu muži (33,62 %). Druhé šetření proběhlo v říjnu 1991 a návratnost dotazníků byla 82 % (192 dotazníků). Více než 78 % respondentů bylo mezi 26 až 50 lety. 42,8 % žilo ve venkovských obcích do 5 000 obyvatel a 57,2 % v městských sídlech (z toho 22,5 % ve městech nad 100 tis. obyvatel). Co se týče nejvyššího dosaženého vzdělání, 5,6 % respondentů ukončilo základní školu, 10,3 % odborné učiliště, 57,6 % odbornou střední školu, 5,1 % gymnázium a 21,8 %

absolvovalo vysokou školu. 16,1 % respondentů uvádělo měsíční příjem na osobu od 901 do 1 200 korun, 43,5 % od 1 201 do 2 100 korun, 10,3 % mělo příjem 2 100–2 400 korun a 5,8 % 2 401–2 700 korun na osobu. Výsledky získané zkoumáním tohoto souboru (pilotní studie) byly využity při přípravě výzkumného projektu na období 1993–1996 (grant NIH, USA).

Proměnné

Distres v roce 1991. Všechna měření distresu vycházejí z Derogatisovy škály (1983) SCL-90.

Symptomy deprese byly zjišťovány třinácti položkami škály, např. ztráta sexuálního zájmu, plačtivost, nízká úroveň energie, myšlenky na sebevraždu, nazlobenost, „černé myšlenky“, beznaděj, bezcennost atd.; stupnice od 0 (vůbec ne) až po 4 (velmi). Reliabilita položek byla $\alpha = 0,87$.

Měření hostility v roce 1991 bylo prováděno šesti položkami, které zjišťovaly – jak snadno se respondent rozčílí, potřebu někoho udeřit nebo rozbít věci, potřebu hádat se s někým, atd. Odpovědi byly zaznamenávány rovněž na stupnici 0 až 4. Reliabilita stupnice $\alpha = 0,77$.

Anxieta byla v roce 1991 měřena deseti položkami, které zjišťovaly symptomy úzkosti jako jsou např.: vnitřní nervozita, chvění, třes, pocit bezdůvodného napětí, náhlá bezdůvodná panika, bušení srdce, pocit slabosti, obava, že se něco zlého přihodí, děsivé představy. Spolehlivost stupnice byla $\alpha = 0,77$.

Tělesné změny v roce 1991 byly rovněž zjišťovány částí Derogatisovy škály. Tuto dimenzi tvořilo dvanáct položek, které zjišťovaly tělesné příznaky jako jsou: bolesti hlavy, bolesti srdce a hrudi, bolesti svalů, nevolností nebo „zvedání“ žaludku, potíže s popadnutím dechu, atd. Reliabilita této stupnice byla $\alpha = 0,84$.

Požívání alkoholu bylo měřeno sedmi položkami, které zjišťovaly, do jakých těžkostí se v důsledku větší spotřeby alkoholu respondenti dostávají. Tyto položky zahrnovaly zdraví a finanční problémy; neshody s rodinou, přáteli a sousedy; střety s policií. Celkové skóre mohlo být od 0 do 7. V této studii se použití míry na zjišťování alkoholu projevilo jako okrajové. Pouze u sedmi respondentů z našeho souboru v roce 1991 jsme zaznamenali skóre vyšší než 0.

Percepce stresorů v roce 1990. Problémy v zaměstnání byly měřeny sedmipoložkovou stupnicí: změny v zaměstnání k horšímu, problémy v práci a s nadřízenými, snížení mzdy, výpověď, dlouhodobá nezaměstnanost. 17 % respondentů odpovědělo, že mělo v roce 1990 problémy v zaměstnání.

Finanční problémy v roce 1990 byly zjišťovány stupnicí o pěti položkách: finanční ztráta, podstatné čerpání úspor, prodej majetku, aby se splatily dluhy, prodej některého majetku, protože je neziskový, zanechání podnikání (v zemědělství i v jiném oboru) kvůli finančním těžkostem. 15 % respondentů uvedlo, že mělo v roce 1990 finanční problémy.

Negativní životní události v okruhu své rodiny a přátel v roce 1990 zaznamenali respondenti na škále, která zahrnovala 5 položek (odstěhování přátel, přerušování vztahů s blízkým přítelem, přátelé „se urazili“, přátelé měli manželské problémy, smrt přátel). 31 % respondentů uvedlo, že v průběhu roku prožilo negativní události, které se týkaly okruhu jejich přátel. Stupnice na měření negativních rodinných událostí zahrnovala šest položek (konflikty uvnitř domácnosti, partner začal pít alkohol, děti začaly pít alkohol, těžkosti dětí při osamostatňování, nechtěné těhotenství u dětí, úmrtí miláčka rodiny). V roce 1990 uvedlo 19 % respondentů negativní rodinné události.

Zranitelnost, citlivost vůči stresu. Sociální podpora v roce 1990 byla měřena dotazníkem interpersonálního sociálního hodnocení (C o h e n , H o b e r m a n 1983). Toto měření zahrnovalo vnímání podpory od ostatních, materiální podporu a pocit sounáležitosti. Respondenti odpovídali na otázky např.: zda mají někoho, s kým se mohou poradit a svěřit se svými problémy, zda je někdo, na koho se mohou obrátit v případě, že potřebují nějakou opravu v bytě nebo kdo by je dovedl k lékaři, zda mají někoho, s kým si mohou popovídat, když se cítí osaměle. Tento dotazník tvoří čtyřicet položek se čtyřstupňovou škálou odpovědí. Reliabilita stupnice u sociální podpory byla $\alpha = 0,89$.

Sebeocenení a smysl pro vnitřní kontrolu v roce 1990 byly měřeny Pearlino-ovou stupnicí (1981). Tvoří ji sedm položek ve formě otázek např.: zda opravdu není způsob, jak bych vyřešil některé své problémy; cítím, že jsem ostatními postrkován; mám malou kontrolu nad událostmi, které se mi přihodí atd. Odpovědi byly zaznamenávány na pětistupňové škále od plně souhlasím až po naprosto nesouhlasím. Stupnice byla reliabilní ($\alpha = 0,69$). Nedostatek sociální podpory a nízké sebeocenení a vnitřní nejistota jsou nezanedbatelnou příčinou většího podlehnutí stresu.

VÝSLEDKY

Abychom zjistili, zda platí hypotéza o rozdílech mezi venkovskou a městskou populací, srovnávali jsme odpovědi respondentů obou podsouborů. V průměrných hodnotách nebyly podstatné rozdíly. Rovněž korelační koeficienty nepotvrdily rozdíly mezi oběma podsoubory. Z tohoto důvodu byla daná problematika zkoumána na celém souboru.

Rozdíly mezi muži a ženami v distresu. Odpovídají rozdíly obou pohlaví v ČR v distresu americkému modelu? Tabulky I a II podávají přehled o průměrech a standartních odchylkách pro symptomy distresu. České ženy měly větší příznaky deprese než muži ($t = -3,54$; $p < 0,001$), byly více úzkostné než muži ($t = -3,56$; $p < 0,001$) a měly vyšší skóre tělesných změn ($t = -2,65$; $p < 0,009$); vykazovaly rovněž větší hostilitu než muži ($t = -0,68$; $p < 0,497$). Všechny výsledky jsou signifikantní kromě hostility a odpovídají předešlým nálezům ve Spojených stá-

I. Průměry a směrodatné odchylky u distresu (1991) u mužů a žen ČR – Averages and decisive divergencies of distress of men and women in ČR (1991)

	Průměr (s) ¹		Hotnota t testu ⁴	Možný rozsah ⁵
	ženy ²	muži ³		
Deprese ⁶	9,34 (7,5)	5,52 (5,7)	-3,54 (p = 0,001)	0-52
Anxieta ⁷	6,00 (4,8)	3,57 (3,2)	-3,56 (p = 0,000)	0-40
Tělesný stav ⁸	10,28 (7,4)	7,33 (6,7)	-2,65 (p = 0,009)	0-48
Hostilita ⁹	4,24 (3,6)	3,87 (3,2)	-0,68 (p = 0,497)	0-24

¹average, ²women, ³men, ⁴t-test value, ⁵possible range, ⁶depression, ⁷anxiety, ⁸physical condition, ⁹hostility

II. Průměry a směrodatné odchylky u expozice ke stresu (1990) a zranitelnost vůči stresu u mužů a žen ČR – Averages and decisive divergencies of exposal to stress and vulnerability towards stress of men and women in ČR (1990)

	Průměr (s) ¹		Hotnota t testu ⁴	Možný rozsah ⁵
	ženy ²	muži ³		
negativní ekonomická událost ⁶				
Pracovní problém ⁷	0,24 (0,6)	0,38 (0,8)	1,29 (p = 0,199)	0-5
Finanční problém ⁸	0,46 (0,6)	0,48 (0,6)	0,19 (p = 0,853)	0-5
negativní sociální událost ⁹				
Přátelé ¹⁰	0,48 (0,8)	0,44 (0,9)	-0,31 (p = 0,758)	0-5
	0,21 (0,4)	0,16 (0,4)	-0,65 (p = 0,520)	0-6
Sociální podpora ¹¹	75,15 (10,1)	76,72 (11,3)	0,97 (p = 0,335)	0-160
Sebeovládání ¹²	19,37 (2,8)	19,97 (3,1)	1,33 (p = 0,185)	0-28

¹average, ²women, ³men, ⁴t-test value, ⁵possible range, ⁶negative economic event, ⁷work problem, ⁸financial problem, ⁹negative social event, ¹⁰friends, ¹¹social support, ¹²selfcontrol

tech, kromě hostility (A n e s h e n s e l , R u t t e r , L a c h e n b r u c k 1991; L e n n o n 1987).

ROZDÍLY MEZI POHLAVÍMI VE VNÍMÁNÍ STRESU

Čeští muži pociťují více finanční problémy a problémy v zaměstnání než ženy. V odpovědích žen se vyskytuje více negativních sociálních událostí (rodina, přátelé) než u mužů. Tyto rozdíly ovšem nejsou signifikantní (tab. II). Nálezy odpovídají zjištěním ve Spojených státech, ačkoliv nejsou statisticky signifikantní.

III. χ -kvadrát pro tabulku 2x2 (ženy) – χ -quadrat for table 2x2 (women)

	Deprese ¹	Anxieta ²	Tělesný stav ³	Hostilita ⁴
Problémy v práci ⁵	1,75	4,41**	0,96	4,41**
Finanční problémy ⁶	0,09	0,39	0,50	0,20
Negativní události s přáteli ⁷	1,61	0,10	0,63	0,10
Negativní rodinné události ⁸	1,67	1,39	1,02	1,39
Sociální podpora ⁹	3,56*	0,29	0,02	3,79*
Sebeovládání ¹⁰	5,48**	4,98**	0,03	0,12

* $p < 0,1$, ** $p < 0,05$

¹depression, ²anxiety, ³physical condition, ⁴hostility, ⁵work problems, ⁶financial problems, ⁷negative events regarding friends, ⁸negative family events, ⁹social support, ¹⁰selfcontrol

Rozdíly mezi muži a ženami ve zranitelnosti (citlivosti) vůči stresu. Výsledky u českých žen a mužů odpovídají srovnatelné úrovni sociální podpory a sebekontroly (tabulka II.). Tyto nálezy jsou v protikladu k našim hypotézám a předešlým zjištěním ve Spojených Státech.

Rozdíly mezi pohlavími ve vztazích dvou proměnných. K potvrzení těchto dvou hypotéz byla použita 2x2 tabulka kontingence se všemi proměnnými rozdělená podle mediánu u žen i mužů (obr. 1–6).

Z obr. 1–6 vidíme, že neohledě na příznaky ženy vykazují větší distres než muži. Dále je vidět, že problémy v zaměstnání jsou příčinou narůstajícího distresu jak pro ženy, tak pro muže (obr. 1). Např. 54,1 % žen s malými problémy v zaměstnání uvádělo velkou depresi, ale 70 % těchto žen s velkými problémy má nadměrnou depresi. U mužů jsou obdobná procenta – 27,1 % a 38,5 %. Růst ženské hostility a anxiety v důsledku problémů v zaměstnání je v signifikantních závislostech, nicméně (tab. III a IV) distres z problémů v zaměstnání je zrovna tak velký, ne-li větší, než u mužů.

Dopad finančních problémů na distres je mnohem komplexnější (obr. 1). Rostoucí finanční problémy nemusí nutně způsobovat u českých mužů a žen vzrůst distresu. Procento žen s vysokou depresí a hostilitou souvisí s velkými finančními problémy a procento mužů s vysokou anxiétou a většími tělesnými změnami souvisí s velkými finančními problémy. Žádné z těchto změn v počtu mužů a žen, kteří mají vysoké příznaky distresu z velkých finančních problémů, nejsou signifikantní (tab. III a IV).

Hypotéza vyslovená v úvodu předpokládala, že negativní sociální události (rodina, přátelé) budou mít větší vliv na ženy než na muže. Na obr. 3 a 4 vidíme, že negativní sociální události souvisejí s rostoucím distresem jak u mužů, tak

IV. χ -kvadrát pro tabulku 2x2 (muži) – χ -quadrat for table 2x2 (men)

	Deprese ¹	Anxieta ²	Tělesný stav ³	Hostilita ⁴
Problémy v práci ⁵	0,63	0,41	0,18	0,62
Finanční problémy ⁶	0,00	1,80	0,31	0,24
Negativní události s přáteli ⁷	0,00	0,19	0,36	0,72
Negativní rodinné události ⁸	2,41	0,44	0,40	1,20
Sociální podpora ⁹	0,51	0,02	0,06	1,04
Sebeovládání ¹⁰	2,81*	0,62	0,00	4,20**

* $p < 0,1$, ** $p < 0,05$

¹depression, ²anxiety, ³physical condition, ⁴hostility, ⁵work problems, ⁶financial problems, ⁷negative events regarding friends, ⁸negative family events, ⁹social support, ¹⁰selfcontrol

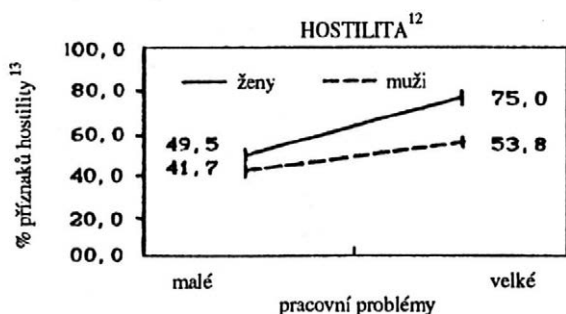
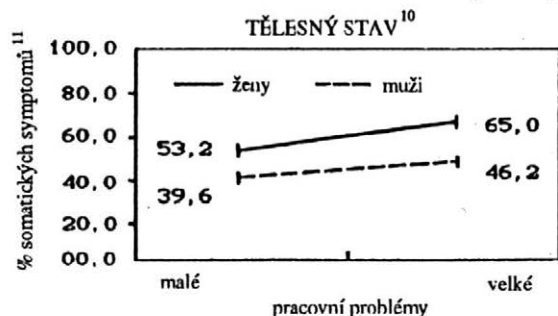
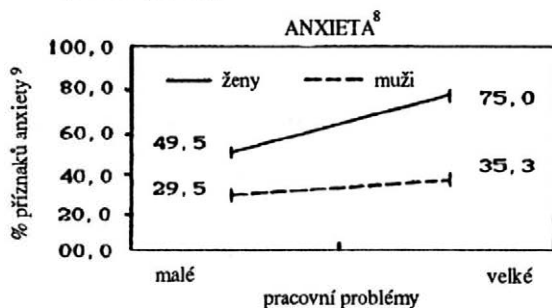
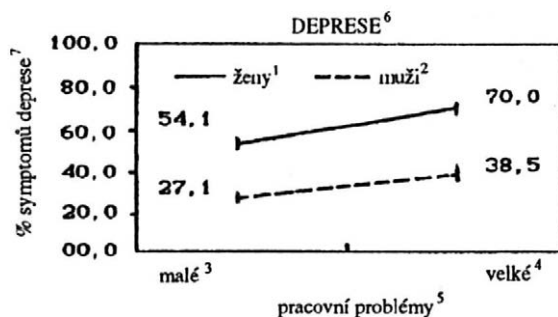
u žen. Např. 68 % žen, které vypovídají o větším rozsahu rodinných negativních událostí, trpí velkou depresí v porovnání s téměř 54 %, které prožily mírně negativních rodinných událostí. Změny v úrovni příznaků distresu v závislosti na negativních sociálních událostech nejsou rozdílné mezi oběma pohlavími a nejsou rovněž signifikantní (viz tab. III a IV).

Závislost příznaků distresu na sociální podpoře u žen a mužů je vyobrazena na obr. 5. U českých žen souvisí sociální podpora s redukcí všech čtyř symptomů distresu, ačkoliv je tato souvislost signifikantní pouze u deprese a hostility (tab. III a IV). U mužů závislost mezi sociální podporou a změnami v úrovni distresu není signifikantní, ačkoliv jsme zjistili, že sociální podpora jemně podporuje růst mužské deprese, tělesných změn a hostility. Sociální podpora více ovlivňuje snižování distresu u českých žen než u mužů.

Sebeovládání a sebekontrola redukuje distres u obou pohlaví s výjimkou tělesných změn (obr. 6); rovněž signifikantně redukuje depresi a anxieta u žen a mužskou depresi a hostilitu (tab. III a IV). Ve vlivu sebeovládání na distres se neprojeví mezi pohlavími zřetelné rozdíly.

DISKUSE

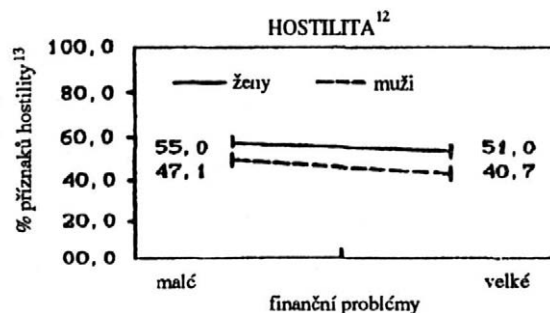
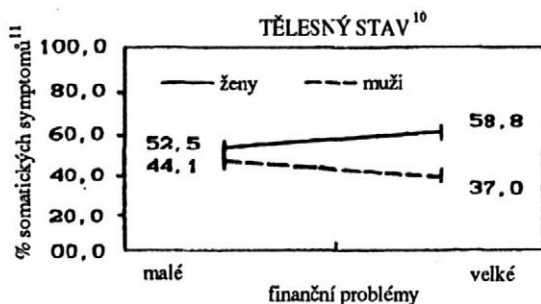
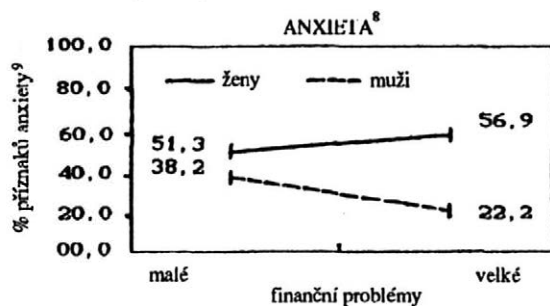
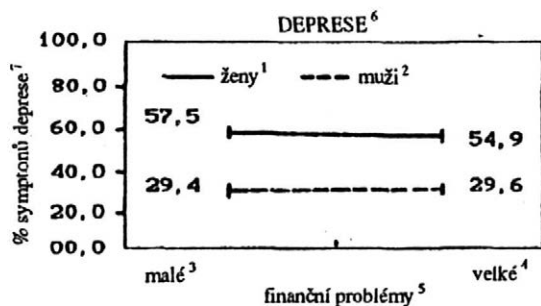
České ženy trpí větší depresí, anxieta a tělesnými změnami než muži a tyto výsledky odpovídají zjištěním ve Spojených státech. Nicméně výsledky u českých žen vypovídají o větší hostilitě, ačkoliv rozdíly mezi muži a ženami nejsou signifikantní. Na rozdíl od Spojených států není zřetelný model ženského vnitřního (internalizujícího) stresu (deprese, anxieta a tělesné změny) a mužský model externalizace stresu do hostility. V porovnání s muži dosahují ženy vyššího skóre jak v internalizaci stresu, tak v jeho externalizaci. Ve Spojených státech

1. Pracovní problémy a distres u mužů a žen – Work problems and distress of men and women

¹women, ²men, ³small, ⁴great, ⁵work problems, ⁶depression, ⁷percentage of depression symptoms, ⁸anxiety, ⁹percentage of anxiety symptoms, ¹⁰physical condition, ¹¹percentage of somatic symptoms, ¹²hostility, ¹³percentage of hostility symptoms

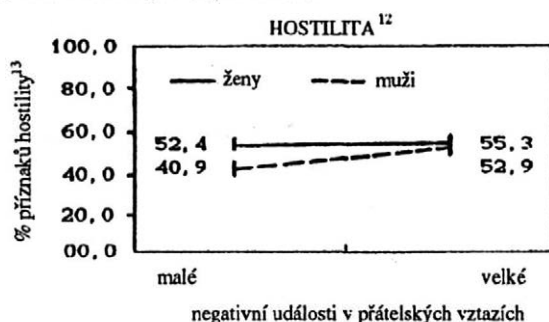
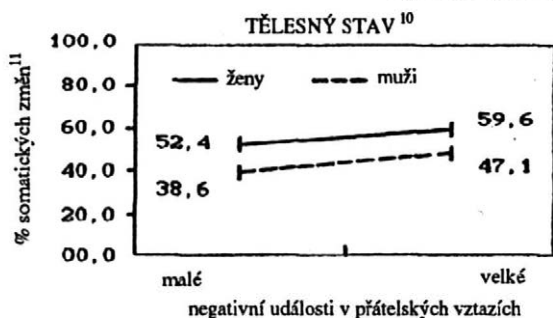
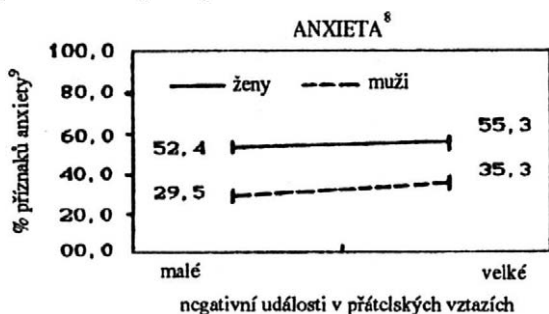
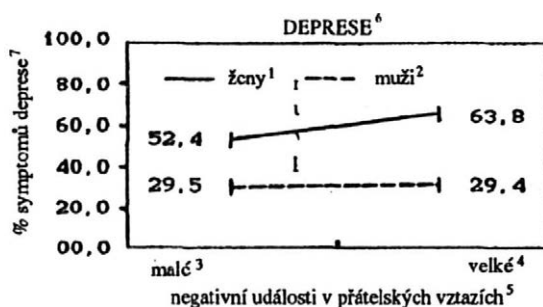
„malé“ a „velké“ znamená pod a nad hodnotou mediánu – „small“ and „great“ means under and above the median value

2. Finanční problémy a distres – Financial problems and distress

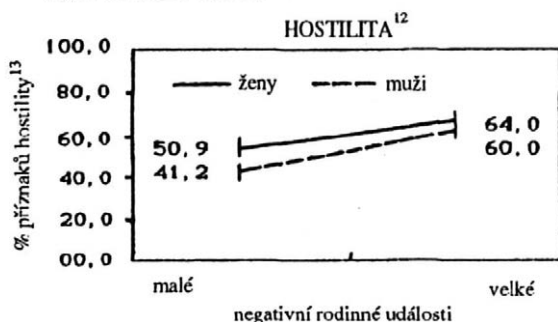
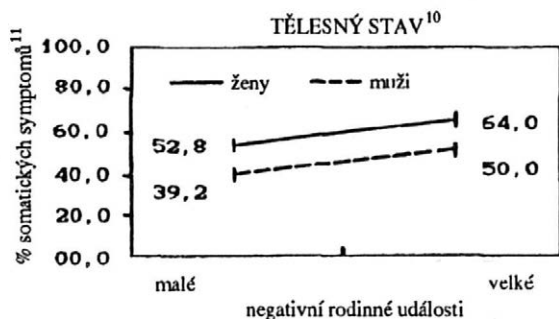
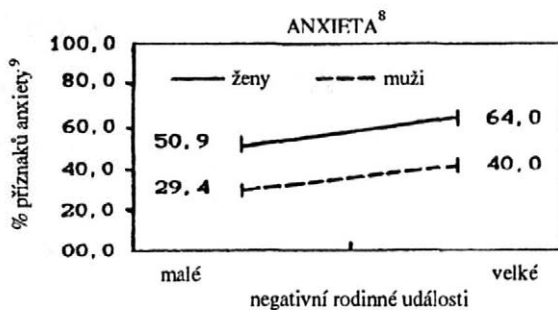
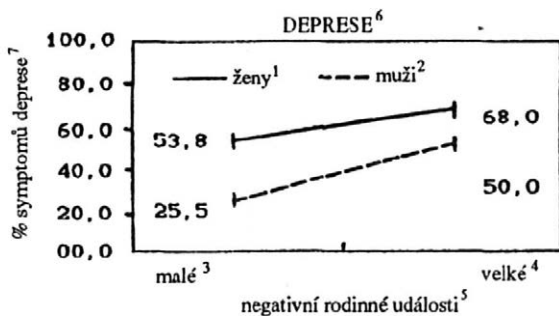
¹women, ²men, ³small, ⁴great, ⁵financial problems, ⁶depression, ⁷percentage of depression symptoms, ⁸anxiety, ⁹percentage of anxiety symptoms, ¹⁰physical condition, ¹¹percentage of somatic symptoms, ¹²hostility, ¹³percentage of hostility symptoms

„malé“ a „velké“ znamená pod a nad hodnotou mediánu – „small“ and „great“ means under and above the median value

3. Negativní události v přátelských vztazích a distres u mužů a žen – Negative events in friendship relationships and distress of men and women

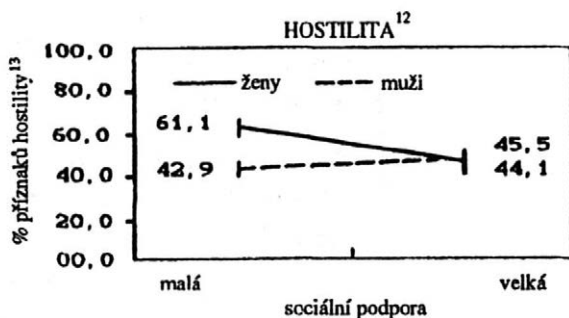
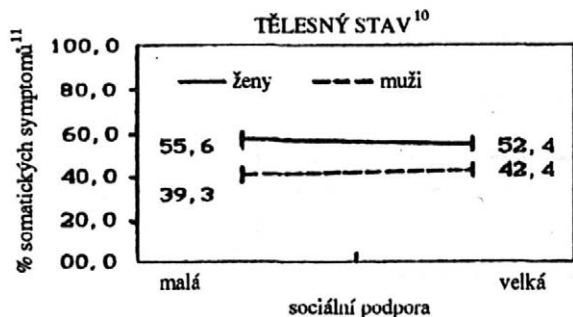
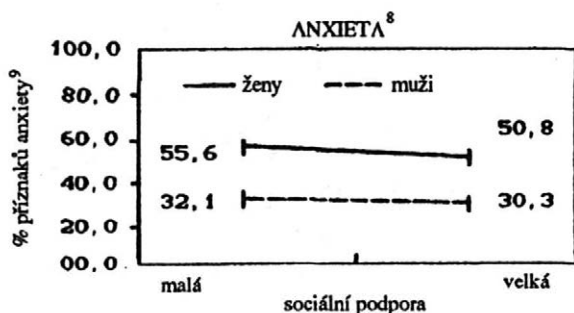
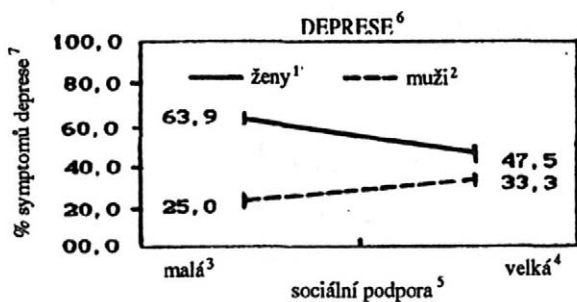
¹women, ²men, ³small, ⁴great, ⁵negative events in friendship relationships, ⁶depression, ⁷percentage of depression symptoms, ⁸anxiety, ⁹percentage of anxiety symptoms, ¹⁰physical condition, ¹¹percentage of somatic symptoms, ¹²hostility, ¹³percentage of hostility symptoms „malé“ a „velké“ znamená pod a nad hodnotou mediánu – „small“ and „great“ means under and above the median value

4. Negativní rodinné události a distres u mužů a žen – Negative family events and distress of men and women

¹women, ²men, ³small, ⁴great, ⁵negative family events, ⁶depression, ⁷percentage of depression symptoms, ⁸anxiety, ⁹percentage of anxiety symptoms, ¹⁰physical condition, ¹¹percentage of somatic symptoms, ¹²hostility, ¹³percentage of hostility symptoms

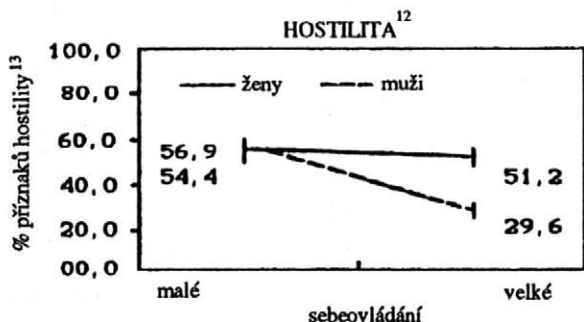
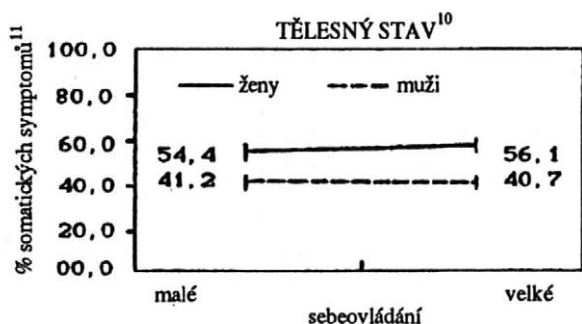
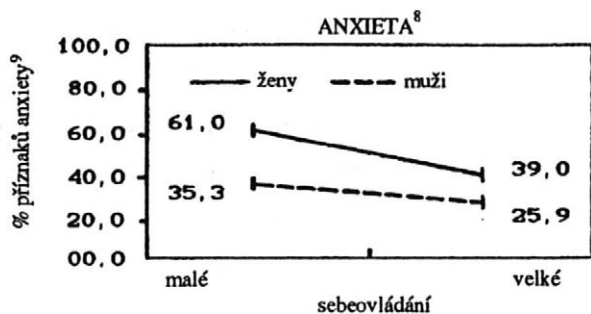
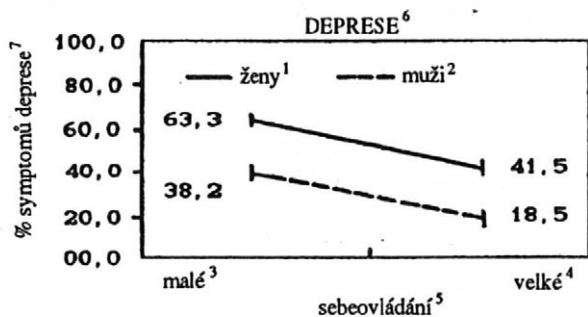
„malé“ a „velké“ znamená pod a nad hodnotou mediánu – „small“ and „great“ means under and above the median value

5. Sociální podpora a distres u mužů a žen – Social support and distress of men and women

¹women, ²men, ³small, ⁴great, ⁵social support, ⁶depression, ⁷percentage of depression symptoms, ⁸anxiety, ⁹percentage of anxiety symptoms, ¹⁰physical condition, ¹¹percentage of somatic symptoms, ¹²hostility, ¹³percentage of hostility symptoms

„malé“ a „velké“ znamená pod a nad hodnotou mediánu – „small“ and „great“ means under and above the median value

6. Sebeovládání a distres u mužů a žen – Selfcontrol and distress of men and women

¹women, ²men, ³small, ⁴great, ⁵selfcontrol, ⁶depression, ⁷percentage of depression symptoms, ⁸anxiety, ⁹percentage of anxiety symptoms, ¹⁰physical condition, ¹¹percentage of somatic symptoms, ¹²hostility, ¹³percentage of hostility symptoms

„malé“ a „velké“ znamená pod a nad hodnotou mediánu – „small“ and „great“ means under and above the median value

bylo uváděno mnoho příčin rozdílů v distresu mezi oběma pohlavími. V tomto příspěvku uvádíme dva z nich: vnímání a chápání svého vystavení (expozice) stresu a zranitelnosti vůči stresu. Co se týče expozice ke stresu, ženy pociťují stres více ze sociálních vztahů než z ekonomických událostí a jejich distres je větší měrou způsobován negativními sociálními vztahy než ekonomickými událostmi. Rovněž jako jejich americké protějšky, české ženy vykazují vyšší úroveň negativních sociálních událostí a muži vyšší úroveň negativních ekonomických událostí, ačkoliv rozdíly mezi oběma pohlavími nejsou signifikantní. Stoupající tendence negativních sociálních událostí (rodina, přátelé) neměly signifikantní vliv na čtyři uvedené symptomy distresu u žen, ani u mužů.

Signifikantní souvislost problémů v zaměstnání s anxiétou a hostilitou byla prokázána u žen, na rozdíl od mužů, kde nebyla prokázána signifikantní závislost distresu na problémech v zaměstnání, ani na problémech finančních. V České republice, na rozdíl od Spojených států, nebyly potvrzeny modely distresu, které jsou rozdílné u mužů a žen, tzn. že nebyl jednoznačně prokázán vliv ekonomických těžkostí u mužů a sociálních událostí na ženy.

Po druhé světové válce byla v Československu zaměstnanost žen nejvyšší v Evropě. Ve srovnání se Spojenými státy v podstatné většině byly ženy zaměstnány mimo domov. Tradiční rozdělení vykonávání zaměstnání u mužů (mimo domov) a žen (doma) přestalo v Československu platit právě po druhé světové válce a zejména pak po roce 1948. V důsledku této skutečnosti je hypotéza, že distres je u žen v převážné míře způsobován sociálními vztahy (rodina, přátelé) a u mužů povinnostmi, které vyplývají z činnosti mimo domov, neudržitelná. Po roce 1989, v souvislosti se vznikem fenoménu nezaměstnanosti, se podíl na distresu u žen i negativní události a problémy v zaměstnání.

Druhým vysvětlením rozdílů mezi pohlavími je rozdílná odolnost ke stresu. Aplikujeme-li toto objasnění na období 1990–1991, nezjišťujeme rozdíly mezi pohlavími v úrovních sebehodnocení, sebeovládání a sociální podpory. České ženy a muži se neliší svojí odolností vůči stresu u těchto dvou ukazatelů odolnosti. Byly zjištěny rozdíly ve vlivu sebeovládání a sociální podpory na distres jak u mužů, tak i u žen. Sociální podpora snižovala distres u českých žen (signifikantní u deprese a hostility), ale ne u mužů; rozdíly ve vlivu sebeovládání na distres mezi oběma pohlavími se nepotvrdily. Tyto výsledky napovídají, že se změnou rolí mužů a žen v různých zemích dochází ke změně modelů distresu. Pakliže bylo několik generací žen po roce 1948 zaměstnáno mimo domov, jsou ženy pochopitelně stresovány problémy v zaměstnání zrovna tak jako muži, více než problémy, které souvisejí s vedením domácnosti. Rovněž model internalizace a externalizace stresu je v České republice odlišný. Ženy stres externalizují zrovna tak jako jej internalizují. Na rozdíl od amerických žen české ženy trpí větším distresem než jejich muži. Hodnoty, které potvrzují tento stav, jsou u českých žen trojnásobné oproti ženám americkým. Výsledky pilotní studie nadace Hestia

z října 1993 jsou v souladu s našimi nálezy v roce 1993. Změny k horšímu byly zjištěny u těchto aktivit rodinného života: 45 % populace v množství volného času, 41 % v množství společného času v rodině, 39 % populace v životní úrovni rodiny. Ve 22 % se běžný provoz v domácnosti zhoršuje, ke zhoršení dochází i v oblastech intimního života (15 %), příbuzenských a partnerských vztahů. Celkovou situaci v rodině posuzují negativně spíše ženy než muži. Současný stav podmínek pro snížení zátěže u žen není příliš povzbudivý. Služby pro domácnost se rozvíjejí nejpomalejším tempem ze všech a jsou pro většinu rodin drahé a špatně organizované. Výsledky studie potvrzují souběžný vliv společenských faktorů a psychických zdrojů (sebeocení a sebekontrolu) na překonávání dopadů transformace ekonomického a společenského života jak u mužů, tak u žen.

Na pokračování výzkumu dopadů transformačního procesu na rodiny (polovinu souboru tvoří venkovská a polovina městská populace) v České republice v letech 1993–1996 byl získán grant z vládního grantového fondu USA, jehož první vlna již proběhla a výsledky budou publikovány v příštím roce.

Vzhledem k završující se transformaci zemědělství, ze které vyplývají i změny v životě venkovské populace, předpokládáme, že v období 1993–1996 se rozdíl ve stresu a jeho důsledcích, na rozdíl od pilotní studie, projeví.

L i t e r a t u r a

ADELMAN, P. K.: Psychological well-being and homemaker vs. retiree among older women. *Sex Roles*, 1993, No. 29, pp. 195–212.

ANESHENSEL, C. S.: Social stress: theory and research. *A. Rev. Sociol.*, 1992, No. 18, pp. 15–3.

ANESHENSEL, C. S. – FRERICHS, R. R. – CLARK, V. A.: Family roles and sex differences in depression. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1981, No. 22, pp. 379–393.

ANESHENSEL, C. S. – RUTTER, C. M. – LACHENBRUCH, P. A.: Social structure, stress, and mental health: Competing conceptual and analytic models. *Amer. sociol. Rev.*, 1991, No. 56, pp. 166–178.

BAKKE, E.: *Citizens without work*. New Haven: Yale University Press.

BIRD, C. E. – FREMONT, A. M.: Gender, time use, and health. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1991, No. 32, pp. 114–129.

CLEARY, P. D. – MECHANIC, D. – GREENLEY, J. R.: Sex differences in medical care utilization: An empirical investigation. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1991, No. 23, pp. 106–119.

COHEN, S. – HOBERMAN, H. M.: Positive events and social supports as buffers of life change stress. *J. appl. Psychol.*, 1983, No. 13, pp. 99–125.

ČERMÁKOVÁ, M. – NAVAROVÁ, H.: Ženy a transformační procesy československé společnosti. *Sociol. Čas.*, XXVII, 1991, č. 2.

COHEN, S. – WILLS, T. A.: Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychol. Bull.*, 1985, No. 98, pp. 310–357.

- CONGER, R. D. – LORENZ, F. O. – ELDER, G. H. Jr. – SIMONS, R. L. – GE, X.: Husband and wife differences in responses to undesirable life events. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1993, No. 34, pp. 71–88.
- COYNE, J. C. – DOWNEY, G.: Social factors and psychopathology: Stress, social support, and coping processes. *A. Rev. Psychol.*, 1991, No. 42, pp. 401–449.
- CRONKITE, R. C. – MOOS, R. H.: The role of predisposing and moderating factors in the stress-illness relationship. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1984, No. 25, pp. 372–393.
- DEROGATIS, L. R.: Administration, scoring and procedures manual II. (2nd Ed.). Towson, MD: Psychometric Research.
- ELDER, G. H. Jr.: *Children of the Great Depression*. Chicago: University of Chicago Press.
- GORE, S. – MANGIONE, T. W.: Social roles, sex roles and psychological distress: Additive and interactive models of sex differences. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1983, No. 24, pp. 300–312.
- HAUG, M. R. – FOLMAR, S. J.: Longevity, gender, and life quality. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1986, No. 27, pp. 332–345.
- Institute of sociology: *Economic expectations and attitudes*. Prague, Institute of Sociology Czechoslovak Academy of Sciences
- KASL, S. V. – COBB, S.: Some mental health consequences of plant closings and job loss. In: FERMAND, L. – GORDUS, J. (Eds.): *Mental Health and the Economy*. Kalamazoo, MI: Upjohn Institute for Employment Research, 1979.
- KESSLER, R. C.: Stress, social status, and psychological distress. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1979, No. 20, pp. 259–272.
- KESSLER, R. C. – McLEOD, J. D.: Social support and mental health in community samples. In: COHEN, S. – SYME, S. L. (Eds.), *Social Support and Health*. New York: Academic Press, 1985.
- LENNON, M. C.: Sex differences in distress: the impact of gender and work roles. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1987, No. 28, pp. 290–305.
- MARCUS, A. C. – SEEMAN, T. E.: Sex differences in reports of illness and disability: A preliminary test of the „fixed role obligations“ hypothesis. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1981, No. 22, pp. 174–182.
- MARCUS, A. C. – SIEGEL, J. M.: Sex differences in the use of physician services: A preliminary test of the fixed role hypothesis. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1982, No. 23, pp. 186–197.
- McLANAHAN, S. – GLASS, J. L.: A note on the trend in sex differences in psychological distress. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1985, No. 26, pp. 328–336.
- MIROWSKY, J. – ROSS, C. E.: *Social causes of psychological distress*. New York, Aldine de Gruyter, 1989.
- NEWMANN, J. P.: Sex differences in symptoms of depression: Clinical disorder or normal distress. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1984, No. 25, pp. 136–159.
- LAZARUS, R. S. – FOKLMAN, S.: *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publishing Company, 1984.

- LIN, N. – DEAN, A. – ENSEL, W.: Social support, life events and depression. Orlando, FL: Academic.
- LIN, N. – ENSEL, W. M.: Life stress and health: Stressors and resources. *Amer. sociol. Rev.*, 1989, No. 54, pp. 382–399.
- LITTLE, C. B.: Technical-professional unemployment: Middle class adaptability to personal crisis. *Sociol. Quart.*, 1976, No. 17, pp. 262–274.
- PEARLIN, L. I.: The sociological study of stress. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1989, No. 30, pp. 241–256.
- PEARLIN, L. I. – LIEBERMAN, M. A.: Social sources of emotional distress. In: SIMMONS, R. (Ed.), *Research in Community and Mental Health*. Greenwich, CT, JAI Press.
- PECHAČOVÁ Z. – HRABA, J.: Coping with change in Czechoslovakia: A preliminary report. Paper presented at the 1991 Meetings of the Midwest Sociological Society.
- PECHAČOVÁ, Z. – HRABA, J.: Některé předběžné výsledky výzkumné studie: Dopady transformace československé ekonomiky na rodiny v ČR v roce 1990; Sborník ze semináře Masarykovy České sociologické společnosti při ČSAV, Kosova Hora, 29.–31. 5. 1991.
- PILISUK, M. – MONTGOMERY, M. B. – PARKS, S. H. – ACREDOLO: Locus of control, life stress, and social networks: gender difference in the health status of the elderly. *Sex Roles*, 1993, No. 28, pp. 147–166.
- REIFMAN, A. – BIERNAT, M. – LANG, E. L.: Stress, social support, and health in married professional women with small children. *Psychol. Wom. Quart.*, 1991, No. 15, pp. 431–445.
- ROBBINS, C.: Sex differences in psychological consequences of alcohol and drug use. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1989, No. 30, pp. 117–130.
- ROBERTS, R. E. – O'KEEFE, S. J.: Sex differences in depression reexamined. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1981, No. 22, pp. 394–400.
- RUSSO, N. F.: Forging research priorities for women's mental health. *Amer. Psychol.*, 1990, No. 45, pp. 368–373.
- SILVERSTEIN, B. – PERLICK, D. – CLAUSON, J. – McKAY, E.: Depression combined with somatic symptomatology among adolescent females who report concerns regarding maternal achievement. *Sex roles*, 1993, No. 28, pp. 637–653.
- THOITS, P. A.: Dimensions of life events that influence psychological distress: An evaluation and synthesis of the literature. In Howard B., 1983.
- KAPLAN (Ed.), *Psychological Stress: Trends in Theory and Research*. New York: Academic Press, 1983.
- VERBRUGGE, L. M.: Gender and health: an update on hypotheses and evidence. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1985, No. 26, pp. 156–182.
- VERBRUGGE, L. M.: The twain meet: empirical explanations of sex differences in health and mortality. *J. Hlth. soc. Behav.*, 1989, No. 30, pp. 282–304.
- Zdravý život rodiny v kontextu probíhajících společenských a ekonomických změn (nadace Hestia). *Sociol. Akt.*, 1993, č. 2, s. 19.

Došlo 3. 5. 1994

Stress and its consequences to men and women in transformation of Czech society

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 8, pp. 667–688. – 6 figs., 4 tabs, refs. 46, summaries in cz, en

A pattern of stress-distress found in the United States was extrapolated to the 1990-1991 Czech Republic. The country was in the initial phase of its transition from state socialism to democracy and market economy and population was experiencing economic hardships. Did Czech women and men respond differently to these hard times, reflecting a gender pattern in stress-distress seen in the United States? The data are based on a two wave (1990-1991). Are there differences between the countryside population and population in the cities in stress-distress? Are there differences between American and Czech men and women?

Sample: Questionnaires were mailed to 294 households and 234 useable questionnaires were returned (80 %). 118 households worked in agriculture, 16 were manual laborers, and 100 were non-manual workers. Over 78 percent of the sample was between 26 and 50 years of age. 36.6 % lived in houses, 29.7 % in cooperative apartments, 25.4 % in state apartments, and 8.2 % in other forms of housing. With regard to their highest level of education, 5.6 % of the respondents had only an elementary education, 10.3 % finished training school, 57.6 % finished practical high school, 5.1 % finished gymnasium, and 21.8 % were college graduates.

Hypotheses. If gender patterns of stress-distress found in the United States were also true in 1990-1991 Czech Republic, then we should expect the following:

1. Gender differences in distress: Czech women will report more symptoms of depression, anxiety and somatization, and men will report more hostility and alcohol abuse.
2. Gender differences in the perception of stress: Czech women will report exposure more to negative network events and men to negative economic events.
3. Gender differences in vulnerability to stress: Czech women will report lower levels of social support and mastery than men.
4. Gender differences in bi-variate relations: Czech women's distress will be related more to negative network events and men's related more to negative economic and financial events. The underlying assumption of the hypothesis is based on traditional sex roles in the United States. Secondly, Czech women's distress will be reduced more by social support and men's by mastery. The rationale behind this hypothesis is contingent to finding that Czech women's distress is due more to network events and men's to economic events.

During the farm crisis in USA, when people were leaving farming in big numbers, the highest level of economic strain was on rural men, followed by rural women and then their urban counterparts.

Measures. Distress in 1991. All distress measures are parts of Derogatis' (1983) SCL-90 symptomology checklist – depressive symptoms, the hostility, the anxiety,

the somatization dimension. The stressors in 1990 – job problems, financial problems, negative friend and family events. Vulnerability was measured by social support, mastery measures the sense of internal control over one's life.

Results. Czech women reported more depression, anxiety and somatization than men did – a finding consistent with previous results in United States. Czech women were higher on both internalization of stress and its externalization than American women. Unlike the United States, there was no pattern of men being distressed by economic hard times and women by network troubles. A traditional division of labor between the sexes, with men outside and women inside the home, was not true in the post-war Czechoslovakia. Additionally, Czech women's employment outside home has been declining since 1989, thus, they were as likely to be distressed by negative job events in the recent past as Czech men. There were no gender differences in their vulnerability to stress. Social support decreased distress for women but not for men. The gender pattern of women internalizing and men externalizing stress also changes in the Czech Republic. What American and Czech women share is that they report higher levels of distress than their men.

stress, distress, negative events, hostility, depression, physical condition

---

Adresa autorů:

Doc. Ing. Mgr. Zdeňka P e c h a č o v á , CSc., Vysoká škola zemědělská,
165 21 Praha 6-Suchbát, tel. 02/338 23 19

Prof. Joseph H r a b a , doc. Frederick L o r e n z , Gang L e e , Iowa State Uni-
versity, Ames, Iowa, USA

ZE ZAHRANIČÍ

REŠTRUKTURALIZÁCIA POĽNOHOSPODÁRSTVA V BÝVALEJ NDR A POŽIADAVKY NA PODNIKOVÝ MANAGEMENT V PROCESSE REŠTRUKTURALIZÁCIE

V súvislosti s prechodom od plánovaného k trhovému systému sa hospodársky systém všetkých bývalých socialistických krajín zásadne zmenil. Dôsledky týchto zmien sa markantne prejavujú tak v rezorte poľnohospodárstva ako aj v odvetviach, ktoré voči primárnej výrobe vystupujú ako dodávatelia, resp. spracovatelia. Vývoj v jednotlivých krajinách má rôzne tempo v závislosti od vnútorných (politických, právnych a ekonomických) podmienok toho-ktorého štátu.

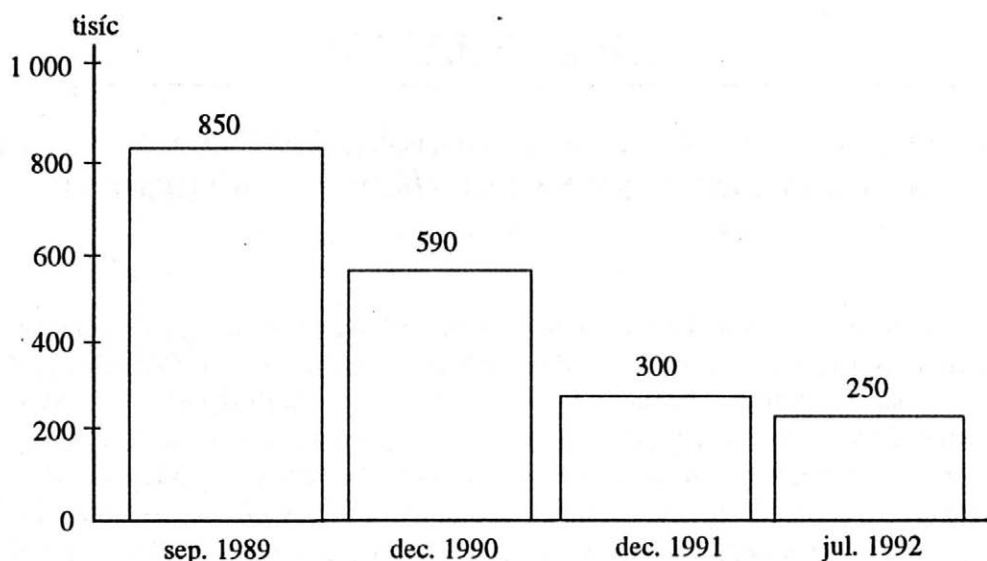
Jednou z hlavných úloh poľnohospodárstva východných spolkových krajín SRN je úspešne sa začleniť do agrárneho trhu európskeho spoločenstva. Tieto úlohy a s nimi spojené ťažkosti stoja v centre pozornosti podnikov a ich managementu i v ostatných bývalých socialistických krajinách.

Z pohľadu západných ekonómov jedným z kľúčových problémov je samotná veľkosť podniku. V príspevku predkladáme stručnú analýzu problémových oblastí pri reštrukturalizácii poľnohospodárstva v nových spolkových zemí SRN a následne rámcovo vymedzujeme hlavné požiadavky na podnikový management predovšetkým u veľkých poľnohospodárskych podnikov.

REŠTRUKTURALIZÁCIA POĽNOHOSPODÁRSTVA VO VÝCHODNÝCH SPOLKOVÝCH ZEMIACH

Cieľom agrárnej politiky NDR (podobne ako aj v iných socialistických krajinách) bolo zabezpečiť sebestačnosť vo výrobe potravín. Pritom platili centrálné stanovené rámce, ktoré nevytvárali žiaden manévrovací priestor pre racionálne rozhodovania v podniku. To spôsobilo vznik predimenzovaného poľnohospodárstva, ktoré zamestnávalo 10 % práceschopného obyvateľstva a podieľalo sa 8 % na hrubom národnom produkte.

Prehnaná veľkosť podnikov, nevhodné využívanie výrobných podmienok a prebytok pracovných síl boli hlavnými príčinami nízkej ekonomickej efektívnosti výroby. Prechod na podmienky agrárneho trhu Európskeho spoločenstva je preto veľmi zložitým procesom. Hlavným problémom v procese reštrukturalizácie bol problém prezamestnanosti v poľnohospodárstve. Počet pracovníkov v rezorte išiel razantne dole. Z pôvodných 850 tisíc (14 pracovníkov na 100 ha) zostalo v rezorte v roku 1993 už len 250 tisíc (4 pracovníci na 100 ha). Podrobnejší prehľad udáva obr. 1.

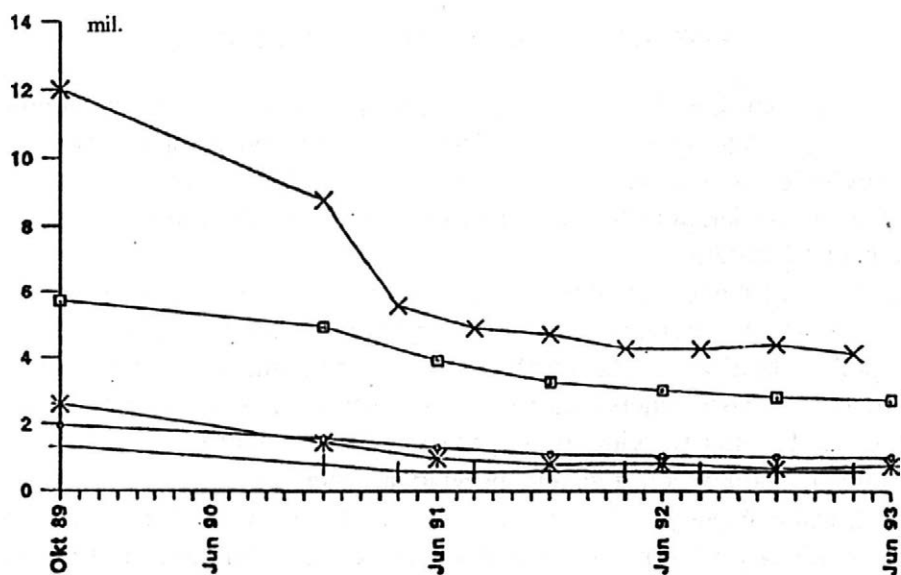
1. Vývoj počtu pracovných síl v poľnohospodárstve v nových spolkových zemiach (1989–1992)

Ceny poľnohospodárskych produktov v hospodárskom roku 1989/90 poklesli až na 50 % cenovej úrovne bývalej NSR. Medzi tým síce došlo k vyrovnaniu cien, ale v dôsledku cenového zlomu v prvej fáze prechodu na trhový systém reagovali podniky, ktoré sa dostali do platebnej neschopnosti, drastickým znížením početných stavov hospodárskych zvierat. Pokles stavov uvádza obr. 2.

Majetok bývalých poľnohospodárskych družstiev bol sprivatizovaný. Z 3 007 podnikov živočíšnej výroby a 1 238 podnikov rastlinnej výroby s priemernou veľkosťou 4 568 ha bolo do konca augusta 1992 vytvorených 22 000 nových podnikov s priemernou výmerou cca 250 ha poľnohospodárskej pôdy (tab. I).

I. Štrukturálne zmeny v poľnohospodárstve Východného Nemecka

Poľnohospodárstvo v NDR		
Počet pracovníkov	850 000	
Podniky – rastlinnej výroby	1 238 podnikov (priemerne 4 568 ha)	
– živočíšnej výroby	3 007 podnikov	
Poľnohospodárstvo nových spolkových zemí 1992		
Počet pracovníkov	250 000	
Právne formy	právnické osoby	fyzické osoby
Podniky (počet)	3 041	19 073
Priemerná veľkosť (ha p. p.)	1 235	78

□ HD spolu   △ dojnice   × ošípané spolu   + prasnice   * ovce spolu

2. Vývoj početných stavov zvierat v nových spolkových krajinách (1989–1993)*

V súčasnosti podniky v nových spolkových zemiach možno rozdeliť do troch skupín:

- reštrukturalizované družstvá (právnické osoby: podielová družstvá, spoločnosti s ručením obmedzeným, akciové spoločnosti),
- súkromné roľnícke farmy,
- personálne spoločnosti, v rámci ktorých roľníci z bývalej SRN majú prenajatú značnú časť poľnohospodárskej pôdy, na ktorej hospodária.

Z novovytvorených podnikov je 3 041 podnikov právnickými osobami s priemernou výmerou 1 235 ha. Tieto podniky, ktoré v prevažnej miere vznikli ako nástupnícke organizácie bývalých roľníckych družstiev, obhospodarujú 75 % poľnohospodárskej pôdy v nových spolkových zemiach.

Fyzické osoby vlastnia 19 073 podnikov s priemernou veľkosťou 78 ha, z ktorých 7 211 podnikov sú podniky, ktorých vlastníci pracujú v podniku na plný úväzok (Vollerwerbsbetriebe) s priemernou výmerou 184 ha.

Tieto podniky (ak ich veľkosť vyjadríme obhospodarovanou plochou) sú v porovnaní s podnikmi v západných zemiach, ale najmä s podnikmi ES (s výnimkou Veľkej Británie) podstatne väčšie. Je tu teda predpoklad prejavu tzv. veľkostného efektu, ktorý sa môže ešte výraznejšie prejavovať vo veľkých družstevných podnikoch. Napriek tomu vo všetkých typoch podnikov na ich ceste k vysokoefektívnym podnikom bolo doteraz nedoriešených mnoho problémov a prekážok.

* Prameň: Z e d d i e s et al. 1993

ROZVOJOVÉ PROBLÉMY A TENDENCIE

Problémy reštrukturalizácie sú predovšetkým v právnej forme nástupníckých organizácií a v doterajšom nedobrovoľnom znižovaní počtu pracovných síl. Základné zvýšenie produktivity práce je nevyhnutné najmä v odvetviach živočíšnej výroby. Nato sú však potrebné nové investície, ktorých obstarávanie sa nezaobíde bez cudzieho kapitálu.

Mnohé neujasnené vzájomné majetkové vzťahy s bývalými členmi, ktorí z družstiev odišli a vytvorili si vlastné (privátne) podniky, nevyjasnené vlastníctvo pôdy a budov, vysoké zaťaženie starými úvermi, neustále hroziaca možnosť prevedenia časti majetku do fondu národného majetku, atď. nevedú k istote v podnikaní. K tomu sa pridružujú aj viaceré ďalšie faktory.

V nových spolkových zemiach prevládajú napr. nepriaznivé prírodné podmienky (pieskové pôdy, nízka úroveň zrážok), ktoré možno chápať ako marginálne podmienky výroby, a preto bude potrebné v budúcnosti tieto oblasti hospodársky alternatívne využiť.

Napriek vysokej pomoci podnikom zo strany Spolkovej vlády zostáva úroveň likvidity mnohých poľnohospodárskych podnikov nepriaznivá. To si vyžaduje ďalšie prispôsobovanie podnikov na tržové podmienky. K tomu sú nevyhnutné dodatočné investície. Ďalšie, aj keď nevyhnutné znižovanie počtu pracovných síl, nebude bezproblémové. Pri projektovaní efektívneho rozvoja poľnohospodárskych podnikov sa brali do úvahy rôzne štartovacie podmienky. Na obr. 3 sú znázornené výsledky, ktoré sa viažu modelovo na poľnohospodárske družstvo s približne 2 000 ha p. p. a cca 500 dobytčiami jednotkami.

Z obr. 3 je zrejmé, že v krátkom čase je potrebné investovať do technického rozvoja podniku skoro 4 mil. DEM. Keby sa tieto investície ekonomicky, zmysluplne využili, mohlo by dôjsť k ďalšej redukcii pracovných síl a usporené náklady na prácu by mohli vylepšiť ziskovú pozíciu podniku. Keď ale počet pracovných síl v podniku bude klesať len sociálne únosnou mierou a počet pracovníkov bude klesať len z titulu odchodu do dôchodku, nebude možné aj tak plánovaný objem investícií znížiť. To povedie k zníženiu zisku podniku. Za takejto situácie aj menšie zníženie úrod, resp. úžitkovosti, alebo menší vzostup nákladovosti, môže viesť k strate podnikateľskej výkonnosti.

POŽIADAVKY NA PODNIKOVÝ MANAGEMENT VEĽKÝCH PODNIKOV V PROCESE TRANSFORMÁCIE

Úlohy managementu veľkých podnikov v procese transformácie možno rozdeliť do dvoch oblastí, a to:

- oblasť strategického managementu,
- oblasť operatívneho managementu.

Podrobnejšie to uvádza tab. II.

II. Oblasti úloh podnikového managementu

Strategický management	Oblasti managementu	Operatívny management
Podniková stratégia	marketingový management materiálový management personálny management finančný management informačný management výrobný management	operatívne opatrenia príkazy (nariadenia) obchodné jednanie

Sporadické úlohy managementu

V začiatkoch reštrukturalizácie sa podnikový management stretával s úlohami, ktoré vyžadovali rozhodovanie s neobyčajne závažným stupňom významnosti. Patrili k nim:

- zmena podnikových foriem,
- voľba výrobnjej orientácie,
- určenie rozsahu produkcie, rozhodnutia o rozšírení sortimentu výroby, zníženie výrobného sortimentu, resp. rozhodnutie o vyradení časti pôdneho fondu z užívania,
- rozhodnutia o perspektívnych investičných zámeroch podniku,
- určenie perspektívnej potreby počtu a kvalifikácie pracovných síl,
- reorganizácia organizačnej štruktúry, atď.

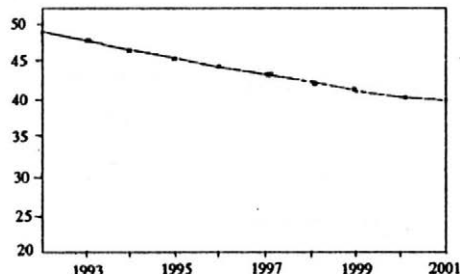
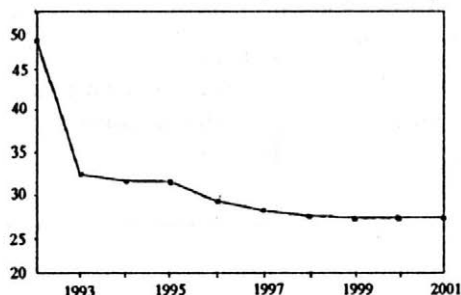
Tieto konštitutívne rozhodnutia sú zložkami strategického managementu. Určujú dlhodobé rámce podnikovej aktivity a sú neskoršie len čiastočne korigovateľné. Vzhľadom na význam týchto rozhodnutí musia byť tieto otázky v riadiacich orgánoch podniku (predstavenstve, zbore zástupcov, valnom zhromaždení) za účasti rôznych záujmových skupín (kapitálových vlastníkov, vlastníkov pôdy, spolupracovníkov) schválené.

Osobitú pozornosť si zasluhuje posledná menovaná úloha: „Reorganizácia organizačnej štruktúry podniku“, jasné vymedzenie horizontálnej a vertikálnej diferenciacie vnútro podnikových organizačných jednotiek a prenesenie zodpovednosti za úlohy na nižšie rozhodovacie úrovne, napomáha znižovať počet riadiacich stupňov. Podnikové vedenie sa tým môže koncentrovať na také problémové okruhy, akými sú výroba, odbyt výrobkov, financovanie podniku, investičná činnosť a kontrola. Vytvorením zodpovednostných okruhov možno vytvoriť takú situáciu, keď všetky priebežné rozhodnutia budú používané bez väčšieho rizika straty efektívnosti. Tým dochádza k zintenzívneniu identifikácie pracovníkov podniku s jeho cieľmi.

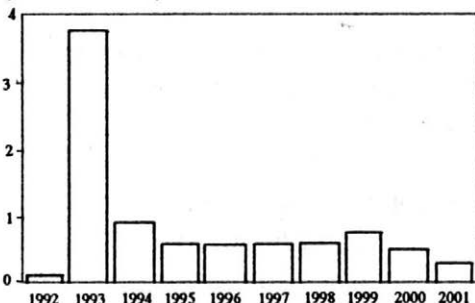
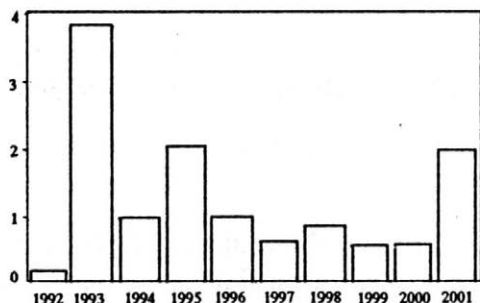
I. Plná flexibilita
kapitálové využitia a snižovanie
počtu pracovníkov

II. „Sociálne únosné“ znižovanie
počtu pracovníkov

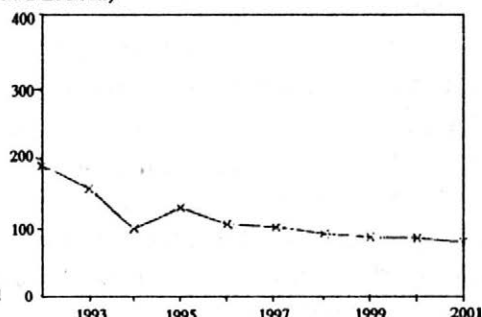
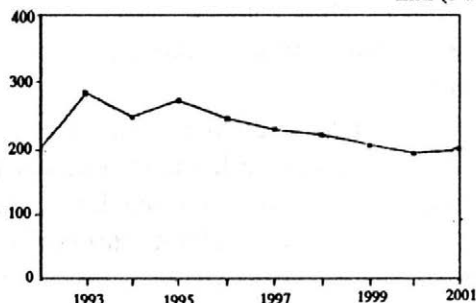
Počet pracovných síl

Netto - investície (milión DEM/rok)

Zisk (1 000 DEM/rok)

3. Rozvojové potreby družstevného podniku pri rôznych štartovacích podmienkach

Priebežné úlohy managementu

Zatiaľ čo strategický management zohľadnením prírodných a ekonomických podmienok stanovuje a kvantifikuje vecné ciele podniku, úlohou operatívneho managementu je presadiť tieto ciele a plány v jednotlivých podnikových oblastiach. Preto najdôležitejšiu priebežnú úlohu managementu treba vidieť v permanentnej koordinácii medzi jednotlivými podnikovými časťami a záujmovými

skupinami. Ide tu o určenie externých vzťahov podniku, ako aj o optimalizáciu vnútorných výrobných a pracovných procesov, predovšetkým motivácie a vedenia zamestnancov. Pre zvýšenie kvantitatívnej a kvalitatívnej výkonnosti spolupracovníkov sú ekonomické podnety nevyhnutné. Ich účinok sa zvyšuje v závislosti od vhodne zvoleného systému a techniky vedenia. V súčasnej ekonomickej a sociálne náročnej fáze reštrukturalizácie podnikov je preto zvlášť dôležité, aby vo vrcholových riadiacich funkciách boli ľudia s integratívnym charakterom a myslením.

Jednotlivé funkčné oblasti podniku, ktoré tvoria obsah operatívneho managementu, sú uvedené v tab. II. Zatiaľ čo výrobný management vo všetkých väčších podnikoch (viac ako 30 pracovníkov) bude potrebovať špecializované odborné pracovné sily, mohli by podniky, ktoré zamestnávajú menej ako 100 pracovníkov, pri tzv. „administratívnych“ oblastiach, ako sú marketing, materiálne zásobovanie, personálny management, finančný management a informačný management vystačiť s jedným zodpovedným vedúcim. U väčších podnikov medzi vyššie uvedenými oblasťami bude, samozrejme, potrebná personálna diferenciacia.

K úlohám marketingového a materiálneho managementu patria oblasti: nákup, odbyt a skladovanie. Požiadavky na management podniku v tejto oblasti vychádzajú z požiadavky koordinácie materiálnych tokov v podniku. Zánik obchodných vzťahov z minulosti a reštrukturalizácia dodávateľských a odberateľských odvetví vyžadujú budovanie obchodných kontaktov s novými dodávateľmi i odberateľmi. Ceny, platobné podmienky, dodacie lehoty, kvalita produktov, garančné množstvo, atď., musia byť priebežne porovnávané, resp. dojednávané. V podmienkach plánového hospodárstva bolo rozsiahle skladovanie bezpodmienečne nevyhnutné, pretože k výrobnému procesu potrebné prostriedky boli do podniku prisúvané len v určitých časových lehotách v ohraničených množstvách. Po odpadnutí týchto starostí možno náklady na skladovanie porovnať s cenovými výkyvmi a tak určiť optimálny čas a rozsah skladovania, tak vlastných, ako aj prostriedkov potrebných na zabezpečenie výroby.

K všeobecným úlohám personálneho managementu patria:

- zabezpečenie podniku pracovnými silami (personálne plánovanie, vyhľadávanie pracovníkov, zácvik i osobný rozvoj pracovníkov, uvoľňovanie pracovníkov);
- tvorba organizátorských podnetov k zvyšovaniu výkonnosti (štrukturalizácia práce, stanovovanie odmien, vedenie pracovníkov, motivácia, výchova a ďalšie vzdelávanie);
- mnohé administratívne aktivity, akými sú napr. zmeny v spôsoboch odmeňovania, vedenie personálnych dokladov, personálna štatistika, atď.

V popredí pritom stojí najmä úloha znižovanie prebytočného počtu pracovníkov, v súlade s dlhodobým plánom personálneho rozvoja. Po určení kvantita-

tívných a kvalitatívnych požiadaviek na podnikový personál a zhodnotení schopností každého pracovníka, ktorý doteraz v podniku pracuje, možno pristúpiť k rozhodnutiu, ktorých pracovníkov bude účelné v podniku ponechať. Pri odbúraní nadbytočnej pracovnej kapacity by sa v prvom rade mali uvoľňovať ľudia na čiastočný úväzok a ľudia v dôchodkovom a pred dôchodkovom veku.

Pod pojmom finančný management sa rozumie vo všeobecnosti riadenie všetkých podnikových peňažných tokov. K hlavným úlohám finančného hospodárenia patria:

- obstarávanie finančných prostriedkov,
- plánovanie a realizácia investícií v podniku,
- riadenie a kontrola finančných tokov,
- návratnosť finančných prostriedkov do jednotlivých kapitálových zdrojov.

Osobitným problémom reštrukturalizácie je udržiavanie likvidity podniku, ako aj tvorba finančného kapitálu pre racionálne investovanie. Hlavnou príčinou nízkeho stupňa likvidity je pomalé znižovanie počtu pracovníkov a nedostatočné zavádzanie modernej, t.j. ľudskej práce šetriacej techniky. Osobitne v živočíšnej výrobe sú nové investície nevyhnutnosťou. V dôsledku nedostatku vlastných finančných podnikových zdrojov sú v prevažnej miere investície financované z cudzích zdrojov. Pri obstarávaní úverov vznikajú často ťažkosti, pretože mnohé podniky nie sú v stave garantovať návratnosť úverov. Určitým východiskom sú štátne záruky, ako aj alternatívne formy nákupu a financovania, ako napr. prenájom techniky, leasing alebo podnikové úvery. Účasťou v štátnych podporných rozvojových programoch môžu podniky získať výhodnejšie úvery. Ale aj tu je garancia návratnosti podmienkou.

Osobitné postavenie má informačný management, ktorý je zviazaný so všetkými ostatnými funkčnými časťami podniku a formou zberu, spracovania a prenosu informácií sa podieľa na rozhodovacích procesoch v podniku. Využitím board-computera, elektronických váh môže byť napr. v zariadeniach pre výrobu krmív manuálne spracovanie informácií úplne vylúčené. Pre jednotlivé výrobné odvetvia sú k dispozícii špeciálne počítačové programy pre zber, spracovanie a vyhodnotenie dát. Tieto informácie na jednej strane možno využiť, ako ukazovatele (vo väzbe na podnikové účtovníctvo) pre kontrolu všetkých dôležitých podnikových aktivít a na strane druhej využiť pre fundované plánovanie a kalkuláciu nákladov výrobných odvetví.

*Clemens Fuchs, Heinrich Schüle, Inštitút náuk o poľnohospodárskom podniku,
Univerzita Hohenheim – Stuttgart, SRN*

UKAZATELE PODPORY ZEMĚDĚLSTVÍ V ZEMÍCH OECD

Předkládaný text, vypracovaný s využitím podkladů OECD a GATT, je zaměřen na vyjadřování a měření podpory zemědělství, která vyplývá z uplatňované zemědělské politiky jednotlivých zemí, jejich seskupení a regionů. Potřeba určité unifikace v této oblasti je odrazem zvyšujících se požadavků na srovnávací analýzy zemědělských a navazujících politik na celosvětové či regionální úrovni a také z potřeby uplatňování jednotných kategorií a měřítek při zavádění a sledování smluvních závazků na světovém agrárním trhu.

V první části jsou představeny ukazatele podpory zemědělství, používané v zemích OECD, které i přes některé metodické nejasnosti a náročnost získávání primárních údajů umožňují podrobný pohled na objem, strukturu a dynamiku vývoje podpor, poskytovaných zemědělcům od daňových poplatníků i spotřebitelů. Objem a struktura těchto podpor jsou v zemích OECD vyjadřovány pomocí ekvivalentů produkčních a spotřebitelských subvencí a pomocí ukazatelů celkových finančních transferů ze státního rozpočtu a od spotřebitelů do zemědělství. Vzhledem ke skutečnosti, že v tomto roce podala ČR přihlášku do OECD, bude nezbytné co nejrychleji se s uvedenými kategoriemi a ukazateli seznámit a začít je prakticky používat. Již v tomto roce se předpokládá, že pro potřeby OECD bude vypracována studie o zemědělské politice ČR, která se z větší části bude opírat o podrobné komoditní a souhrnné propočty subvenčních ekvivalentů OECD. Bude to práce odborně i časově náročná, do které budou zapojeni experti z ČR, OECD a případně i z jiných zemí.

V druhé části textu jsou představeny kategorie a ukazatele podpory zemědělství, které jsou stanoveny v Dohodě o zemědělství Závěrečného dokumentu Uruguayského kola GATT a které jsou spojeny se zaváděním závazků zemí GATT v souladu s uvedenou Dohodou. I když mezi pojetím OECD a GATT existují určité shody, kategorie a ukazatele GATT, vyjadřované v tzv. agregátních či ekvivalentních mírách podpory, jsou účelově zaměřeny na pokud možno jednoznačné odlišení podpor, které jsou předmětem závazků k jejich snížení, od podpor, které lze z těchto závazků vyjmout. Znalost těchto přístupů je pro naše zemědělství závazná a tudíž nezbytná.

Jak v přístupech OECD, tak v přístupech GATT se jedná o výpočty komoditně i souhrnně pojatých ukazatelů, což náročnost výpočtů výrazně zvyšuje. V každém případě se jeví seznámení naší odborné veřejnosti se základním pojetím a metodikou ukazatelů míry podpory zemědělství v OECD i GATT jako na nejvyšší aktuální úkol.

UKAZATELE PODPORY ZEMĚDĚLSTVÍ V ZEMÍCH OECD

Objem a struktura podpor zemědělství jsou v zemích OECD indikovány pomocí ekvivalentů produkčních a spotřebitelských subvencí a pomocí ukazatelů celkových peněžních transferů ze státního rozpočtu a od spotřebitelů do zemědělství.

Ekvivalent produkčních subvencí

Ekvivalent produkčních subvencí (Producer Subsidy Equivalent – PSE) vyjadřuje hodnotu peněžních transferů zemědělským výrobcům (dále jen výrobcům) od spotřebitelů zemědělských produktů a od daňových poplatníků, vyplývající ze zemědělské politiky příslušné země a v příslušném roce. PSE zahrnuje šest kategorií opatření zemědělské politiky:

- a) opatření, která souběžně ovlivňují farmářské i spotřebitelské ceny (podpora tržních cen – Market Price Support – MPS),
- b) opatření, kterými se zajišťují peněžní transfery přímo od daňových poplatníků výrobcům, bez dopadů na zvyšování spotřebitelských cen (přímé platby – Direct Payments – DP),
- c) různé poplatky placené výrobcí (poplatky – Levies – LV¹),
- d) opatření, která snižují náklady na vstupy, včetně kapitálových vstupů (snížení nákladů na vstupy – Reduction in Input Costs),
- e) opatření, která v dlouhodobém horizontu snižují náklady, avšak nejsou přímo určena výrobcům (všeobecné služby – General Services),
- f) ostatní nepřímé podpory, jako např. subvence poskytované na základě regionálních či národních subvenčních politik (např. v zemích EU); patří sem i daňové úlevy výrobcům (ostatní nepřímá podpora – Other Indirect Support²).

Opatření d) až f) jsou souhrnně označována jako tzv. ostatní podpory (Other Supports – OS).

Do PSE nejsou naopak zahrnovány tyto výdaje:

- výdaje ze státního rozpočtu na podporu zpracovatelského a distribučního sektoru,
- výdaje, které nesměřují výhradně jen do zemědělského sektoru (např. některé subvence na dopravu),
- výdaje na uchovávání zásob mimo zemědělské podniky,
- výdaje na opatření, jejichž záměrem je nenávratný přesun zdrojů ze zemědělství.

---

1) Jedná se např. o spoluodpovědnostní poplatky výrobců za překračování výrobních kvót, o poplatky výrobců z tržeb na výzkum, udržování genetického potenciálu, propagaci výrobků ap.

2) Z PSE jsou však v OECD vyjmuty veškeré úlevy na daních u spotřeby paliv („zelená nafta“ ap.).

Ukazatele PSE se vypočítávají pro jednotlivé komodity a souhrnně za zemi (region, seskupení zemí). Poslední tři kategorie výdajů zahrnovaných do PSE (tj. kategorie výdajů OS), nejsou-li přímo alokovatelné na jednotlivé komodity, je nutno na komodity rozvrhnout podle jejich podílu na finálním zemědělském výstupu. Podle metodiky OECD jsou ukazatele PSE (a také CSE – viz dále) odhadovány každoročně na bázi kalendářních roků.

Aby se zabránilo duplicitnímu započítávání podpor, zohledňují se při výpočtu PSE tzv. redistribuční transfery uvnitř zemědělského sektoru. Jedná se o úpravy PSE u výrobků živočišné výroby odečtením výdajů na tržní podporu krmných obilovin a olejnin a případných daní na koncentrovaná krmiva. Rozeznává se pak hrubý PSE (před úpravou) a čistý PSE (po úpravě, tj. po odečtení podpory krmiv, tzv. Feed Adjustment – FA).

PSE se pro jednotlivé komodity, resp. souhrnně za zemi, vyjadřuje těmito způsoby:

– celkový hrubý PSE: celková hodnota transferů výrobcům před úpravou, tj.

$$\begin{aligned} \text{celkový hrubý PSE} &= \text{MPS} + \text{DP} - \text{LV} + \text{OS} \\ \text{MPS} &= \text{MPSu} \cdot \text{Q} \\ \text{MPSu} &= \text{Pp} - \text{PWnc} \end{aligned}$$

kde: MPS = celková podpora tržních cen

DP = přímé platby

LV = poplatky placené výrobcí

OS = ostatní podpory

MPSu = jednotková podpora tržních cen

Q = objem produkce

Pp = domácí farmářská cena (resp. cena výrobce)

PWnc = světová (referenční) cena zemědělského produktu na hranicích v domácí měně³⁾

– celkový čistý PSE: celkový hrubý PSE, upravený o podporu krmiv (FA), tedy:

$$\text{celkový čistý PSE} = \text{celkový hrubý PSE} - \text{FA},$$

– % PSE: podíl celkové hodnoty transferů na celkové hodnotě produkce (v domácích cenách), upravené o zahrnutí přímých plateb a o vyloučení (spoluodpovědnostních) poplatků, tedy:

$$\% \text{ PSE} = 100 \cdot \text{PSE} / (\text{Q} \cdot \text{Pp} + \text{DP} - \text{LV}),$$

3) Jak vyplývá z vyjádření celkového PSE, je tento ukazatel vypočítáván „odshora nahoru“, tzn. od zjištění domácí ceny (Pp) a ceny na hranicích (PWnc), jejichž rozdíl tvoří jednotkovou podporu tržních cen (MPSu), přes zjištění celkové podpory tržních cen (MPS) vynásobením jednotkové podpory objemem vyrobené produkce (Q), až po souhrnný výpočet ukazatele PSE součtem jeho jednotlivých složek.

- jednotkový PSE (PSEu): celková hodnota transferů na tunu výrobku, tj.

$$PSEu = PSE / Q,$$

- tzv. nominální koeficient podpory produkce (Nominal Assistance Coefficient on Production – NACp): poměr mezi součtem ceny na hranicích a jednotkového PSEu a mezi cenou na hranicích⁴⁾, tj.

$$NACp = (PWnc + PSEu) / PWnc$$

Lze také vyjadřovat vztah PSE k výrobním zdrojům. V OECD se pro tyto účely používá ukazatel výše PSE na jednoho farmáře, plně zaměstnaného v zemědělství (tzv. Full-time Farmer Equivalent – dále jen FFE), resp. ukazatel výše PSE na jeden hektar zemědělsky obdělávané půdy. Průměrná hodnota prvního ukazatele za všechny země OECD činila v roce 1993 zhruba 14 000 USD, u druhého ukazatele přibližně 163 USD. Tyto údaje je možno porovnat s celkovými hodnotami ukazatelů podpory zemědělství v zemích OECD.

Ekvivalent spotřebitelských subvencí

Ekvivalent spotřebitelských subvencí (Consumer Subsidy Equivalent – CSE) vyjadřuje hodnotu peněžních transferů od domácích spotřebitelů výrobcům a daňovým poplatníkům, vyplývající ze zemědělské politiky příslušné země a v příslušném roce. Jinými slovy, CSE vyjadřuje jakousi implicitní daň, uvalenou na spotřebitele uplatňovanou zemědělskou politikou. Z tohoto důvodu jsou hodnoty CSE záporné.⁵⁾

CSE zahrnuje dvě kategorie opatření zemědělské politiky:

- a) transfery od spotřebitelů výrobcům prostřednictvím podpory tržních cen (tržní transfery – Market Transfers – MT),
- b) transfery ze státního rozpočtu spotřebitelům, vyplývající ze zemědělské (resp. potravinové) politiky (ostatní transfery – Other Transfers – OT).

Indikátor CSE se vyjadřuje těmito způsoby:

- celkový CSE: celková hodnota transferů výrobcům od spotřebitelů, tj.

$$CSE = -MT + OT$$

$$MT = MTu \cdot Qc$$

$$MTu = Pc - PWnc,$$

4) Vůči koeficientu (a analogickému koeficientu u spotřebitelských subvencí) jsou v zemích OECD značné odborné výhrady. Je-li koeficient NAC = 1, pak domácí ceny nejsou od světových cen izolovány. Tato izolace vzrůstá, je-li NAC > 1. U tohoto koeficientu je však nutno vzít v úvahu, že zahrnuje také výdaje na opatření, která nejsou přímo spojena s výstupy (např. výdaje na výzkum a vývoj).

5) Jak vyplývá z dalšího textu, zápornost hodnoty CSE je podmíněna vztahem MT > OT.

kde: MT = tržní transfery od spotřebitelů výrobcům
 OT = ostatní transfery spotřebitelům
 MTu = jednotkové tržní transfery
 Qc = objem domácí spotřeby
 Pc = implicitní spotřebitelská cena⁶⁾

– jednotkový CSE (CSEu): celková hodnota transferů na tunu spotřebovaného výrobku, tj.

$$CSEu = CSE / Qc,$$

– % CSE: podíl celkové hodnoty transferů od domácích spotřebitelů na celkové hodnotě spotřeby⁷⁾, tj.

$$\% CSE = CSE / (Qc \cdot Pc) \cdot 100,$$

– tzv. nominální koeficient podpory při spotřebě (NACc), kde analogicky s NACp:

$$NACc = (PWnc + CSEu) / PWnc$$

Dekompozice ekvivalentů produkčních a spotřebitelských subvencí

Vedle celkové úrovně podpory, vyjádřené ukazateli PSE (CSE), se používá i rozkladu těchto ukazatelů na jejich jednotlivé složky. Smyslem dekompozice těchto ukazatelů je identifikovat a analyzovat meziroční změny celkového PSE (CSE) a to jak na agregátní úrovni, tak z hlediska podílu (váhy) jeho jednotlivých složek na meziročních změnách.

Celkový PSE je pro daný rok a příslušnou komoditu rozkládán následujícím způsobem:

$$PSE = Q ; PSEu$$

$$PSEu = MPSu ; -LVu ; DPu ; OSu ; -FAu$$

$$MPSu = Pp ; PWnc$$

$$PWnc = XR ; PWusd,$$

kde: MPSu, LVu, DPu, OSu a FAu = jednotkově vyjádřené složky PSEu

XR = směnný kurz

PWusd = cena na hranicích v USD.

6) Implicitní spotřebitelská cena Pc je definována jako farmářská cena Pp minus jednotková tržní podpora MPSu plus jednotkové tržní transfery MTu ($Pc = Pp - MPSu + MTu$). Protože složka MPSu se zpravidla rovná složce MTu, je implicitní spotřebitelská cena obvykle shodná s farmářskou cenou Pp.

7) Je-li spotřeba oceněna ve farmářských cenách, lze % CSE také chápat jako „farmářskou hodnotu spotřeby“ (farmgate value of consumption).

Celkový CSE se analogicky rozkládá takto:

$$\begin{aligned} \text{CSE} &= Q_c ; \text{CSEu} \\ \text{CSEu} &= \text{MTu} ; \text{OTu} \\ \text{MTu} &= \text{Pc} ; \text{PWnc} \\ \text{PWnc} &= \text{XR} ; \text{PWusd}. \end{aligned}$$

Pro každou složku rozkladu PSE (CSE) se potom vypočítává:

- procentická změna složky,
- příspěvek dané složky (v počtu procentických bodů) k souhrnné změně celkového PSE (CSE), tj. procentická změna, která by nastala u celkového PSE resp. CSE, kdyby ostatní složky zůstaly konstantní⁸⁾.

Pro celkový PSE (CSE) a pro každou složku PSEu (CSEu) jsou vypočítávány meziroční procentické změny v podobě tzv. Fisherových ideálních indexů (Fisher Ideal Indices – dále jen Fi), které jsou odvozovány z tzv. Laspeyresových (Li) a Paascheových (Pi) indexů. Metodologický přístup k výpočtům indexů Li, Pi a Fi je následující:

$$Li = \frac{\sum P_1 \cdot Q_0}{\sum P_0 \cdot Q_0}$$

= vážený průměr meziročních cenových změn mezi rokem 1 a 0, při úrovni Q z roku 0.

$$Pi = \frac{\sum P_1 \cdot Q_1}{\sum P_0 \cdot Q_1}$$

= vážený průměr meziročních cenových změn mezi rokem 1 a 0, při úrovni Q z roku 1.

$$Fi = (Li \cdot Pi)^{1/2}$$

= geometrický průměr indexů Li a Pi.

Indexy Fi jsou v OECD vypočítávány pro jednotlivé země, pro jednotlivé komodity a souhrnně za celé OECD.

Algebraické vyjádření dekompoziční analýzy procentických změn PSE je následující (symbol ${}_0$ u jednotlivých složek značí % změnu; symbol s značí podíl jednotlivých složek):

$$\begin{aligned} \text{PSE}_{(0)} &= \text{PSEu}_{(0)} + Q_{(0)} + \text{PSEu}_{(0)} \cdot Q_{(0)} \\ \text{PSEu}_{(0)} &= s_{\text{MPS}} \cdot \text{MPSu}_{(0)} - s_{\text{LV}} \cdot \text{LVu}_{(0)} + s_{\text{DP}} \cdot \text{DPu}_{(0)} + s_{\text{OS}} \cdot \text{OSu}_{(0)} - s_{\text{FA}} \cdot \text{FAu}_{(0)} \\ s_{\text{MPS}} \cdot \text{MPSu}_{(0)} &= s_{\text{Pp}} \cdot \text{Pp}_{(0)} - s_{\text{PWnc}} \cdot \text{PWnc}_{(0)} \\ \text{PWnc}_{(0)} &= \text{XR}_{(0)} + \text{PWusd}_{(0)} + \text{XR}_{(0)} \cdot \text{PWusd}_{(0)} \end{aligned}$$

8) V této souvislosti je účelné zdůraznit význam směnného kurzu pro vývoj PSE (CSE). Když se domácí měna vůči USD znehodnocuje, ceny na hranicích vyjádřené v národní měně rostou a rozdíl mezi domácí cenou a cenou na hranicích se zmenšuje. Při nezměněných ostatních složkách pak klesá i MPSu. Devalvace měny tak může snižovat úroveň podpory, nezávisle na úpravách jiných domácích parametrů (včetně parametrů zemědělské politiky).

Příklad dekompozice PSE a CSE pro USA za rok 1992 (první hodnota v závorce značí % změnu indexu Fi k základně 100; druhá hodnota v závorce značí příspěvek dané složky k celkové změně v procentických bodech):

PSE (5,6 / 5,6) = PSEu (-4,7 / -4,8); Q (10,8 / 10,4)

PSEu = MPSu (-5,1 / -2,8); -LVu (176,6 / -0,4); DPu (-3,6 / -0,8); OSu (-5,2 / -1,4); -FAu (-46,5 / 0,5)

MPSu = Pp (2,0 / 5,9); -PWnc (3,5 / -8,7)

PWnc = XR (0,0 / 0,0); PWusd (3,5 / -8,7)

CSE (1,2 / 1,2) = CSEu (-0,5 / -0,5); Qc (1,7 / 1,7)

CSEu = MTu (-2,9 / -3,0); OTu (-38,8 / 2,5)

MTu = Pc (1,9 / 11,4); -PWnc (2,9 / -14,4)

PWnc = XR (0,0 / 0,0); PWusd (2,9 / -14,4)

Celkové transfery spojené s podporou zemědělství

Ukazatelé PSE a CSE nezahrnují veškeré peněžní transfery spojené s podporou agropotravinářského sektoru. Je tomu tak proto, že určité transfery ze státního rozpočtu, které nejsou přímo alokovatelné výrobcům, jsou z PSE vyloučeny, a také proto, že PSE a CSE nepokrývají všechny zemědělské komodity⁹⁾. Proto je nezbytné sledovat a hodnotit také celkové transfery od spotřebitelů a daňových poplatníků ve prospěch všech komodit.

Nejvýznamnější výdaje ze státního rozpočtu, které nejsou do kalkulací PSE a CSE zahrnovány, jsou následující:

- výdaje spojené s hospodařením s veřejnými zásobami (finanční náklady, náklady na skladování, skladovací ztráty),
- výdaje na podporu agropotravinářského sektoru, spojené se subvencováním zpracovatelů a distributorů a se subvencováním zásob komodit,
- výdaje na rozvoj venkovské infrastruktury a na potravinovou pomoc v rámci domácích programů selektivní potravinové podpory sociálně slabším skupinám obyvatelstva (nad rámec obecně přístupných spotřebitelských subvencí),
- výdaje na trvalé (nenávratné) snižování zdrojů v zemědělství, jako např. prémie za zřeknutí se výroby mléka, výdaje za předčasné odchody zemědělců do důchodu, prémie za dlouhodobé převody půdy do klidu či do přírodních rezerv ap.

9) PWusd představuje implicitní cenu na hranicích v USD, kalkulovanou jako rozdíl mezi domácí cenou Pp a úrovní podpory MPSu. Protože se do této ceny promítají i dopravní náklady, faktory kvality produkce ap., nemusí se PWusd přesně shodovat s aktuální referenční cenou, používanou při odhadech PSE.

10) V zemích OECD se nevypočítávají PSE pro ty komodity, které představují méně než 1 % hodnoty celkové zemědělské produkce dané země. Na úrovni OECD jsou ukazatele PSE a CSE počítány pouze pro 12 hlavních komodit, což znamená, že např. v USA je těmito ukazateli pokryto pouze 66 % celkové hodnoty zemědělské produkce.

Celkové transfery jsou definovány jako suma všech peněžních transferů od daňových poplatníků a všech peněžních transferů od spotřebitelů ve prospěch výroby všech zemědělských komodit, vyplývající z dané zemědělské, potravinové a environmentální politiky. Od této souhrnné částky se odečítají příjmy státního rozpočtu z celní ochrany při dovozu¹¹⁾.

Pokud se týká celkových transferů od daňových poplatníků, jedná se o šest kategorií výdajů na:

- výzkum, vzdělávání a poradenství,
- inspekční služby, tlumení nákaz ap.,
- racionalizaci výroby, zlepšování struktury výroby a rozvoj venkova,
- zpracování, marketing a potravinovou pomoc spotřebitelům,
- podporu cen a příjmů¹²⁾,
- ostatní směry, zejména daňové úlevy a výdaje regionů a zemí EU, USA ap.

Součet těchto šesti kategorií výdajů v zásadě odpovídá všem výdajům ze státního rozpočtu na zemědělství. Čisté výdaje pak získáme připočtením ostatních daňových úlev, které se vztahují k zemědělství, a odečtením všeobecných nákladů na administrativu a zemědělských plateb na sociální pojištění. Jednotlivé kategorie mohou a nemusí být součástí PSE (CSE); to závisí na povaze zemědělské politiky konkrétní země.

Závažným věcným i metodickým problémem je, že značná část transferů se vůbec k farmářům nedostává. K farmářům se např. dostává jen část podpory tržních cen. Navíc je skutečností, že zavádění podpory tržních cen je spojeno se značnými nároky na výdaje ze státního rozpočtu. Ty mohou být výrazněji vyšší, než je rozdíl mezi vnitřními a vnějšími cenami, což signalizuje přítomnost přímých transferů výrobcům od spotřebitelů. Stejná situace může vzniknout v případě deficitních plateb od daňových poplatníků (např. v systému USA). Je pak zpravidla nutné rozšiřovat zemědělské politiky o komplementární programy pro subvencování exportu či skladování přebytků, o programy k snižování nabídky (kvóty, převody půdy do klidu, konzervační programy) a také o programy pro zvyšování poptávky (spotřebitelské subvence, potravinová pomoc). Výdaje spojené se zaváděním takovýchto programů mohou představovat vysoké transferové částky, převáděné však ve prospěch jiným ekonomickým skupinám, než farmářům. To znamená, že v mnoha případech jsou celkové transfery vyplývající ze zemědělské politiky podstatně větší, než transfery, které se dostávají přímo farmářům (a jsou zahrnovány do PSE).

---

11) Tyto příjmy existují pouze u těch komodit, u nichž je příslušná země čistým dovozcem.

12) Týká se pouze složek přímých plateb (DP) a ostatních podpor (OS) – viz část ekvivalent produkčních subvencí.

Celkové transfery od spotřebitelů jsou definovány jako implicitní daň pro spotřebitele, jako důsledek podpory tržních cen a uplatňované ochranné politiky. Odpovídají složce MT v CSE, očištěné od spotřebitelských subvencí, které jsou placeny daňovými poplatníky.

Celkové transfery, vyplývající ze zemědělské, potravinové a případně i environmentální politiky, lze vyjadřovat nejen absolutně, ale také poměrně, např. jejich podílem na HDP, částkami na jednoho obyvatele, na jednoho farmáře (FFE) či na jeden hektar obdělávané půdy.

Následující tabulka ukazuje využití ukazatelů podpory zemědělství pro srovnání úrovně této podpory ve vybraných zemích. Údaje jsou uvedeny za rok 1993 jako provizorní odhady.

Ukazatele podpory zemědělství ve vybraných zemích

Země	% PSE	% CSE	Transfery/ /HDP (%)	Transfery/ /obyvatele (USD)	Transfery/ /FFE (USD)	Transfery/ /ha (USD)	NACp	NACc
Austrálie	10	-7	0,4	63	3 000	2	1,11	1,08
Rakousko	55	-49	2,2	513	15 900	1 170	2,22	1,97
Kanada	34	-21	1,3	259	16 000	97	1,43	1,27
EU	47	-35	1,7	367	14 700	930	1,84	1,56
Japonsko	71	-53	1,8	614	25 000	14 820	3,05	2,15
N. Zéland	3	-3	0,1	17	500	4	1,03	1,03
Norsko	75	-59	3,6	848	41 100	3 590	4,31	2,42
Švýcarsko	75	-53	2,3	789	27 900	2 720	3,74	2,64
USA	22	-11	1,4	333	34 000	200	1,27	1,13
OECD ¹	42	-33	1,9	391	19 800	280	1,66	1,49
Maďarsko ²	8	-7	-	-	-	-	-	-
ČR	11	-	-	-	-	-	-	-

% PSE = ekvivalent produkčních subvencí vyjádřený v procentech

% CSE = ekvivalent spotřebitelských subvencí vyjádřený v procentech

NACp = nominální koeficient podpory produkce

NACc = nominální koeficient podpory při spotřebě

transfery/HDP, transfery/obyvatele, transfery/FFE (ekvivalent farmáře plně zaměstnaného v zemědělství), transfery/ha = poměrné hodnoty celkových finančních transferů do zemědělství

¹bez Islandu a Turecka, ²rok 1992

Pramen: Monitoring agriculture a trade policy developments in OECD countries in 1993, OECD, Paříž, 7. 12. 1993 (pro země OECD); Agricultural policy: Hungary, OECD, Paříž, Budapešť 1994 (pro Maďarsko); orientační propočty VÚZE Praha (pro ČR)

Z předchozích částí vyplývá, že v některých zemích může existovat značný rozdíl mezi ukazatelem PSE a celkových transferů do zemědělství. Hlavní příčinou je, že v těchto zemích ukazatel PSE zahrnuje relativně malý podíl celkové zemědělské produkce (týká se to např. USA, EU a Japonska; srovnej také údaje o výši PSE na hektar, resp. na pracovníka v zemědělství).

UKAZATELE MÍRY PODPORY ZEMĚDĚLSTVÍ, POUŽÍVANÉ V DOHODĚ O ZEMĚDĚLSTVÍ ZÁVĚREČNÉHO DOKUMENTU URUGUAYSKÉHO KOLA GATT

Pro účely vymezení, sledování a hodnocení postupu plnění závazků členských zemí GATT, které se týkají snižování domácí podpory zemědělství, jsou v Dohodě o zemědělství Závěrečného dokumentu Uruguayského kola GATT vymezeny kategorie agregátní a ekvivalentní míry podpory zemědělství. Do těchto kategorií, ve kterých jsou vyjadřovány závazky zemí GATT ke snížení domácí podpory zemědělství, jsou zahrnovány všechny druhy podpůrných opatření, která nelze ze závazků vyloučit. Je proto nezbytné metodiku stanovení míry podpory v rámci GATT doplnit o výčet těch opatření, která lze ze závazků GATT vyčlenit.

Agregátní míry podpory zemědělství a jejich výpočet¹³⁾

Pro stanovení úrovně podpory zemědělství se v rámci GATT používá kategorie agregátní míry podpory (Aggregate Measurement of Support – dále jen AMS). AMS je vypočítávána v souhrnných peněžních částkách pro každou základní komoditu (vymezenou jako výrobek ze zemědělství, který má co nejbližší k tzv. prvnímu prodeji), u které dochází k podpoře její tržní ceny, k podpoře přímými, ze závazků nevyčlenitelnými platbami, a k podpoře ostatními, ze závazků nevyčlenitelnými subvencemi. Podpora, která není vázána na určitou komoditu, je v souhrnných peněžních částkách započítávána do jedné, komoditně nespécifikované podpory AMS. Podpory podle předchozích pravidel zahrnují výdaje ze státního rozpočtu, včetně úhrad ušlých příjmů vládou či vládními agenturami. Specifické zemědělské poplatky (spoluodpovědnostní poplatky ap.), placené výrobci, jsou od AMS odečítány. AMS, vypočítané pro tzv. základní období, tvoří základní úroveň pro stanovení závazků příslušné země ke snižování domácí podpory a jejich realizaci.

Požadavek, aby AMS byl kalkulován co nejbližší tzv. prvnímu prodeji výrobku, znamená, že opatření zaměřená na podporu zpracovatelů jsou do AMS

13) Pramen: Dohoda o zemědělství GATT

zahrnována jen do té míry, do jaké mají z těchto opatření prospěch výrobci příslušného základního produktu.

Pro jednotlivé složky AMS platí následující zásady:

- a) Podpora tržních cen (Market Price Support – MPS) je vypočítávána jako rozdíl mezi pevnou externí referenční cenou a uplatňovanou administrativní cenou¹⁴⁾, který je vynásoben množstvím výrobku, na které se administrativní cena vztahuje. Platby ze státního rozpočtu pro zachování tohoto rozdílu (např. úhrady nákladů na vykupování a skladování produktu) nejsou do AMS zahrnovány.
- b) Pevná externí referenční cena je stanovena na základě období 1986–1988 a obecně musí představovat v zemích, které jsou čistými vývozci produktu, průměrnou jednotkovou hodnotu f.o.b. pro daný produkt, a v zemích, které jsou čistými dovozci produktu, průměrnou jednotkovou hodnotu c.i.f. pro daný produkt, vše vztaheno k základnímu období. Pevná referenční cena může být upravena podle kvality produktu. Pevná referenční cena, vycházející z období 1986–1988, musí obecně představovat aktuální cenu, používanou pro stanovení sazeb placených podpor.
- c) Přímé platby (Direct Payments – DP), které nelze vyjmout ze závazků a které jsou závislé na cenových rozdílech (viz bod a), jsou vypočítávány buď s využitím těchto cenových rozdílů pronásobených množstvím produkce, na které se vztahuje administrativní cena, nebo s využitím výdajů ze státního rozpočtu.
- d) Přímé platby, které nelze vyjmout ze závazků a které jsou založeny na jiných faktorech než ceně produktu, musí být stanoveny na základě výdajů ze státního rozpočtu.
- e) Ostatní podpůrná opatření, která nelze vyjmout ze závazků (včetně subvencování vstupů a marketingových nákladů), jsou vypočítávány na základě výdajů ze státního rozpočtu. V případě, že výdaje ze státního rozpočtu plně neodrážejí rozsah subvencí, musí být jako základ pro jejich výpočet použit rozdíl mezi subvencovanou cenou zboží (služby) a tržní cenou podobného zboží (služby), pronásobený množstvím spotřeby tohoto zboží (služby).

Ekvivalentní míry podpory a jejich výpočet

Ekvivalentní míry podpory jsou vypočítávány pro všechny ostatní výrobky, u kterých dochází k podpoře jejich tržních cen, avšak u kterých nelze tuto složku AMS (např. z důvodů nedostupnosti vstupních dat) spočítat. Pro takové výrobky se základní úroveň podpory pro stanovení závazků k jejímu snížení skládá ze složky podpory tržních cen, vyjádřené ekvivalentní mírou podpory, z přímých,

---

14) Administrativní cenou se rozumí jakákoliv státem stanovená (intervenční, garantovaná, minimální ap.).

ze závazků nevyčlenitelných plateb, a z ostatních, ze závazků nevyčlenitelných podpor.

Ekvivalentní míry podpory jsou vypočítávány podle výrobků jako v případě AMS, s použitím uplatňované administrativní ceny a množství výrobku, na které lze administrativní ceny vztahovat. Není-li toto zjištěné, je nutno použít výdaje ze státního rozpočtu, určené na udržování tržní ceny výrobku (farmářské ceny).

Přímé a ostatní ze závazků nevyčlenitelné platby jsou vypočítávány stejně, jako v případě AMS. Také ostatní podmínky pro stanovení ekvivalentní míry podpory jsou shodné s podmínkami pro výpočet AMS.

Opatření zemědělské politiky k podpoře zemědělství, která jsou vyjmuta ze závazků k jejich snižování

Následuje výčet opatření, která nepodléhají závazkům zemí GATT ke snižování domácí podpory zemědělství a která proto nejsou zahrnována do výpočtů agregátní resp. ekvivalentní míry podpory¹⁵⁾.

1. Opatření, která mají nulový nebo minimální dopad na obchod se zemědělskými výrobky nebo na výrobu. Všeobecně se jedná o opatření, která musí splňovat tato základní kritéria:
  - a) podpora (včetně úhrady ušlých příjmů) musí být zajišťována prostřednictvím vládních, veřejně financovaných programů, bez zahrnutí peněžních transferů od spotřebitelů,
  - b) podpora nesmí představovat cenovou podporu výrobcům,
  - c) podpora musí být zahrnuta do vládních programů služeb, resp. musí splňovat specifická kritéria a podmínky, stanovené v dalších bodech.
2. Všeobecné služby: podpora spojená s výdaji programů (resp. s úhradami ušlých příjmů), které zabezpečují služby ve prospěch zemědělství či venkovské komunity. Jedná se zejména o tyto programy:
  - výzkum, vzdělávání a poradenství, včetně transferu informací a výsledků výzkumu výrobcům a spotřebitelům,
  - opatření a výdaje související s řízením a eliminací nákaz,
  - inspekční služby, včetně inspekce výrobků z hlediska zdraví, bezpečnosti, třídění a standardizace,
  - marketingové služby, včetně tržních informací, s výjimkou výdajů na nspecifikované účely, které mohou být využity prodávajícími ke snížení jejich prodejních cen či mohou přinést přímý ekonomický prospěch nakupujícím,

---

15) Tato opatření jsou zařazována do tzv. „zeleného boxu“, resp. „modrého boxu“ opatření GATT. Opatření, která podléhají závazkům ke snížení, jsou zařazována do tzv. „jantarového boxu“. Vedle toho jsou rozlišována opatření „červeného boxu“, jejichž využití je zakazováno.

- služby infrastruktury, včetně elektrifikace, výstavby cest a dalších prostředků dopravy, tržišť, zásobování vodou, přehradních a drenážních projektů a zařízení ve vztahu k environmentálním programům; ve všech případech musí být výdaje směřovány pouze na investiční účely, nesmí zahrnovat subvence na zařízení nad rámec veřejnosti obecně dostupných zařízení a nesmí také zahrnovat subvence na vstupy nebo provozní náklady, resp. preferenční uživatelské poplatky.
3. Skladování veřejných zásob pro zajištění potravinové bezpečnosti: výdaje (včetně úhrady ušlých příjmů) spojené se shromažďováním a uchováváním zásob výrobků, které tvoří integrální součást programů potravinové bezpečnosti, které vycházejí z národní legislativy. Může se také jednat o vládní podporu soukromým podnikatelům v této oblasti. Vládní nákupy potravin musí být zajišťovány na úrovni běžných tržních cen; prodeje zásob musí být prováděny na úrovni cen, které nejsou nižší než běžné domácí tržní ceny příslušného produktu dané kvality.
  4. Potravinová pomoc sociálně slabým skupinám obyvatelstva dané země.
  5. Přímé platby (resp. úhrady ušlých příjmů) výrobcům v peněžní i naturální podobě, které vedle kritérií z bodu 1 splňují tyto další podmínky:
    - a) podpora příjmů:
      - nároky na takové platby jsou vymezeny takovými kritérii, jako např. příjmy, statut výrobce nebo vlastníka půdy, užitím faktoru nebo úrovní výroby ve stanoveném a pevném základním období,
      - platby v jakémkoliv roce následujícím po základním období nesmí být založeny na:
        - druhu či objemu výroby (včetně počtu jednotek hospodářských zvířat)
        - domácích nebo zahraničních cenách produkce
        - využívaných faktorech výroby,
      - platby nesmí být podmíněny požadavky na výrobu;
    - b) vládní finanční spoluúčast na pojištění příjmů a na programech bezpečnosti příjmů: podpora se týká jen ztráty příjmů ze zemědělských činností, které převyšují 30 % průměrného hrubého příjmu (nebo jeho ekvivalentu) z předchozích tří let (nebo z předchozích pěti let, s vyloučením nejnižšího a nejvyššího příjmu). Kompenzace musí být menší než 70 % ztráty příjmu a musí být vztažena výhradně k příjmům (tzn. nesmí být vztažena např. k druhu či objemu výroby, cenám produkce nebo využívaným výrobním faktorům). Jestliže výrobce obdrží v příslušném roce pomoc v případě přírodních katastrof (viz bod c), celková podpora musí být menší než 100 % celkové ztráty výrobce;

- c) platby v rámci pomoci při přírodních (a jim podobných) katastrofách, zajišťované přímo vládou nebo prostřednictvím vládní finanční spoluúčasti na programech pojištění plodin:
- nároky na tyto kompenzace musí vycházet z oficiálního (vládního) uznání situace za katastrofickou a jsou podmíněny vznikem ztrát analogicky s bodem b,
  - kompenzace se mohou týkat jen ztrát příjmů, zvířat, půdy a jiných výrobních faktorů a nesmí překročit celkové náklady na odstranění škod;
- d) podpora strukturálního přizpůsobení prostřednictvím programů odchodu výrobců tržní zemědělské produkce do důchodu nebo jejich přechodu na nezemědělské činnosti; platby musí být podmíněny úplným a trvalým odchodem (přechodem);
- e) podpora strukturálního přizpůsobení prostřednictvím programů uvolňování zdrojů ze zemědělství, tj. půdy a ostatních zdrojů (včetně zvířat) ze zemědělské výroby; platby musí být podmíněny uvolněním půdy z výroby minimálně na tři roky a v případě zvířat jejich porážkou či jejich jiným definitivním a trvalým převodem z výroby. Platby nesmí být podmíněny jakýmkoliv alternativním užitím půdy či ostatních zdrojů k výrobě tržní zemědělské produkce a nesmí být vztaženy k druhu či objemu výroby nebo cenám produkce;
- f) podpora strukturálního přizpůsobení prostřednictvím programů investiční pomoci: v rámci programů podpory finanční nebo materiální restrukturalizace provozních činností výrobců. Může se jednat i o podpory reprivatizace zemědělské půdy. Platby nesmí být založeny na druhu či objemu výroby (včetně počtu jednotek hospodářských zvířat), s výjimkou možných požadavků na zastavení výroby určitého produktu; platby nesmí být rovněž založeny na cenách produkce a musí být omezeny jen na nezbytné kompenzace za objektivně existující a prokázané strukturální nevýhody;
- g) platby v rámci environmentálních či konzervačních programů, spojené s plněním specifických podmínek programů (včetně podmínek, které se vztahují k výrobním metodám a vstupům). Platby musí být omezeny jen na úhradu vícenákladů či ztrát příjmů, které vyplývají z plnění podmínek programů;
- h) platby v rámci programů regionální pomoci:
- platby jsou určeny jen výrobcům ve znevýhodněných regionech; každý takový region musí představovat geograficky jasně vymezenou a souvislou oblast s definovatelnou ekonomickou a administrativní identitou a musí být uznán jako znevýhodněný na základě neutrálních, objektivních a ze zákona či nařízení vyplývajících kritérií, které zároveň indikují, že nevýhody příslušného regionu nemají pouze dočasnou povahu,

- platby nesmí být založeny na druhu nebo objemu produkce (včetně počtu hospodářských zvířat) a na cenách produkce; jsou-li vztaženy k výrobním faktorům, musí být nad určitou prahovou úroveň příslušných faktorů stanoveny regresivním způsobem,
- platby musí být určeny pouze výrobci daného regionu, avšak obecně dostupné všem výrobcům uvnitř regionu,
- platby musí být omezeny na úhradu vícenákladů či ztrát příjmů, spojených s provozováním zemědělství v daném regionu.

Vedle uvedených podmínek je v části IV, § 5, Dohody o zemědělství GATT stanoveno, že přímé platby v rámci programů omezování výroby lze ze závazků (a z výpočtů AMS) vyloučit, jestliže:

- takové platby jsou založeny na pevné výměře a výnosech, nebo
- takové platby se vztahují na ne více než 85 % základní úrovně produkce, nebo
- se jedná o platby v živočišné výrobě, které jsou založeny na pevném počtu zvířat.

Literatura

Agricultural policies, market and trade: Monitoring and outlook 1994. Part II – Monitoring agriculture and trade policy developments in OECD countries in 1993. Paris, OECD, 7th December 1993.

Agricultural policies, markets and trade: Monitoring and outlook 1994. Part III – Current issues in agricultural and trade policy reform. Paris, OECD, 7th January 1994.

Agricultural policies, markets and trade: Monitoring and outlook 1994. Summary and conclusions. Paris, OECD, 7th December 1993.

Agricultural policies, markets and trade: Monitoring and outlook 1994. Annex III – Assistance to OECD agriculture. Paris, OECD, 9th December 1993, 104 pp.

Review of agricultural policies: Hungary. Paris, OECD, 1994.

Závěrečný dokument Uruguayského kola. Ženeva, prosinec 1993.

*Ing. Tomáš Doucha, CSc.,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, Česká republika*

ZKUŠENOSTI Z PROJEKTŮ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ ZPRACOVANÝCH V RÁMCI PROGRAMU DIGIT

MZe ČR v rámci dotačního titulu VI.e zaměřeného na informatiku a poradenství v průběhu roku 1993 iniciovalo tzv. program DIGIT, který byl zaměřen na řešení složité ekonomické situace soukromých zemědělských podniků.

V rámci uvedeného programu byly poradenskými subjekty (vybranými na základě konkurzního řízení) provedeny analýzy podle metodiky MZe ČR a to u podniků, které projevíly zájem a byly doporučeny územními odbory MZe.

První etapa analýzy hospodaření spočívala ve finanční analýze zaměřené na solventnost podniku a příčiny ekonomických problémů a dále ve zhodnocení dosavadního podnikatelského záměru, na jehož základě byly podnikatelům v letech 1990–1993 udělovány dotace.

Úkolem druhé části programu bylo navrhnout nová ekonomická řešení ve formě úprav stávajícího podnikatelského záměru a jeho rozšíření o nové aktivity s cílem vyvést podnik z nesnází.

Přidělované dotace v letech 1990–1991, které byly spojené se zpracováním podnikatelského záměru, motivovaly zemědělce k získání většího objemu finančních prostředků a z toho důvodu byly předkládané podnikatelské záměry zpravidla poměrně rozsáhlé, náročné na objem finančních prostředků a mnohdy s nedořešeným platebním kalendářem. Z hlediska regionálních odborů nebyl doceněn kompletní způsob financování projektu a zejména nebyla doceněna návratnost prostředků. Některé podniky investovaly do projektu s delší nebo dlouhodobou návratností (např. školkařství – produkce výpěstků, pastevní odchov skotu a chov krav bez tržní produkce mléka). Řada podnikatelů předpokládala, že dotace budou pokračovat a nevěnovala dostatečnou pozornost rychlému tržnímu zhodnocení produktů. V důsledku tohoto postupu nebylo dosaženo souladu mezi požadavky na splácení dlouhodobých půjček a úvěrů bank a mezi příjmy z výroby podle podnikatelského záměru. To bylo příčinou, že požadavky na splátky bezúročných půjček a splácení úvěrů přišly dříve, než podnikatel mohl dosáhnout prostředků z dotované výroby.

Podle míry preciznosti zpracování podnikatelského záměru se podniky dostaly do méně významných až neřešitelných finančních potíží. Některým podnikům stačí roční až dvouleté odložení splácení bezúročných půjček, jiné podniky dosáhly takové míry zadluženosti, že bez podstatné finanční pomoci ať již formou sdružení prostředků s jiným podnikatelem, či získání dodatečného úvěru u banky, nejsou schopny plnit finanční závazky.

Začínající zemědělci v řadě případů neměli především při výběru projekční a stavební organizace a výběru investiční varianty potřebné poradenské zázemí a často neserióznost těchto firem byla hlavní příčinou oddálení plánované výroby z důvodu nesplnění hygienických a jiných zákonných norem a předpisů. Zánik některých stavebních firem znamenal nemožnost uplatnit zákonné náhrady škod a odstranění kolaudačních závad.

Problematické jsou některé uplatňované hygienické, stavební a jiné předpisy, které vycházejí zpravidla z potřeb velkovýrobních technologií a v řadě případů nerespektují specifika rodinných farem a jejichž strohé dodržování omezuje rychlé zahájení výroby (např. zdvojená hygienická zařízení na farmě apod.).

V některých případech stavební a technická příprava výroby byla zdlouhavá a neumožnila zahájení výroby do doby začátku splátek úvěrů a půjček. Na druhé straně vybudované investice neumožňují podstatnou změnu výroby bez dalších investičních nákladů. Navrhuje se proto podmínit získávání dalších úvěrů prostřednictvím Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu rozdělením rozsáhlejších podnikatelských záměrů na několik etap a u každé etapy dosáhnout samostatné ekonomické návratnosti prostředků. To přiměje podnikatele, že ustoupí od budování rozsáhlých dlouhodobě návratných projektů.

Projekty zpracované v rámci programu DIGIT je možno rozdělit do tří skupin:

- a) Projekty, ve kterých podnikatelé podřídili přípravu investice přípravě výroby. Často v provizorních zařízeních rozběhli výrobní činnost a tím si před zahájením dané investice vytvářeli potřebné finanční zdroje.

Tato skupina byla nejúspěšnější a charakteristické jsou pro ní malé platební potíže, kladný tok cash flow při financování investiční činnosti. Pro vybudované investice byl připraven chovný materiál a výroba v nových objektech je hned od uvedení investice do provozu efektivní. Dodatečná potřeba finančních zdrojů vyplývá zpravidla pouze ze sezónní potřeby prostředků nebo z nedořešení restitučních nároků, se kterými investor v daném projektu nepočítal.

V řadě případů jsou podnikatelé schopni překonat tyto finanční potíže aktivizací jiných finančních zdrojů (těžba dřeva, snížení podnikatelské odměny atd.).

Tuto skupinu podnikatelů lze považovat za ekonomicky úspěšnou a lze odpovědně prohlásit, že bezúročné půjčky, úhrada úroků a úvěrů byly vysoce ekonomicky zhodnoceny.

Vyvstává zde však nebezpečí, že úspěšné podnikatelské záměry mohou motivovat podnikatele k rozšiřování objemu výroby. Je vynechána doba potřebná pro stabilizaci výrobní činnosti a tím se mohou prodloužit finanční problémy byť i úspěšného podniku. Z toho důvodu je znovu aktuální problém optimální velikosti podniku a zejména zvolené tempo rozvoje.

- b) Druhou skupinu tvoří podnikatelé vycházející ze střízlivého podnikatelského záměru, kteří předřadili investiční výstavbu přípravě výroby.

Důsledkem tohoto postupu byl nedostatečný zástav u vybudovaných stájí, vyšší náklady na provoz vlivem nízkého produkčního využití stálých nákladů a zejména nižší úroveň tržeb než předpokládala bilance cash flow.

Tito podnikatelé jsou schopni na základě dodatečně vložených finančních prostředků, hlavně na nákup zástavového skotu, dosáhnout produkčního využití kapacit a po určité době dostat splnění všech pohledávek vyplývajících z bankovních úvěrů a bezúročných půjček.

U této skupiny podnikatelů je třeba provést odklad splátek a umožnit získání finančních prostředků u podpůrného garančního fondu především využitím snížených úrokových sazeb.

Ekonomicky málo přijatelná je varianta dodatečných bankovních úvěrů s vyššími úrokovými sazbami, která znamená dosažení nízké ziskovosti farmy po delší dobu. Navržená finanční pomoc včetně dřívějších bezúročných půjček je ekonomicky návratná a po přechodných finančních potížích dosáhne tato skupina podnikatelů odpovídající úroveň zisku, platební schopnosti a návratnosti úvěrů a půjček. I u této skupiny jsou dlouhodobé investiční prostředky využívány efektivně.

- c) Třetí skupina podnikatelů při tvorbě podnikatelského záměru nedocenila marketingový průzkum a na předpokládané výrobní či obchodní kapacity není v dané oblasti vytvořen přiměřený odbyt. Projekty této skupiny jsou zpravidla rozsáhlé, doba návratnosti o několik roků přesahuje požadavky na splatnost úvěrů vyplývajících ze smluv s bankovními ústavy a z požadavků dotačních titulů. Míra rozestavenosti investic je natolik rozsáhlá, že je obtížné s nižšími investičními náklady provést změnu podnikatelského záměru a bez významné další pomoci jsou uvedené podniky před fází konkurzu a vyrovnání. Podnikatelské záměry a zejména jejich realizace neprokázala efektivní využití dotačních titulů.

Jednou z významných příčin finančních problémů je nedodržování účelného vynakládání dotačních prostředků podle zpracovaného podnikatelského záměru. Průvodním jevem realizace podnikatelských záměrů se pak stává podkapitalizace podniku – tj. využití dlouhodobých finančních zdrojů pro financování provozních potřeb.

U řady podnikatelů se jeví snaha upřednostnit technologickou a technickou vizi farmy, opírající se o jejich ideální představy bez ohledu na vyhodnocení její ekonomiky. Je skutečností, že zejména vývoj cen na trhu zemědělských výrobků, odbytové možnosti a nákladovost některých technologií se staví do rozporu s uplatňovanými hledisky. Téměř ve všech případech zpracovávaných programů se tento rozpor projevil.

Obecně lze konstatovat, že z hlediska profesí se stáli nejméně úspěšnými vedoucí středisek, zootechnici a agronomové bývalých ZD, vybavení teoretickými a praktickými zkušenostmi.

Metodika hodnocení podnikatelských záměrů vycházela ze zásad podvojného účetnictví, z toho vyplývající evidence vlastních nákladů. U většiny podniků však podnikatelé vedli pouze jednoduché účetnictví. U těchto farem není prováděna evidence zásob a je tedy velmi obtížné přejít z kategorie příjmů do kategorie nákladů. Z tohoto hlediska doporučujeme změnu výpočtu cash flow.

Také definice zisku neodpovídá možnostem jednoduchého účetnictví. Ukazatele krátkodobé likvidity je třeba opravit o poskytnuté úvěry a jejich hodnocení provádět s přihlédnutím k větší či menší platební neschopnosti podnikatele. V řadě případů vysoká likvidnost prostředků neodpovídala platební schopnosti podnikatele.

Program DIGIT rozhodně přispěl ke zjištění řady problémů při realizaci podnikatelských záměrů a písemně předkládané materiály upozorňují na řadu výše obecných problémů. Na škodu programu bylo, že byl koncipován na poměrně krátkou dobu a tím nebylo možné sledovat navržené změny.

Bylo by užitečné, aby uvedený program pokračoval i nadále, byť i s menší finanční dotací z MZe a nebo byla využita možnost využití prostředků na poradenství.

U farmářů byla většina navržených změn přijata a často byl iniciován zájem o další spolupráci.

*Prof. ing. František Střeleček, CSc., doc. ing. Jan Moudrý, CSc.,
Jihočeská univerzita, České Budějovice, Česká republika*

PROBLÉMY PRIVATIZÁCIE ŠTÁTNYCH MAJETKOV (na príklade Štátneho majetku Kráľovský Chlmec)

Politické zmeny v spoločnosti uskutočnené v novembri 1989 vyvolali potrebu radikálnych zmien i v hospodárskej oblasti – prechod od centrálne plánovanej k trhovej ekonomike. Nutnosť týchto zmien bola vyvolaná jednak krízovým stavom ekonomiky a potrebou zvýšenia jej efektívnosti, ale aj potrebou riešenia problémov sociálneho a ekonomického rozvoja.

Prednovembrový centralistický, administratívno-direktívny model riadenia, budovaný na báze štátneho vlastníctva, dokázal vlastnú neschopnosť, čo potvrdzuje rozpad celej socialistickej sústavy a prechod krajín tohto spoločenstva na trhovú ekonomiku. Trhové ekonomiky vyspelých štátov, založené na súkromnom vlastníctve, dosiahli najmä po druhej svetovej vojne vysokú úroveň.

Trhové hospodárstvo i nám dáva šancu kvalitatívne pretvoriť našu zaostávajúcu a nerovnovážnu ekonomiku na ekonomiku prosperujúcu, čo si kladie za cieľ u nás prebiehajúca ekonomická reforma.

Poľnohospodárstvo má v slovenskej ekonomike veľmi významné postavenie. Pochopiteľne, dôležitú úlohu stále majú aj štátne majetky. Je teda zrejmé, že priebeh ich privatizácie sa môže významným spôsobom dotknúť ekonomických problémov transformácie celého tohto odvetvia a vytvoriť viac, či menej dobré predpoklady pre novovzniknuté subjekty hospodárenia.

Vlastný proces privatizácie je daný politickými zmenami a jej rámec je vymedzený príslušnými právnymi normami (Zákon č. 92/1991 Zb. a Zákon č. 92/1992 Zb.).

Predmetom priestoru, ktorý umožňuje varianté riešenie, je forma privatizácie, jej podmienky a praktický priebeh realizácie. Práve na tieto otázky sa príspevok pokúša nájsť odpoveď. Ide o aplikáciu na konkrétny podnik. Domnievame sa však, že problematika je typická pre veľkú časť štátnych majetkov na Slovensku.

Autor tu tlmočí svoje praktické skúsenosti z aktívnej účasti na príprave prvého privatizačného projektu podniku z roku 1992 a z jeho doplnkov a úprav v roku 1993. Vychádzal pritom aj z poznatkov, ktoré obsahujú uverejnené príspevky slovenských, českých, ale aj iných autorov.

Vychádzali sme, okrem iného, i z toho, čo na túto tému publikovala Zemědělská ekonomika vo svojom monotematickom dvojčísle (1992, č. 1–2), ktoré sa zaoberalo od všeobecných otázok k prechodu na trhovú ekonomiku, až po možnosti vzniku a rozvoja rodinných fariem.

Ide o príspevky týchto autorov: V. Jeníček, J. Hubáček, V. Ižáková, D. Mosný, Z. Trávníček, M. Lipták. Ďalej sme sa opierali o práce J. Bodiana, J. Hetteša, L. Klinka a ostatných a samozrejme sme vychádzali aj z prameňov, ktoré majú podobu právnych noriem a vykonávacích pokynov.

ČO JE PREDMETOM PRIVATIZÁCIE

Štátny majetok patril v roku 1990 k priemerne hospodáriacim podnikom po-rovnateľnej produkčno-ekonomickej skupiny (27) na Slovensku. Svedčí o tom aj uvedená tab. I o najdôležitejších ekonomických ukazovateľoch vo vzťahu na 1 ha poľnohospodárskej pôdy a na jedného pracovníka.

K 1. 1. 1993 Štátny majetok Kráľovský Chlmec hospodáril na 6 031 ha poľnohospodárskej pôdy, z toho 2 637 ha bolo štátnej pôdy, 2 901 patrilo súkromným roľníkom a 493 ha obciam a spoločenstvám. Táto skutočnosť vlastný proces privatizácie prakticky neovplyvňuje, ale pre budúce subjekty je signálom o možnostiach prenájmu pôdy, prípadne jej neskoršej kúpy od jej vlastníkov.

O vydanie pôdy oprávneným osobám za účelom hospodárenia do konca roku 1992 požiadalo celkom 190 vlastníkov a jej výmera predstavuje 750 ha. V priebehu roku 1993 sa situácia v tomto smere zmenila takto: počet oprávnených osôb vzrástol o 159 a výmera pôdy o 260 ha. Už z uvedeného je zrejmé, že pôdny fond pre nový podnikateľský subjekt (subjekty) bude v tunajších podmienkach k dispozícii v miere viac ako potrebnej. Predmetom privatizácie sú výrobné faktory, ktoré poľnohospodársku činnosť na pôde umožňujú: základné prostriedky (budovy, stavby, stroje a dopravné prostriedky) a zásoby (zvieratá, krmivá, osivá a ostatný materiál). Materiálno-vecná podoba výrobných faktorov vytvára výrobné predpoklady i budúce výrobné kapacity. Významnú úlohu hrá i ich územné rozmiestnenie, technický stav, výrobné kapacity, osobitne jednotlivých výrob-

I. Ekonomická pozícia podniku ŠM Kráľovský Chlmec v roku 1990 v komparácii s podnikmi tej istej PES

Ukazovateľ	Kráľovský Chlmec	Podniky PES 27		Kráľovský Chlmec v %	
		A ¹⁾	B	A = 100	B = 100
Vo vzťahu na 1 ha p.p. predstavujú (Kčs):					
Výkony ²⁾ celkom	26 616	28 378	27 906	93,8	95,4
Náklady celkom	26 341	27 998	27 209	94,1	96,8
Zisk ³⁾ a)	275	380	697	72,4	39,5
b)	885	749	1 168	118,2	75,8
Vo vzťahu na 1 prepočítaného pracovníka predstavujú (tis. Kčs):					
Výkony celkom	216,0	195,5	203,7	109,7	105,3
Zisk b)	7,1	5,2	8,5	136,5	83,5

¹⁾ A = priemerné podniky (celkom 35), B = popredné podniky (celkom 11)

²⁾ výkony, vrátane mimoriadných výnosov

³⁾ a) zisk bilančný, b) vrátane dotácií k zisku

ných objektov. Určitú predstavu v tomto smere poskytuje počet miest pre umiestnenie hospodárskych zvierat. Koncom roku 1992 pri plnom využití kapacít sa chovalo celkom 2 716 ks hovädzieho dobytku, z toho 1 201 ks kráv, 12 168 ks ošípaných, z toho 856 prasníc. Do určitej miery je možné využiť objekty aj pre iné účely.

K značným zmenám v posledných rokoch dochádzalo v stave zásob. Pre budúcich vlastníkov je významné, aby ich stav (čo do objemu, štruktúry a kvality) umožňoval kontinuitu výrobnjej činnosti. To všetko bude predmetom záujmu uchádzačov o privatizáciu.

Súčasne s tým bude záujemcov zaujímať objem záväzkov voči doterajšiemu vlastníkovi. To je tá okolnosť, ktorá môže vo väčšej miere, ako si pripúšťame, proces privatizácie skomplikovať.

Hodnota aktív k 31. 12. 1992 na Štátnom majetku Kráľovský Chlmec predstavovala 301,1 mil. Kčs, z toho na základné prostriedky, investície a zásoby pripadalo 278,2 mil. Kčs, t.j. 92,4 %. Je možné predpokladať, že stav majetku sa ku koncu roka 1993 ďalej zníži. Môže sa tak stať predovšetkým v dôsledku poklesu stavu zásob, zatiaľ čo pohyb základných prostriedkov by nemusel napodobňovať tendencie minulých rokov.

Keď sa koncom mája 1992 predkladal prvý projekt privatizácie majetku, očakávalo sa, že k vlastnému právnemu aktu dôjde na začiatku nového roku. Ukázalo sa však, že termín nebol reálny, lebo zďaleka nie všetky kroky, ktoré k tomu mali viesť, boli zosúladené a vecne prepojené. Preto k úprave privatizačného projektu došlo na základe rozhodnutia MP SR č. 3339/93-420 z 3. 5. 1993.

Podľa všetkého sa zdá, že k realizácii projektu by mohlo dôjsť na začiatku roku 1994 (v priebehu prvej polovice roku 1994). A tu narážame na jednu skutočnosť, ktorá bola aj predmetom literatúry – dĺžka obdobia privatizácie.

Doterajšie skúsenosti, a potvrdzuje to aj prípad sledovaného podniku, svedčia o tom, že predlžovanie obdobia pôsobí nepriaznivo, a to hneď v niekoľkých smeroch. Z hľadiska doterajšieho vlastníka (štátu) klesá hodnota privatizovaného majetku (a tým aj príjmov do štátneho rozpočtu) a hľadiska budúcich vlastníkov sa zhoršuje stav výrobného potenciálu. Uvedený pokles má dve hlavné príčiny. Jednak sú to podmienky, v ktorých podniky hospodária (problémy odbytu produkcie, podstatné obmedzenie dotácií, nepriaznivé relácie medzi cenami vstupov a výstupov) a značné neistoty z budúcnosti.

To všetko sa prejavilo aj vo vlastnom fungovaní podnikového organizmu (vrátane úbytku často najvýkonnejších pracovníkov). To všetko sa premieta do syntetickej veličiny hospodárskeho diania – do zisku.

Štátny majetok dosiahol v roku 1990 zisk v objeme 1,8 mil. Kčs, vrátane dotácií k zisku (27 PES) 4,0 mil. Kčs. V nasledujúcich rokoch sa situácia v tomto smere podstatne zhoršila, v roku 1991 strata činila už 36,4 mil. Kčs a v roku nasledujúcom ešte viac.

II. Objem a štruktúra aktív a pasív v roku 1990 a 1992

Aktíva – pasíva	1990		1992	
	tis. Kčs	%	tis. Kčs	%
Aktíva				
Základné prostriedky a investície	242 900	60,5	207 418	69,0
Vložené investičné podiely	9 806	2,4	9 261	3,1
Zásoby	131 821	32,8	70 811	23,5
Peniaze, ceniny, vklady a účastniny	4 604	1,2	1 184	0,4
Pohľadávky a iné zúčtovania	5 646	1,4	11 086	3,7
Ostatné aktíva	6 607	1,7	1 284	0,3
Aktíva celkom	401 384	100,0	301 044	100,0
Pasíva				
Základné imanie	347 920	86,7	211 788	70,4
Fondy	2 708	0,7	7 784	2,6
Bankové úvery	39 072	9,7	50 933	16,9
Závazky voči dodávateľom	8 483	2,1	30 099	10,0
Ostatné zdroje obežných prostriedkov	-2 624	-0,7	440	0,1
Ostatné pasíva	5 825	1,5	-	-
Pasíva celkom	401 384	100,0	301 044	100,0

Zmena objemu a štruktúry aktív a pasív v roku 1992 oproti roku 1990

Aktíva – pasíva	Rozdiel		
	v mil. Kčs	v % ¹⁾	v bodoch ²⁾
Aktíva celkom	-100,3	75,0	x
základné prostriedky a investície	-35,5	85,4	+8,5
zásoby	-61,0	53,7	-9,3
Pasíva celkom³⁾	-100,3	75,0	x
vlastné pasíva	-131,1	62,6	-14,4
cudzí pasíva	+33,5	170,4	+15,1

1) rok 1990 = 100

2) zmeny v podieloch na celku v roku 1992 proti roku 1990

3) vlastné pasíva: základné imanie a fondy, cudzí pasíva: bankové úvery a záväzky voči dodávateľom

Pokles objemu výroby, nepriaznivé relácie medzi nákladmi a tržbami, ale i vecné plnenie záväzkov voči oprávneným osobám – to všetko v priebehu rokov 1990–1992 viedlo k zníženiu objemu majetku a štruktúry jeho zdrojov, kde sa zvýšil podiel cudzích zdrojov a znížil podiel vlastného imania organizácie.

Aktíva celkom poklesli o 25 %, z toho základné prostriedky a investície o 14,4 % a zásoby dokonca o 46,3 %. Vlastné pasíva poklesli o 37,4 %, zatiaľ čo cudzie pasíva sa zvýšili o 70,4 %.

V tejto súvislosti sa v praxi často vyskytujú názory, ktoré zjednodušene formulované, možno vyjadriť takto: ak sa doba privatizácie štátnych majetkov i naďalej neúmerne predĺži, potom v mnohých prípadoch ani nebude čo privatizovať.

VÝBER NAJVHODNEJŠÍCH FORIEM PRIVATIZÁCIE ŠTÁTNEHO MAJETKU KRÁĽOVSKÝ CHLMEC

Keďže pri pôvodnom spracovaní privatizačného projektu (k 31. 5. 1992) sa nenašiel žiadny tuzemský a ani zahraničný záujemca o kúpu privatizovanej jednotky, ani jej časti, ani majitelia pôdy (oprávnené osoby) neprejavili záujem o samostatné hospodárenie na pôde, ani o založenie družstva, dospelo sa k záveru navrhnúť, aby na báze privatizovaného ŠM vznikla jedna jednotka v podobe akciovej spoločnosti a majetok privatizovať vo forme kupónovej privatizácie.

Avšak dnes, vzhľadom na podstatné zmeny v podmienkach privatizácie, zo všetkých do úvahy pripadajúcich metód privatizácie, sa javí ako najvhodnejšia verejná súťaž, a to s možnosťou cenu privatizovanej jednotky postupne splácať. O túto formu prejavuje záujem aj podnikový manažment. Do úvahy pripadajú dve podoby nového subjektu: akciová spoločnosť a spoločnosť s ručením obmedzeným. Podnikový manažment dáva prednosť druhej forme.

Vhľadom na priestor, v ktorom Štátny majetok Kráľovský Chlmec hospodári (viacej ako 6 000 ha, 6 obcí), prichádza do úvahy už predom počítať aj so vznikom viac ako jedného subjektu. Posledný variant privatizácie z roku 1993 navrhuje vytvorenie jednej jednotky a tento variant je motivovaný takto:

- a) určitá miera diverzifikácie výroby sa javí ako potrebné pre budúcu prosperitu hospodáriaceho subjektu;
- b) s rastom objemu tržieb klesá podiel nákladov fixnej povahy;
- c) väčšia jednotka sa má možnosť lepšie vysporiadať s ekologickými problémami a väčšiu možnosť akumulácie kapitálu;
- d) pôdny fond dnešného ŠM je značne diferencovaný a vhodná kombinácia rastlinnej a živočíšnej výroby umožňuje lepšie využitie prírodných podmienok a vytváranie pracovných príležitostí;
- e) problémy, ktoré vznikajú pri riadení väčších celkov sa vylúčia vnútro podnikovou organizáciou;

f) oprávnené osoby požadujú na ŠM prevziať pôdu do nájmu a hodnotu vnese-ného živého a mŕtveho inventára ponúkajú ako svoje podiely na imaní budúcej jednotky. Pôdny fond, ktorý v tomto smere bude k dispozícii, vytvorí predpoklady pre využitie existujúcich hospodárskych objektov.

Avšak už predom nie je možné vylúčiť i vznik väčšieho počtu jednotiek. S takýmto variantom rátame ako s jednou z možných, i keď prednosť by sme dali vzniku jediného subjektu.

Ale nech už vznikne akciová spoločnosť, spoločnosť s ručením obmedzeným, a to na báze celého dnešného ŠM, resp. na jeho časti, sú tu určité skutočnosti, ktoré je treba brať do úvahy.

Predovšetkým je treba rátať s tým, že počet záujemcov o privatizáciu bude veľmi malý, ak sa vôbec vyskytne niekto mimo podnikového manažementu, ktorý už o to záujem prejavil. Je to vysvetliteľné niekoľkými okolnosťami.

Predovšetkým agrárny sektor – jeho prvovýroba, neposkytuje zatiaľ podmienky pre odpovedajúce zhodnotenie kapitálu a zmeny v tomto smere nie je možné očakávať ani v najbližších rokoch. Vzhľadom na túto skutočnosť a navyše umocnenou nedostatkom kapitálu, všeobecne sotva je možné očakávať jeho preliv z iných sektorov do poľnohospodárstva. Kapitál však nemajú ani zájemci o privatizáciu, majú však jednu prednosť: dlhodobé skúsenosti z riadiacej práce v poľnohospodárstve.

Ak tie uplatnenia, prihliadnuc ovšem k podstatne náročnejším podmienkam trhovej ekonomiky, mohli by v priestore terajšieho štátneho majetku vytvoriť prosperujúcu jednotku, ktorá zaistí využitie disponibilných výrobných kapacít, pôdneho fondu a vytvorí tak i potrebné pracovné príležitosti. Ak by k privatizácii štátneho majetku došlo na začiatku roku 1993, potom záväzky nového vlastníka by predstavovali viacej ako 300 mil. Sk. Tieto záväzky treba rozlišovať: zhruba u 80 mil. Sk ide o záväzky voči veriteľom (bankové úvery a záväzky voči dodávateľom) a v prípade 220 mil. Sk o záväzky voči štátu. Celkový objem záväzkov by sa znížil, a to v prípade, ak sa cena majetku zrealni. Avšak na objeme záväzkov voči veriteľom sa tým nič nezmení. Podiel cudzích pasív na pasívach celkom by sa tým zvýšil. Jedno je však isté: ak by sa v tomto smere dal priestor čiste trhovým princípom, potom so vznikom jednej obchodnej spoločnosti sotva možno rátať.

Cena – i keď sa hodnota majetku zníži oproti 300 mil. Sk ku koncu roka 1992 – je príliš vysoká. Sotva sa nájde peňažný ústav, ktorý by poskytol úver, lebo jeho návratnosť pre banku v priranej dobe je veľmi sporná.

Východisko z toho je podľa nášho názoru toto: pre splátku záväzkov dobu prispôbiť tak (v tomto prípade aj bankových úverov), aby mohli byť uhradené z novovytvorených zdrojov nového vlastníka – podnikateľa. Ak sa toto neuskutoční, potom prichádza do úvahy buď verejná súťaž, prípadne verejná aukcia jednotlivých prevádzok, resp. i objektov a ďalších vecných zložiek majetku orga-

nizácie. Trhová cena majetku by oproti súčasnému oceneniu pravdepodobne podstatne poklesla. Zájemci by vyhľadávali len ekonomicky atraktívne predmety privatizácie.

Domnievame sa, že požiadavka na zrealnenie hodnoty majetku je správna, lebo sa zdá, že jeho účtovná hodnota nie je plne v súlade s jeho hodnotou trhovou, ktorá odráža budúci výkonný potenciál privatizovaného majetku.

Pri podrobnej analýze sa dospelo k tomu, že nepoužiteľný majetok reprezentuje hodnotu 13,3 mil. Sk (letisko a poľné cesty na pôde súkromných roľníkov) a ďalšie pre fyzické opotrebenie (sklad obilia, odchovňa mladého dobytky, výrobná hala, tabaková sušiareň), ako aj nepoužiteľné stroje.

I keď niektoré objekty neboli navrhnuté na likvidáciu (najmä budovy a stavby v okrajových strediskách), javia sa pre ďalšiu perspektívu málo použiteľné a ich vykazovaná účtovná hodnota sa javí ako neprimeraná. Podobne opotrebenie strojov sa javí podstatne vyššie, ako sa to uvádza podľa platných noriem pre odpisovanie základných prostriedkov. Navrhuje sa preto pre potreby privatizácie znížiť hodnotu tejto časti majetku o 80 mil. Sk, z toho budov a stavieb o 50 mil. Sk. Znamenalo by to zníženie hodnoty majetku celkom o 27 %.

Mohlo by sa zdať, že by sa až príliš vychádzalo v ústrety uchádzačom o verejnú súťaž. Nie je tomu tak. Predpokladajme, že účtovná hodnota sa tak zníži na 220 mil. Sk (301 mil. znížená o 27 %) a že v priebehu roku 1993 poklesne o ďalších 20 mil. Sk. Závazky nových vlastníkov by tak predstavovali 200 mil. Sk, z toho 80 mil. Sk by boli záväzky voči veriteľom a 120 mil. Sk voči štátu. Ak nový vlastník nemá pohotovú kapitálu a dohodnuté každoročné splátky bude uhradzovať z docieleného zisku, potom môžeme formulovať otázku: za koľko rokov je schopný takýto objem zdrojov vytvoriť?

Predovšetkým vychádzame z toho, že vo výsledkoch hospodárenia nastane zásadný obrat a že nový subjekt bude hospodáriť so ziskom. Ak by to neplatilo ako predpoklad, potom akékoľvek ďalšie kalkulácie strácajú zmysel.

Pre uvedený účel sme zostavili podrobný podnikateľský zámer s podrobnými prepočtami pre roky 1994 a 1995. Na základe disponibilných zdrojov a trizneho posúdenia podmienok na podniku nezávislých (cien vstupov a výstupov, odbytu produkcie sme predpokladali), sme dospeli k názoru, že celkové tržby v roku 1994 by mohli dosiahnuť 156 mil. Sk a v roku 1995 potom 170 mil. Sk. Predpokladajme ďalej, že nákladová miera rentability by nemala byť nižšia ako 13,6 % (optimistický predpoklad). Znamenalo by to náklady 137 a 149 mil. Sk a ročný zisk vo výške 19,0 a 21,0 mil. Sk. Pri hodnote majetku, s ktorým nový subjekt bude podnikáť (200 mil. Sk), znamená jeho zúročenie (rentabilitu) v rozsahu 9,5 a 10,5 %. Javí sa to až príliš mnoho, lebo všeobecne sa predpokladá, že zhodnotenie majetku i po transformácii sa nebude pohybovať v intervale vyššom ako 5–8 %.

Pravdepodobne si plánovaný objem tržieb vyžiada vyšší objem kapitálu, resp. s daným objemom kapitálu nebude možné dosiahnuť tak vysoký objem tržieb. Nič sa tým nezmenilo na nákladovej miere rentability, rentabilita majetku by však poklesla. Nech už však rátame akokoľvek, ak počítame s tým, že na splátky záväzkov dá nový vlastník každoročne 2/3 disponibilného zisku (priemer rokov 1994 a 1995 predstavuje 7,25 mil. Sk), potom len splátky záväzkov voči veriteľom vyžadujú prvých 11 rokov (80 mil. – ročne 7,25 mil. Sk) a splátky voči štátu ďalších 17 rokov (120 mil. – 7,25 mil. ročne). Je to takmer neuveriteľné, ale je to tak. I keď pripustíme zjednodušenosť kalkulácie, jedno je isté: splatiť záväzky z titulu získania majetku privatizovaného štátneho majetku len z novovytvorených zdrojov si vyžiada príliš mnoho rokov. Takto vzniknutú situáciu nevyriešia žiadne trhové sily – vstup štátnej hospodárskej politiky do tejto oblasti je nevyhnutelný.

ZÁVERY

Štátne majetky na Slovensku sa nachádzajú v období tesne pred vlastným procesom privatizácie. Keď na strane jednej samotný tento proces je daný politickými zmenami v novembri 1989 a právne zakotvený príslušnými právnymi normami, obdobie priebehu privatizácie a jeho metódy vyvolávali mnoho otázok a ich súčasná podoba sa formovala postupne. Autor tohto príspevku o tom píše na podklade Štátneho majetku Kráľovský Chlmec, ktorí hospodári v južnej časti Východoslovenskej nížiny, produkčno-ekonomickej skupine 27, na viac ako 6 000 ha poľnohospodárskej pôdy. Ide o jednotku, ktorá dosahovala viac ako 140 mil. Kčs výkonov a kde pracovalo (v roku 1990) 813 pracovníkov.

Autor state sa opiera o svoje znalosti podniku, kde mnoho rokov pracoval vo vedúcich funkciách, ďalej o svoje skúsenosti zo svojej účasti na vypracovaní privatizačného projektu a o literárne pramene.

Predmetom privatizácie (to, čo i v naturálno-vecnej forme vstúpi do novej jednotky) sú základné prostriedky, investície a zásoby. To všetko koncom roku 1992 predstavovalo 92,4 % aktív podniku. Pre využitie tohto výrobného potenciálu je k dispozícii dostatočný rozsah pôdneho fondu, ktorý je vo vlastníctve súkromných roľníkov, ako aj vo vlastníctve štátu. Nepriaznivé podmienky hospodárenia sa prejavili aj v tomto prípade v poklese rentability výroby (od minimálnej rentability v roku 1990 až po hlbokú stratu v roku 1992) a v dôsledku toho v poklese hodnoty majetku a v zmene štruktúry jeho zdrojov.

Zatiaľ čo hodnota aktív v roku 1990 bola 401,4 mil. Kčs, ku konci roka 1992 poklesla na 301,1 mil. Kčs. Za to isté obdobie vlastné pasíva poklesli o 37,4 %, cudzie pasíva vzrástli o 70,4 % a ich podiel na zdrojov reprezentuje viac než 1/4 ich hodnoty.

Za najvýhodnejšiu formu privatizácie považuje autor verejnú súťaž, kde sa naskytuje možnosť účasti podnikového manažmentu. Dáva sa prednosť vzniku akciovej spoločnosti na báze výrobnéj základne štátneho majetku ako celku, pričom sa nevyklučuje ani vznik spoločnosti s ručením obmedzeným a v prípade, ak žiadna z uvedených foriem sa neukáže ako realizovateľná, potom prichádza do úvahy verejná súťaž na privatizáciu jednotlivých prevádzok, resp. i jednotlivých objektov.

Podľa predbežných kalkulácií by z titulu privatizácie (po zrealizovaní hodnoty majetku a jeho ďalšieho pohybu v priebehu roku 1993) vznikol novému vlastníkovi záväzok zhruba vo výške 200 mil. Sk, z toho voči bankám a ostatným veriteľom 80 mil. Sk.

Ak berieme do úvahy, že záujemci o privatizáciu nemajú potrebný kapitál a takto vzniknuté záväzky chcú splácať z novovytvorených zdrojov, potom nám vychádza, že len splácanie záväzkov voči veriteľom by trvalo 11 rokov a záväzky voči štátu ďalších 17 rokov. A to je veľký problém, ktorý nie je možné riešiť pôsobením trhových mechanizmov.

*Ing. Štefan L e c z o ,
Kráľovský Chlmec, Slovenská republika*

BSAH – CONTENTS

V a p i l í k J., K u n d r á t o v á Z.: Problematika cen jatečného skotu a hovädzého masa – Slaughter cattle and beef meat price problematics	633
Č e m e c J., H r a b á n k o v á M.: Návrh kritérií pro výběr problémových regionů v zemědělství – Criteria proposal for the choice of problem regions in agriculture	645
H r a b a J., L o r e n z F., P e c h a č o v á Z., G a n g L e e: Stres a jeho následky u mužů a žen v období transformace české společnosti – Stress and its consequences to men and women in transformation of Czech society	667
ZE ZAHRANIČÍ – FROM ABROAD	
B u c h s C., S c h ü l e H.: Reštrukturalizácia poľnohospodárstva v bývalej NDR a požiadavky na podnikový management v procese reštrukturalizácie. . .	689
INFORMACE – INFORMATION	
B o u c h a T.: Ukazatele podpory zemědělství používané v OECD a GATT. .	697
DISKUSE – DISCUSSION	
Š t ě l e č e k F., M o u d r ý J.: Zkušenosti z projektů zemědělských podniků pracovaných v rámci programu DIGIT	712
L e c z o Š.: Problémy privatizácie štátnych majetkov (na príklade Štátneho majetku Kráľovský Chlmec)	716

UPOZORNĚNÍ PRO ODBĚRATELE

Od letošního roku vyřizuje veškeré služby spojené s distribucí časopisu Zemědělská ekonomika vydavatel - Ústav zemědělských a potravinářských informací Praha.

Objednávky na předplatné poslejte na adresu:

Ústav zemědělských a potravinářských informací
referát odbytu
Slezská 7
120 56 Praha 2

Časopis Zemědělská ekonomika publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova.

Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva.

Rovina a pojetí naznačených okruhů může být různorodé - makroekonomické, mezo regionální, podnikové, analytické, syntetické, komparační, faktorové atd.

Rovněž četné rubriky „Diskuse“, „Informace“, „Ze zahraničí“, „Recenze“, „Přílohy“ poskytují autorům pestrou možnost uplatnění.

Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém.

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA ● Vydává Česká akademie zemědělských věd a Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied - Ústav zemědělských a potravinářských informací ● Vychází měsíčně ● Redaktorka: mgr. Alena Rottová ● Redakce: Slezská 7, 120 56 Praha 2, telefon 02/25 75 41 ● Sazba: Studio DOMINO - ing. Jakub Černý, Popovice 144, 267 0 Dvůr Králové, tel.: 031 1/22959 ● Tisk: ÚZPI Praha ● © Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha 1994

Rozšiřuje Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2